

कामकटाक्ष

अथवा

एक हरिभट्ट भने बेउ गुणवती.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૃતિસંગ્રહ સંપત્તિ

૧૨૮૫

KÁMAKATÁKSH
OR
ONE HARIBHUT AND BOTH
GUNAVATEES,

BY
CHHOTÁLÁL NARBHERÁM Bhatt,
Vernacular School-Master
at Kahanwa in Jambusar.

AHMEDABAD :

Printed at the Ahmedabad United Printing
and General Agency Company Limited at
Mama's Haveli by Ranchodlal Gungaram.

1879.

Price 0—12—0

Registered under Act XXV of 1867.

कामकटाक्ष

अथवा

एक हरिभट अने बेउ गुणवती.

रचनार

छोटालाल नरभेराम भट्ट.

કાહાનવા તાલુકે જંબૂસર ની સ. ગૂ. નિશાળનો મહેતાજી

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

અમીન પાઠ ઈશ્વરભાઈ હરિભાઈ તથા લાલાજી

ଅମଥାଭାର୍ଯ୍ୟ-ବଡ଼, ତାଳୁକେ ପାଢ଼ରା, ପ୍ରାନ୍ତ ବଡ଼ଠରା.

અમદાવાદ મધ્યે

મામાની હવેલીમાં અં યુનાઇટેડ પ્રીટીંગ અને

જનરલ એજન્સી કંપની 'લિમિટેડ'ના પ્રસમાં

રાણુછોડલાલ ગંગારામિ છાપ્યો.

સને ૧૯૭૬.

किम्भत १२ व्याना.

(અંથ સ્વામિત્વનો હક સન ૧૮૬૭ ના આક્ટ ૨૫ મા
પ્રમાણે અંથકારે રાખ્યો છે.)

૧૨૫૬

विज्ञापना.

प्रिय विद्वांसः ! बालरंजनाय लिखितमिदं पुस्तकं गद्यात्पद्यं प्रापयितुं ग्रंथोक्तश्रोतैवात्र कारणं । मया कतिचिद्ग्रंथा गद्यपद्येषु सन्ति ग्रथिताः, न किन्तु तेषां प्रसिद्धिर्मदधीनेतीमं यजमानं पुरस्कृत्य प्रसिद्धिं नीतोऽयं ग्रंथः। मादृशोऽप्रसिद्धान् धनवन्तो न शृण्वन्ति विद्वांसश्च न जानन्ति; तद्येन केनाप्युपायेन तेषां शृण्वणपथ मागंतव्यमित्यनिच्छन्नप्यहमाश्रयदातुः स्तुतिपाठे प्रवर्त्तनमकार्षं, तत्कदाचित् तत्रासावतिशयोक्त्या वर्णितः स्यात् तर्ह्यपि नाहं स्वार्थस्तोतेत्यवगंतव्यम् । मिथ्यास्तुतिं नाभिनेदामि, धनमत्तं न भजामि, विद्यागर्विष्ठं च न मानयामीति जन्मतो मे प्रकृति स्तथापि किं कार्यम् ?—

“मानमानयति मानवतां या,

याचिनोति तनुते च यशांसि;

तामुपार्जय विमुंच गुणाशां,

निर्गुणानपि भजन्ति गुणज्ञा” : ॥१॥

इति कस्यचिदनुभविनो वचनमिह त्यक्तं न शक्यते ।

त्वरया लिखितस्यास्य ग्रंथस्य पद्यानि स्वादूनि विद्वद्भ्रंजकानि च न भविष्यन्ति, तथापि विदुषां सूक्ष्मविवेक

વ્રતતિર્નં વંધ્યેતિ યથાકથંચિત્સંતોષમુદ્દહામિ । આહ્યા-
યિકેયં કલ્પિતાસ્તિ । વલ્લભીપુરરાજ્યે શિલાદિલ્પનામાનઃ
પંચ નૃપતયો વ્રભુવુરિતિ શ્રુતં । તેભ્ય એકં શીલભાનુ મિ-
તરં ચ તત્પુત્રંશિલાદિલ્પ મુરરીકૃત્ય, વલ્લભીપુરનાશસ્ય ચ
કારણં રાજાં દુર્નયં ઇતિ વિતર્ક્યાદ્યે પરકાંતામર્ષણદોષં
ધૃત્વા વ્યભિચારો નિષિદ્ધ ઇતિ યંથાર્થઃ સ્ફુટ એવ । યંથે
સ્મિન્ દોષાશ્ચેત્સ્યુસ્તર્હિ ક્ષંતવ્યાઃ શાશ્વશ્ચાહં વિદ્વદ્વિ-
રિતિ નમસ્કારઃ । સંવત્ ૧૯૩૬ જ્યેષ્ઠ કૃષ્ણ ૩૦ ગુરૌ ।

છોટાલાલ નિર્ભયરામાત્મજઃ.

કાહાનવાહ્યગ્રામે રાજકીય બાલશાલાશિક્ષકઃ

પ્રસ્તાવના.

સાધન રહિત પુરૂષને પોતાની મનોવૃત્તિ કેટલીકવાર બી-
જાને સ્વાધીન કરવી પડે છે, અને એમ હોવાથી મારા બાપા
પ્રમાણે ન બનતાં વાર્તા ૩૫ આ પુસ્તક મારે લખવું પડ્યું
છે, અને છપાવનાર ગૃહસ્થની ઉતાવળને કીધે ટૂંકા વખતમાં
યથામતિ લખી કાઢ્યું છે. હવે વિદ્વાનો એમાંની ક્ષતિના
(જો તેઓ એના પર દૃષ્ટિ કરે તો) નિદા કે વંદા ગણીએ. એ

સાંભળવાની આતુર મનથી રાહ જોઈશું. આશા રાખું છું કે પંડિતો એમાંથી મારા દોષ બતાવી મને સુધારશે. હરકોઈની નવિન કૃતિને જોઈને દોષ જુદીથી નહિ તો વિદ્વાતાના દંભથી માત્ર ધિકારી કાઢનારાની પરવા ન રાખતાં, વિવેકથી ગુણ દોષ બતાવી થતા ગ્રંથકારને સુધારી તેને ઉત્તેજન આપનાર મહાવિદ્વાનોને હું હજારવાર નમસ્કાર કરું છું.

પ્રસિદ્ધ-પ્રિય અમીન પટેલ ઇશ્વરભાઈ તથા લાલાભાઈને ગ્રંથ છપાવવા ઉદ્યુક્ત કરી મારા મિત્ર રેવાશંકર રામશંકરે મને કવિતા રૂપ પુસ્તક રચવાને સૂચવ્યું, તેથી મારી લખેલી એક ગદ્ય રૂપ વાર્તાને યથામતિ પદ્યમાં ગોઠવી ચોપડી છાપવાને મેં તેમને આપી એ આ ગ્રંથનો ઉદ્ભવ છે. ગ્રંથનું તાત્પર્ય બ્યભિચાર નિષેધ છે. આ છપાવવામાં મારા પ્રિય સ્નેહી ગણપતરામ રાજરામ જે હાલ કરમસદ તાલુકે અણંદમાં મહેતાજી છે, તેમનો હું ઉપકાર માનું છું. પ્રુફશીટ્સ તપાસવામાં તથા છપાવવાની બીજી બાબતમાં તેમની સહાયતા નોંહાત તો હાલ જેવું શુદ્ધિ-પત્ર થયું છે, તેથી કોણ જાણે કેટલુંએ મોટું કરવું પડત ! છાપનારે એકજ વાર કરમા સુધારવા મોકલ્યા પછી બીજીવાર તે તપાસવા મોકલ્યા નહિ તેથી તથા તેની વિલક્ષણ ઉતાવળથી એ ભૂલો રહી છે. વાંચનાર શુદ્ધિપત્ર ઉપર લક્ષ આપી વાંચશે એવી મારી તેમને વિનંતિ છે.

તા. ૧૬ મી અગષ્ટ ૧૮૭૯ કાહાનવા. તા. જંમ્યુસર.

અંથ કર્તા.

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧	૬	સાખદાતાં	સુખદાંતા
૨	૧૪	લાઝ્મેક	લાયક
૩	૧૫	‘વડુ’	‘વડૂ’
૩	૬	પરભાવ	પર ભાવ
૪	૧૫	ધરજધર	ધીરજધર
૪	૫	ભાઈ લાલભાઈ	ભાઈ લાલભાઈ
૫	૬	લલાભાઈ	લાલભાઈ
૫	૧૩	સરજેકશન	સરજેકશન,
૫	૨	પટર	પટલ
૭	૧૫	વણન	વર્ણન
૭	૧૬	પ્રસ્તક	પુસ્તક
૮	૧	પરશુ ધર	પરશુધર
૧૧	૩	હેવાન	હેરાન
૧૧	૯	પરસ્તાયે	પસ્તાયે
૧૧	૧૦	ભલે	ભૂલે
૧૧	૧૭	બુદ્ધિ	બુદ્ધિ
૧૧	૨૦	વિષયું	વિષયુ
૧૫	૬	ફરીને	ફરીને
૧૫	૯	તાહારિ	તહારિ
૨૪	૨૦	મુરખા	મુરખા !
૨૭	૨	કમાયો	રમાયો

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૨૭	૧૦	ધાણી	ધાણી
„	૨૧	પ્રેમદા	પ્રમદા
૨૯	૧૩	આપ મતિયા	આપમતિયા
૩૦	૧૦	ધરીશ	ધરીશ,
૩૧	૧૫	અંતર	અત્તર
૩૫	૧૧	કવિશ્વર !	કવીશ્વર !
૩૭	૩	દીનમાં	દિનમાં
„	૧૪	મર્મારે	પિયરે
૩૮	૧૦	ત્રાસ	ત્રાસ
„	૧૫	હરજીવન ;	હરજીવન !
„	૧૯	પતિવૃત	પતિવૃત
„	૨૦	કેહે	કહે
૪૧	૭	ગુણવંતી	ગુણવંતિ
„	„	કુખવંતી	કુખવંતિ
„	„	રંડતી	રંડંતિ
„	૯	ક્રોધ	ક્રોધ
૪૨	૧	ગુણવંતી	ગુણવંતિ
„	૭	„	„
„	૨૧	લુટાઓ	લુંટાઓ
૪૩	૨	લાઠ્યુ	લાઠ્યું
„	૬	ગરિબ,	ગરિબ-
„	૮	દેશના	દેશના
„	૧૬	જ	જે
૪૪	૧૩	આસિં	આસિ
„	૧૫	પુરાણિ	પુરાણિ
૪૫	૨	ગાઓ	ગાઓ
„	૩	અદકિ	અદકિ

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૪૫	૧૨	કૃરિથિ	કૃરિથિ
"	૧૪	બનિયા	બનિયા
૪૬	૩	પરાં	પરામ્
"	૫	સહ	સહ
૪૭	૨૧	પરણાવિ	પરણાવિ
૪૮	૧૧	લાખો	લાખ્ખો
૪૯	૫	વૈદ્ય	વૈદ્યો
"	૮	બનિ	બનિ
"	૧૧	વૈદ્યો	વૈદ્યો
૫૧	૩	સુત્રયું	સુત્રયું
"	૮	પ્રધાનને	પ્રધાનને(કવિતામાં નોંધ્યે)
૫૨	૧૦	વિચારીને	વિચારિને
"	૧૩	આદ્ય અક્ષરથી	આદ્યક્ષરથી
"	૧૭	રૂપું	રૂપું
૫૪	૧	કહે	કહે
"	૧૦	શીલભાનું	શીલભાનુ
"	૧૨	મોહની	મોહની
"	૧૪	શીલભાનું	શીલભાનુ
૫૫	૨	સંબંધિ	સંબંધ
"	૧૦	પુત્રી	પુત્રિ
૫૭	૨	વરસરમાં	અવસરમાં
"	૧૫	પછિ	પછી
૫૮	૩	મંત્રી	મંત્રિ
૫૯	૧૬	બનેછે	બનેછ
૬૧	૧૪	દીઠા	દીઠાં
૬૫	૧૮	મર્જન	માર્જન

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૬૬	૧	ગાયત્રી, -	ગાયત્ર્યાવા-
"	૭	ભૃંગથી	ભૃંગથી
૬૬	૧૦	પરંતુ	પરંતુ
૬૭	૩	રાસિ	રાશિ
"	૧૨	મૌઠ	મૌઠ
૭૧	૪	પામ્યા	પામ્યાં
૭૨	૨૦	બળવતને	બળવંતને
૭૭	૪	કેમ	કુંમ
"	૧૭	કોઈ	કોઈ
૭૮	૬	તમે	તેમ
"	૯	અ દૃષ્ટ	અ-દૃષ્ટ
૭૯	૧૫	બહુ બહુ કરી વિ સ્મય મન મધ્યે,	બહુ બહુ કરી વિચાર થયો વિસ્મય મન મધ્યે,
૮૨	૧૬	લોક	લોક,
૮૩	૨૨	લૂંટીને	લૂંટિને
"	"	બાંધીને	બાંધિને
"	"	મૂકી	મૂકિ
૮૫	૩	કેમ	કેમ ?
૮૯	૯	આપણ	આ પણ
૯૬	૧૦	લવ	નવ
૯૭	૧૪	સૂર્યદિ	સૂર્યાદિ
૧૦૫	૯	ગુફા	ગુફા
૧૦૬	૧૧	વદ્યો	વદ્યા
"	૧૪	ચિર	સ્થિર
૧૪	૧૮	નપતિ	નપતિ
૧૦૭	૩	કેદિ પછિ	કેદિ રુપે પછિ
૧૦૮	૧૨	દિન	દિનો

પ્રશ્ન.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૦૬	(છેલ્લી)	નાખનારો	નાખનારા
૧૧૦	૪	થહું	થાહું
૧૧૧	૯	માન્યું	માન્યું.
૧૧૨	૧૪	પચિ	પછિ
„	૧૮	‘હા’	‘હા’
૧૧૩	૧૦	કું	કૂંક
„	૧૧	કચતા	ચિતા
„	૧૨	શિળ	રાળ
„	૧૫	રહા	રહી
૧૧૬	૫	જઘતે	જઘને
૧૧૮	૧૪	રણમાંય	રણમાંયિ
„	૨૩	વલ્લભીપતી	બ્યહાં વલ્લભી-પતી
૧૨૦	૨૦	સુવામ	સુવામાં
„	૨૨	પદાય	પદાર્ય
૧૨૨	(છેલ્લી)	ભંડ	ભૂંડ
૧૨૪	૨	લાલભાઈએ!	લાલભાઈ! એ

આ ચોપડી નીચેને ઠેકાણે મળશે.

અમદાવાદ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીમાં ખેડામાં
ખેડાવર્તમાનના અધિપતીને ત્યાં ભરૂચમાં નંબર ૧ લા ની
સરકારી નિશાળમાં નરોત્તમ પ્રાણજીવન પાસેથી.

વડુ તાલુકે પાદરામાં તલાટી રેવાચંકર રામચંકર પાસે.

કાહાનવા તાલુકે જંપુસરમાં ગ્રંથકાર પાસેથી.

દસથી વધારે નકલ મંગાવનારને સેકડે દસ ટકા પ્રમાણે
કમીશન તથા પોસ્ટેજ મળશે. દસથી ઓછી નકલ મંગાવનારે
પોસ્ટેજ આપવું પડશે.

કામકટાક્ષ

અથવા

एक हरिभट अने बेउ गुणवती.

अध्याय १ लो.

દોહરા.

- જય જય જય જગ કારકા, સખ-દાતા ધનશ્યામ;
આદિ મધ્ય અવસાનમાં, તું અવિચળ શુભ નામ. ૧
- જગત તણા પરપંચનો, તે શુભ કીધો સંચ;
તુજને ભજતાં ભુવનપતિ ! રંજ રહે નહિ રંચ. ૨
- ભૂતળ, તળ દરિયા તણું, પા'ડ, ઝાડ, રણ, રાન;
તુજ શક્તીથી સહુ થયાં, જડ, જંગમ, હેવાન. ૩
- તુજ પ્રતાપથી પત્રકમાં, ખત્રક નાશ થઇ જાય;
ક્ષણમાં રવિ, શકિ, ચંદ્રમા, ભૂતળ પણ પ્રગટાય. ૪
- રાજ્ય કરે કંઈ રાજવી, ભાગિ જય કંઈ ભૂપ;
કંઈ હાથી હોદ્દે ચડે, એ તુજ કૃતી અનૂપ. ૫
- અખિલ જગતના સુખ કરણ, ચરણ વંદુ ધરિ ભાવ;
જામે જે મતિ માહરી, તે તારો પરભાવ. ૬
- કવિને હસવા, રસિકનું—મન હરવા નવિ રીત;

અમ્મ તથાપી ઓચરૂં, કંઈક કથન તજિ બીત.	૭
ગુણ ગંભિર ગુજરાતમાં, કંઈક થયા નર વીર;	
છાંટ્યું કવિતા વેલિને, જોણે નવ રતિ નીર.	૮
તે હાથી હોદ્દે ચઢ્યા, મુલક કર્યા કંઈ જરે;	
કાયમ કવિ વણ ના રહ્યા, બાંધી બળ-સમથરે.	૯
સૂર્ય-તેજ વાયુ વડે, પૃથ્વી પર પથરાય;	
વીરે કવિના યોગથી, દેશ વિદેશ ગવાય.	૧૦
ઈશ્વરને ઓળખાવવા, એ છે કવિનું કામ;	
એમ સમજિ આ ગ્રંથમાં, ઈશ્વરનું ધરું નામ.	૧૧
મુખ કરનારા સર્વને, એકજ ઈશ્વર બાઈ!	
અન્ય તણો આશ્રય કર્યે, વળે ન તા'રું કાંઈ.	૧૨
લાયક નર સંતોષવા, લખ્યું કવિતા ધરિ ટેક;	
માવ થકી તે વાંચજો, ઈશ્વર સમરી એક.	૧૩
વડું વડોદરા પ્રાંતમાં, લાએક છે એક ગામ;	
ઐશ્વર્ય સહુથી માટે 'વડુ', એવું તેનું નામ.	૧૪
વાસ વસે જ્યાં લેઉઆ, અમિત પટલ સરદાર;	
ઝાઝે જોરે તે વહે, બૂપ તણો શિર બાર.	૧૫
પ્રગણાં જેના હાથમાં, દેશ વિદેશે નામ;	
લેઉઆ રણ લાખખોપતી, પણ ન ધરે એ હામ.	૧૬
વણિક વડા શ્રીમંત પણ, ધન સંચે ધરિ ધીર;	
ખરચે ખૂંચે છાતિમાં, છોને થતા વજર.	૧૭

૧ વડુ ગામના અમીન.—પરમેશ્વર,

આદશાહ સમ યોગ્યતા, લેઉઆ વણુ નવ થાય;	
માગણુને દે શાલ શુભ, આપ ઉઘાડી કાય.	૧૮
માન, મુરાતય, સાહ્યખી, જો લેઉઆ ધર હોય;	
તો દળદર દુખિ લોકનું, ઘેર ઘેર જમ્મ રોય.	૧૯
એવા લેઉઆ કૂળમાં, સુખ સંપત દરિયાવ;	
આમ્રિત-પાત્રન, પંચજન, ધરે જોહ પરભાવ.	૨૦
પ્રાગદાસ આપા થયા, એ ઠામે જગ જાણુ;	
શોક-શત્રુ-તમ ટાળવા, જોયો ઉદયિત ભાણુ.	૨૧
પુત્ર તેમના પ્રાક્રમી, હરીભાઈ કૂળ-દીપ;	
કારભાર રૂડો કર્યો, રાજી કર્યો મહીપ.	૨૨
સંવત આગણિ પાંતરિસ, સાલે તજિ આ લોક,	
તે પોતે પણ સંચર્યા, વૈકુંટે તજિ શોક.	૨૩
સુત તેના સોહામણા, એકજ ઈશ્વરભાઈ;	
પ્રવિણ વાદ વિદ્યા વિષે, કાચું ન મળે કાંઈ.	૨૪
બુદ્ધિશાળિ ને, ચતુર નર, ધર જધર, વરવીર;	
સર્વ કળા સંપૂર્ણ છે, વડુમાં વડો અમીર.	૨૫
કારભાર પોતે કરે, લાલાજી જ્યાં નેટ;	
સદ્ગુણ ૧વારિદ શાન્તિકર, ભરે ગરિમનાં પેટ.	૨૬
કાવ્ય કળામાં પ્યાર છે, વહાજા છે કવિ જન્મ;	
પુણ્ય માર્ગમાં પ્રીત છે, હરિમાં હરનિશ મન.	૨૭
અધિકારે વડુમાં વસે, ના'ર નગરિ નિજ ગામ;	

પેટલાદ પ્રગણા વિષે, નવે ખંડમાં નામ.	૨૮
માધવદાસ તણા ત્યાં, સુત અમથાલાઈ મેષ્ટ;	
ગોવિંદલાઈ તણાજ તે, બ્રાત સર્વમાં જોષ્ટ.	૨૯
અમથાલાઈના પુત્ર શુભ, લાસલાઈ કહેવાય;	
કેડ્યાણુલાઈ, ભઈ લાસલાઈ, બ્રાત તેમના થાય.	૩૦
લલાલાઈ બહુ પ્રાક્રમી, ધર્મવાન ધીમંત;	
જ્ઞાનવાન વપુવાન નર, સર્વ થકી શોભંત.	૩૧
ઉમ્મર વરસ અઠાવિસે, હાજ વસે વડુ ગામ;	
ઉજવળ જ્ય પેદા કર્યો, જુગ જુગ રાખ્યું નામ.	૩૨
કામદાર સરકારના, જાણે સૌ શ્રીમંત;	
વચન ફરે નવ જોહનું, નમે બધા બળવંત.	૩૩
શુભ વડોદરા રાખ્યના, રેસિડંટ સરદાર;	
સર્ જોકશનુ સર્ મેઝવિન, પૂરો રાખે પ્યાર.	૩૪
ડાક્ટર ને ઇજનેર વળિ, અન્ય ઘણા અધિકારિ;	
યુરોપિયન પણ પ્રીતથી, આપે આપરુ સારિ.	૩૫
ખમરદારિ ખુબ જોઈને, આપ્યાં સર્ટિફિકેટ;	
લાજાજી ગુણવાન નર, ચતુર વિચક્ષણ નેટ.	૩૬
કવિતાનો બહુ કોડ મન, કવિપર રાખે ભાવ;	
રીઝે તો રાજી કરે, દે સબજો સિરપાત.	૩૭
માલાજીનું વચન જો, ફરે વહાં એકવાર;	
તો વિપરિત રીતે ફરે, આ આખો સંસાર.	૩૮
ખરઘં પાળે પ્રીતથી, હાંકી જીતે હોડ;	

પંચ વિષે પરમાણુ છે, કોઈ ન કોઠે ખોડ. ૩૯

અમિન પટર શ્રી પ્રાગદા, બાપા જે જગ જાણ;
શુભ સંમંધી તેમના, પંચ કરે પરમાણુ. ૪૦

હરિમીત.

વડુમાં વડો મુણિ એક રેવાશંકર પ્રિય વિખણુનો,
શુભ રામશંકર પુત્ર જે ભજનાર છે પ્રભવિષ્ણુનો;
ધંધરભઈનિ સમક્ષમાં તે લાલભઈ આગળ રહી,
કવિતા રુપાળી મુખ્યકી કૃતિ આપની પોતે કહી. ૪૧

મુણિ દિલ વિષે રાજી થઈ, ધરિ પ્રીત કવિતા કામમાં,
પોતે વદ્યા કોઈ પ્રવિણ કવિને તેડિ લાવો ગામમાં;
તે થકી રેવાશંકરે નિજ મિત્રને લખિ પત્રને,
બોલાવવા આગ્રહ કર્યો, તે આવિયો કરિ યત્નને. ૪૨

કવિનો અતી આદર અમીન પટેલ કરિને બોલિયા,
કવિરાજ! ગ્રંથ નવિન, રસની ખાણુ એક રચો 'હિયાં;
મુણિ શાણિ વાણિ કવી વખાણી, ખાણિ રસની ખોલવા,
શરુ કીધ કા'ણિ પુરાણિની, અતિ હર્ષ આણી બોલવા. ૪૩
પુસ્તક તણા મુણનું કથન કરવા કવી મન ધારિને,
પોતે વદ્યા, મુણજી સભાસદ! અન્ય વાત વિસારિને;
પુસ્તક-પકન છે કકણ, પણ છે કામ તેનાં કારમાં,
તજશો ન પુસ્તક જાણિ રૂડો સાર આ સંસારમાં. ૪૪

કુંડળિયા.

ખારા નહિ કદિ છોડશો, પુસ્તકને પળવાર,

પુસ્તકપરે પરમેશ્વરે, રચ્યો સરવ સંસાર;
 રચ્યો સરવ સંસાર, સારમાં સારજ એછે,
 ચમત્કારિ કોઈનાં, કારમાં કારજ એછે;
 ભૂત ભવિષ્ય ભાળવા, કાચ આંખોના સારા,
 કરે અકલ્પથી જોઈ, કોઈ કારોગર પ્યારા. ૪૫
 પોથી રૂપી કમળના ૧અમળ ૨દગ વિષે વાસ-
 વસે સરસ્વતિ સાધવી, પૂરે મનની આશ;
 પૂરે મનની આશ, દાસ સૌ દેખું તેના,
 તેના બણ મૂઘર્યો ડહરામાં કારજ કેતાં ?
 સરવે શાણા લોક થોક તે ગોથી ગોથી,
 વાંચે છે દિન રાત, નમથી પ્રેમ પોથી. ૪૬
 લાજે નારી કર વિષે ધરતાં પોથી કાંઈ,
 તો તે મુખ્ય મધ્યે ધરે, પ્રેમ સહિત ચિત પ્રોઈ;
 પ્રેમ સહિત ચિત પ્રોઈ, જોઈ ચૂડો કરમાંનો,
 ધરે પોથિનો રંગ, અંગ ઝપર પ્રિય માનો;
 તો તે પોથી થકી નકી રમણિક થઈ રાજે,
 કહો જગતમાં કોણુ પોથિ નવ ધરિ નવ લાજે. ૪૭
 જો ચોપડિ કરમાં ગ્રહે, ચોપડિ ૪ચો-પડિ ખાય,
 નહિ તો પર-તાબે પડી, ૫એ-પડિ કરમાં સા'ય;
 એ-પડિ કરમાં સા'ય, સા'ય તેની ન કરે કો,

૧ નિર્મળ. ૨ પત્ર. ૩ પૃથ્વી. ૪ ચાર પડવાળી રોટલી.
 ૫ ઘંટી.

પુસ્તક પૂરુષ તણો જાણવો જખરો ટેકો;
ભીખ માગિને પાછ પાછ કરિ પુસ્તક લેજો,
પુસ્તક લેવા માટ પાંચ પૈસા ન મળે જો. ૪૮

ખૂક ખતાવે ચૂકને, ગ્રંથ ખતાવે પંથ,
પુસ્તક તકને જાળવે, 'જો કિતાબ તું કંથ';
જો કિતાબ તું કંથ, કંથને નારી કહેછે,
એજ થકી ધનવાન લોકની લજ્જા રહેછે;

'વર્તમાન ચર્તમાનનાં ચર્તમાન લાવે,
ભાવે તો ભણુ શકિંતુ, ચૂક તો ખૂક ખતાવે. ૪૯

શું શું પુસ્તક નવ કહે, શી શી નવ દે શીખ!
શો શો ઇલમ ન શીખવે, ભાગી ભૂંડી ભીખ.
ભાગી ભૂંડી ભીખ, ભોગ દે ભારે ભારે,
દૂર કરે કુખ, શોક, રોગને, વારે વારે;
સંકટ કેરું કટક તે વિના કોણે ભૂશ્યું,

પુસ્તકના ગુણ તણું, કરું હું વણુન શું શું. ૫૦
આપે પ્રસ્તક પલકમાં, ખજક વિષે સતમાન,
ઉડાડે આકાશમાં, ખેસાડી વૈમાન;
ખેસાડી વૈમાન માનવીને સુખ આપે,
છપાય પોતે પ્રથમ પછી સહુનાં મન છાપે;
કુર્મણના 'ગણુ ઘોરે, જોરથી ઝટ્ટુ ઉઘાપે,

૧ ન્યૂસ. ૨ આજ્ઞતા સમયનાં. ૩ સમાચાર. ૪ પણ
૫ સમૂહ.

કાપે કૂર કુસંપ, સંપ આપી સુખ આપે. ૫૧
 પગ વણુ પૃથ્વીમાં ફરે, મુખ વણુ ખોલે વાણુ,
 કર વણુ કાપે કલેશ તરુ, દહ શિક્ષા નિરવાણુ;
 દહ શિક્ષા નિરવાણુ, વા'ણુ જળ મધ્ય ચલાવે,
 દૂર દેશની વાત બ્રાહ્મ પળમાં અહિં લાવે;
 પુસ્તક ગુણનું કથન મથન કરવાથી સીમા !
 કરે કારમાં કામ, હાથ પગ વણુ પૃથ્વીમાં. ૫૨
 ડાહ્યાને ગાંડો કરે, ગાંડાને દે શીખ,
 ડોશીને બેશી કરે, પશુને કરે પરીખ;
 પશુને કરે પરીખ, મૂર્ખને માત અપાવે,
 સોંધૂના તળ થકી, મોતિની માગ બતાવે;
 ભૂત બલિષ્ઠની વાત સદ્ય સમજાવે સાને,
 પુસ્તક તણો પ્રતાપ પૂછ જો કોઈ ડાહ્યાને. ૫૩
 પળમાં દિલ દિલગિર કરી, પળમાં આણે હાસ,
 પળમાં ક્રોધ કરાવિને, અંતર કરે ઉદાસ;
 અંતર કરે ઉદાસ, વાસના ત્યાગ કરાવે,
 પળમાં કામી કરે, આશ-પાશે બંધાવે;
 પળમાં લે આકાશ કુખાડે પળમાં જળમાં,
 એનું જોર વિચિત્ર, તોય તેનાથી પળમાં. ૫૪
 રાજા વિક્રમ, બોજને, અજ, દશરથ, શ્રી રામ,
 રાવણ, અહિરાવણ, બળી, કૃષ્ણ અને બળરામ;

કૃષ્ણ અને બળરામ, રામ પરશુ ધર શૂરા,
 પાંડવ કૌરવ સર્વ પામિયા ખ્યાતી પૂરા;
 એ આદી જે કોઈ સ્મૃતી આપણિમાં તાજ,
 તે પુસ્તકથી રહ્યા, રંક, તરુષિ કે મહારાજ. ૫૫
 દોહરો.

પુસ્તક ગુણ-ગણ વરણતાં, ગ્રંથ બધો ગૂંથાય;
 રંજન કરવા રસિકને, ચાલું કરિશ કથાય. ૫૬

અધ્યાય ૨ જો.

માલિનીછંદ.

૧ કળિમળ મથવાની કે કયા કા'ણિ જાણી,
 ભરિ ગુણનિ કમાણી, જાણિ ગંધાણ વાણી;
 કરિ સદગુણ ખાણી સુંદરી ચાણિ રાણી,
 સુરત પુર વસ્યો' તો એક પક્ષો પુરાણી. ૧
 નયિ વસુ વણ વી'લા કે સ્મૃતી વીણ દીલા,
 દુષ્પ તણિ નયિ શીલા, જ્યાં નથી કો હડીલા;
 છામિલિ સહ છાપીલા કામિના જ્યાં વસીલા,
 ૩ સુરત સુખનિ લીલા ભાગવેછે રસીલા. ૨
 ખટ કરમ કરીને, શ્રે'માં સંચરીને,
 પછિ ઉદર ભરીને, ગ્રંથ પંથે ફરીને;

૧ કલેશ રૂપી મેજને મટાડવાની. ૨ ધીરજ. ૩ સુરત
 શ્લોક:-સુ-રત.

જરે જીવતિ જીવાની જરેને પામિ આત્મં,
હરિભટ સુખિ રે'તા સેધ અંગેજિ વાળું. ૩

ઓપાયા.

એક હતો યજ્ઞમાન તેહનો, વણિક ધણો ધનવંત;
સુત દારા ફહિતાદિ કુટુંબી, ધૈર્યવાન ધીમંત. ૪

જાય પુરાણી કથા નિત્ય ત્યાં કરવા વદ્ધભ કુળની,
વાંચે કૃષ્ણ કથા સમજાવે માળા ધરી બકુલની. ૫

ધરનૂં પણ કંઈ કામ કાજ તે કરે પુરાણી બાવા;
શેઠ તણા ધરનો પૌરાણિક, ખોટ નથી કંઈ બાવા. ૬

શેઠ તણી ફહિતા ગુણવંતી, અતુર શિરોમણ નારી;
પ્રાકૃત પિંગળ વ્યાકરણાદિ, ભણેલ ભામા સારી. ૭

વરસ અઢાર તણી તે વયમાં, રહે પિયર સાસરિયે;
સુંદરતા એની વરણવવા, શિદ કાગળને ભરિયે. ૮

દ્રવ્યવાન માઆપનિ એટી, વણિક તણી વાચાણ;
પૂઝે પ્રશ્ન પુરાણિકને, કો વખત ધરીને વા'લ. ૯

હતા પુરાણી ગુણતા ભરિયા, દરિયા ઝા'પણ કેરા;
અતુર વિચક્ષણ વગ્ર વિવેકી, લજ્જન-પ્રિયજ ધણેરા. ૧૦

વરસ વીસને ચાર વધારે, ઉમ્મરમાં અતિ ભોગી;
રૂપવાન વરણાગી વાળા, દહને દેહ નિરોગી. ૧૧

અતિ પરિચય નિજ શેઠ ઘેર, સૌને તેનો વિશ્વાસ;
જાણે પૌરાણિક આબ્યા તો, પધારિયા અવિનાશ. ૧૨

“પવિત્ર આત્માણ વેદ ભણેલા, ખટ કર્મમાં પ્રવીણ;

નિષ્કપટી નિર્લોભિ, અને, નિષ્કામી, દંભ રિહીન.” ૧૩
 એવા જાણે સહુ ભટજીને, ભટજી પણ ગુણવાન;
 પણ યજ્ઞમાન તણી દુહિતાને, દેખિ થાય હેવાન. ૧૪
 વાત કરે તેશું શાસ્ત્રોની, પણ મનમાંહિ રમનોજ;
 કામ તણિ એજા કરિ જાણે, તે સ્ત્રી આગળ રોજ. ૧૫
 પણ તે ગુણવતિ પતિવ્રતા નવ સમજે અંતરે એનું.
 જાણે એને પરબ્રહ્મશા, નિર્મળ મનછે જેનું. ૧૬
 વિહાર કરવા કરે વિચારો, પુરાણિ બાવા મનમાં;
 પણ પછિજ્ઞાન વિચારે કરિ, પરસ્તાયે જઘનિજ ધરમાં. ૧૭
 દેખે તરણી, મોહસુરાની કેદે ભલે જ્ઞાન;
 વારંવાર પછી પરસ્તાયે, રે હરિ હું અજ્ઞાન. ૧૮
 જે મુજને મન પવિત્ર લેખે, તેના પર રૂપિ ભાવ-
 દેવ! કહું હું ધિક્કણે મુજને, એ પાપથી બચાવ. ૧૯
 હે જગનાયક! હાય જોડિને, કહું વિનંતી આજ;
 ક્ષમા કરો મુજ પાપ માનસિક, છે તમ સરખૂં કાજ. ૨૦
 આ જગ મધ્યે જન જાતીન, જે કદિ તે સરજાવી;
 તો તેતેની નિશ્ચય બુદ્ધિ અતિ અગ્ર કેમ બનાવી. ૨૧
 કામ હામ ધરિ મામ હરેછે, હે હરજીવન મારી;
 વારંવાર મળ્યો પણ એથી હિમ્મત મારી હારી. ૨૨
 જેને વિષ્ણું શીવ ધરિરંચી, શક્યા ન જીતી લેશ,
 તેને કેમ કહીનિ જીવું, બતાવની દેવેશ. ૨૩

૧ વિનાના. ૨ કામ. ૩ કામની ધિક્કણ. ૪ બ્રહ્મા.

અરે! હાય! ૧એનાં કામોથી હાર્ષો વારંવાર;
 નિશ્ચય મારો સ્થીર રહે નહિ એનિ પાસ પગવાર. ૨૪
 જેવે રચેતોભવ, ૩ભવ! ચિતમાં, ચેતેછે બવનાય!
 તેવે સમયે બુદ્ધી મારી, રે'તિ નથી મુજ હાય. ૨૫
 ભેદ ભક્ષા જે વેદ તણા તે, તત્ક્ષણ બૂઝી જઈ;
 નીતી ને સદ્ગુણથી છૂટે, તરત જગપતી! થાઈ. ૨૬
 નિશ્ચય કેરી ગાંઠ હૃદયથી તરત નરમ થૈ છટે,
 કામ-વિકારે કરિને મારાં વિવેક ચક્ષુ કૂટે. ૨૭
 ધીરજ, ડા'પણ, લજ્જા, પરદુષ્ય કેરી દ્યા દ્યાળ;
 ખોટ, દ્રવ્યનુકશાન તણો ભય, નાસેછે તતકાળ. ૨૮
 કામજ્વર વા ૪ભૂતમનોભવ, ચઢે જ્યાં જઈ અંગ;
 પામે સદ્ગુણ તરત પવિકૃતી, થાય નિયમનો ભંગ. ૨૯
 થાક્યો હું બહુવાર યત્ન કરિ, વાળ્યું ન મારું કાંઈ;
 દ્યા નિધી! અધ્યઓધ વિદારક!, પકડ માહરી બાંહી. ૩૦
 કામ થકી કાયર છું પૂરો, વદું ન ઝાઝી વાણ;
 હે જગજીવન! કોઈ તરે'થી, પોતે નથી અલ્પણ. ૩૧
 આપો નિશ્ચય બુદ્ધી મુજને, ફરે ન કામ વડે જે;
 બાપ દ્યાળ, કામ જીતવા, દહ મન નિશ્ચય દેજે. ૩૨
 જ્વરે જાતીનો જેષ્ઠ ભ્રાત જે, કામ નામ કહેવાય;
 ઔષધ આપો એવું મુજને, ફરી ન જેથી થાય. ૩૩
 વસંત તિલકા.

મેં વારે વારે બવનાયક! બન્ન આધી,

૧ કામદેવનાં. ૨ કામ. ૩ મહાદેવ. ૪ કામ. ૫ વિકાર.

તોયે ટળે ન ૧ મનસીજ તણી ઉપાધી;
 રાખું ઘણુંક પકડી, પણ તે રહેના,
 આ કુટ મૂજ મનની સ્થિરતા ટકે ના. ૩૪

ચોપાયા.

એમ કરે પણ તરત સુંદરી મુખ જોતામાં ભૂલે,
 રતે સ્થાનકને તજતાં વૃત્તી સઘળી તેની હૂલે. ૩૫
 એ કારણથી પ્રસંગ એતેનો નવ તે થકી તનય;
 પ્રસંગ પડતાં, મન વારે પણ, ચિતમાં ચટપટિ થાય. ૩૬
 એ રીતે દિન કંઠ વીસ્યા, ગઈ સુંદરિ તે સાસરિયે;
 કામ વાધુ તોફાની શમિયો, પુરાણિને દિલ્લદરિયે. ૩૭
 કેંક માસ પછિ શેક કહે કે, સુણજો પુરાણિ બાવા;
 તત્પર થાજે કીકિ બેનને તમે તેડવા જવા. ૩૮
 કાલ સવારે પ્રયાણ કરજો, રાત ઉપર કરિ બાનું;
 ધરના માટે કહિયે તમને, નથિ અન્યને વદાતું. ૩૯
 સાંઝે કહિને ગયા પુરાણી, થયા પછી તૈયાર;
 પ્રાતઃકાળે ધરુણિને કહિ, પળ્યા પંથ મોઝાર. ૪૦
 સુંદરિની સાસરિયે પહોચ્યા, સાંજ પડ્યે હરિરામ;
 ઘેર એકલી યુગલવતિ દીઠી, શેક ગયેલા ગામ. ૪૧
 સાયં સંધ્યા સ્નાન કરી, કરિ જમ્યા બટજિ મિષ્ટાન્ન;
 વાત કરતા કામિનિ સાથે કામ થયો બળવાન. ૪૨

૧ કામ. ૨ યજમાનનું ઘર. ૩ યજમાનની છોકરીનો.
 ૪ યજમાનની છોકરીનું નામ.

સ્ત્રીએ સેજ બતાવી, પોતે દૂર સૂઈ ગઈ જોને;
 બ્રાહ્મણની નિદ્રા ગઈ નાસી, કામ ઝેરને પેને. ૪૩
 ઘણો વિચારે, મનને વારે, મનસિજને ધિકારે;
 ઘણો વિસારે, વારે વારે મનમાં આમ ઉચારે. ૪૪

વસંત તિલકા.

રે કામ ! આમ તુજ કામ તમામ દેખી,
 ધિકાર છું અતિ તને, તજ તુચ્છ શેખી;
 તું વિદ્ય માત્ર કરતા સહુ ભૂત કેરો,
 શું તું ઈપૌછું મદ રાખિ હજી ધણેરો. ૪૫
 કીધાં કઈંક જનનાં નિરમૂળ નામ,
 બોળ્યાં કઈંક કૂળ તે બળવાન કામ;
 માર્યો કઈંક જનને ન મળ્યું ઇનામ,
 પામીશ પાપિ પરચંડ તું દંડ ડા'મ. ૪૬
 આપે તને પેસદન અંતરમાં રૂપાળું,
 તૂં તેહનું હૃદય તાપ વડે ઉકાળું;
 તારા સમો કૃતધની જગ મધ્ય નામ—
 દીડો ન અન્ય, તુજને ધિક ધિક કામ. ૪૭
 દેખાડિને રસ ઘણો, મન ફેરવીને,
 કાંતો વિવાદ કરિને, જન હેજવીને;
 તેને કરિ સ્વવશમાં પછિ દુઃખ દેહે,
 વિશ્વાસ-ઘાત કુણ તૂજ સમો કરેછે ? ૪૮

નિંદેછ બર્થ અબળા—જન, પોગિ સારા,
કાચા અનૂભવથિ ભૂલ ખઈ બિચારા,
તૂં પેશિને શરિરમાં નરને બમાવે,
જ્યાં કામિની શબ્દ કર્ણે વિપે ન આવે. ૪૯

ગંભીર લોક તણિ ગંભિરતા હરીને,
શૂં તૂં હસેછ પાંચ તેહ પ્રતી કરિને;
શૂં તૂં રહોધું નિજ કામ રૂં કરીને,
ધિકાર કામ તુજને કહુધું કરિને. ૫૦

થામ્યા તાહારિ વિનતી કરિ વાર વાર,
સામા ઘણા તદ્દપિ તેંજ પમાડિ હાર;
માયું નમાવ્યું પણ તેં કરુણા કરી ના,
તૂં વારે નોખ, તવ 'જા મર કૂતરીના'. ૫૧
હે મોર! જોરે જગમાં તુજ આજ ભારે,

આયુષ્ય, બુદ્ધિ, બળને હરનાર જ્યારે;
શિક્ષા ન થાય તુજને સરકારથી તો—
તે જગત તાત કરશે, નથિ કેમ ખી'તો? ૫૨
સંભાર કામ ! તુજ મામ તમામ મૂકી,
તે કેમ પાર્વતિ-પતી શિવ જાય ચૂકી ?
બસ્માવશેષ કરિયો ક્ષણવાર માંહી,
શૂં ગર્વ આજ કરિને રખડેછ આંહી. ૫૩

ઝૂલણાછંદ.

તોડિ વૃતપાળ, શતવાર કરિ હાર, ખુબ—

મારે મારી અંને ૧માર નાહો,
 ભાગિને નિયમનો કોટ, દઈ દોટ, ચઢિ,
 ખોટમાં ખોટ ખવરાવિ ખાટયો;
 બુદ્ધિ પણ ખારસે વાર ખંધ હાર,
 ફરિ જાય, નવ થાય કંઈ તેનું ધાધું;
 કામ ! કયમ આમ ધરિ હામ મુજ અખજ—
 ખજ ખાજવાને ખન્યું જોરે તા'રે'. ૫૪

શાદૂંસ વિકીડિત.

કીધા મેં કંઈ વાર નીમ પણ તે તોડ્યા રમનોજે ક્ષણે,
 કીધો નિશ્ચય ફેરવ્યો ફરિ ફરી, રે કોણ તેને હણે ?!
 પાપી પુટ મનોજ, ફુટ જગમાં, લોકોનિ લગ્ન લહે,
 રે રે ! ઉપાશુપતાસ્ત્રધારિ વણ કો અગ્નીયિ તેને દહે. ૫૫
 લોભે લાજ લગાડિ લક્ષ જનને માર્યા મનુષ્યો ધણા,
 ક્રોધે કૈંક અગાડિ તેમ હમણાં ભાઈ ! ભજાને હણ્યા;
 બુદ્ધી ફેરવનાર એજ જનના જાથુ દિસે શત્રુઓ,
 સીમા આવી રહી કૃતાંત સમ આ કામે કરીને જીત્યો. ૫૬
 શત્રુ હોય કદાપિ પાપિ અતિનો તે પ્રાણ લેછે ખરો,
 તો તેનો મરનારને નયિ થતો મૂઆ પછી ખરખરો;
 આતો છે ઉલટોજ જગત અરિથી જાણે જહેને મળ્યો,
 લાજે અંતર આપનાયિ જીવતો કામે કરી જ અણ્યો. ૫૭
 આ રીતે ઈમનમાંથિ કામ જીતવા માર્યા ઉછાળા ધણા,

૧ કામ. ૨ કામ.

૩ શિવજી. ૪ મનમાંથી—મનને મથન કરનાર.

તોએ ના અળગા થયા હૃદયથી તે કામ કેરા કણા;
 નારીની રતિથી છાંતી નવ અશી પૂરાણના ચિત્તથી,
 દુઃખીને મરવાનું નિશ્ચય ક્યૂં ? કામાબિધમાં પ્રીતથી. ૫૮
 ભૂલ્યો ભાન શરીરનું નિજ તણા, સૌસ્તાન નાશી ગયું,
 વણાવણું વિચાર વેગ છટક્યો, સંધ્યાદિથી શૂં થયું;
 મૃજાનો ભય, આખર, નિજતણી રવૃત્તિ વિચારી નહીં,
 દાંડી એકજ સુંદરી જગતમાં, રૂતદ્રૂપ પોતે થઈ. ૫૯

અનુષ્ટુપ.

તે ઉઠીત્યાં ગયો જ્યારે, ન રૂવૃત્તિ બુદ્ધિને બદી;
 ઓળખીને પુરાણીને, જાગીને વનિતા વદી. ૬૦

માલિની છંદ.

સ્ત્રી—અરર મુરખ પાપી! લાજરે! લાજ! લાજ!
 ભગિની કહિ મને આ શૂં કરેછે તું કાજ !!
 અરધિ રજનિ જાતાં ભંગ નિદ્રા કરીને,
 ચરણ ક્યમ ખસેડે, વસ્ત્ર કોરે ધરીને. ૬૧

પુરાણી—મન પરવશ મા'રે કામિની કીધ કામ,
 બહુ બહુ પકડ્યું તોએ રહ્યું તે ન કામ;
 રજનિ ગાઢ ધણી જો તોય નિદ્રા ન આવી,
 કિંધ વિહવળ મૂને, કામદેવે સતાવી. ૬૨
 ચરણ શરણ તારે અંગ આ મેં ક્યો છે,
 મુજ શરિર તણાં સૌ રોમ ઉભાં થયાં છે ;

કામરૂપી સમુદ્રમાં ૨ જીવિકા. ૩ સ્ત્રી રૂપ. ૪ મનોવૃત્તિ.

પ્રકટિ અધિક જવાળા કામની અંગ માંહ,
નથિ સહિ શકતો તે માયુછું તા'રિ સાહ્ય. ૬૩

કુણ ભઈ ? કુણ પોતા ? પુત્રિ કો ? કોણ ભગ્નો ?

સગઈ સરવ મિથ્યા લાગિ જ્યાં દામ-અગ્ની;

નથિ સગિ ભગની તૂં, ખોત્રની શી સગાઈ ?

મુજ મરણ થતાંમાં તૂં શું રોશે નહાઈ ? ૬૪

૧૫૬પિ સગઈ હોયે તોય શી બોલ્ય ચિંતા,!

કંઈક જનમ મા'રા, તાહરા તેમ વાંત્યા;

કોઈક જનમ મધ્યે માત તૂં મા'રિ હોશે,

કોઈક જનમ મધ્યે પુત્રિ તૂં મા'રિ હોશે. ૬૫

કોઈક જનમ મધ્યે કામની તૂં થયેલી,

કોઈક જનમ મધ્યે તૂં પતી થે રહેલી;

વિપરિત જગમાયા મોહ અસાનિને છે,

સમય સમય પેઠે જ્ઞાનિ તો માનિ લેછે. ૬૫

તજ પરપાશું પોતે માનિને નાથ મૂને,

હૃદય કમળ મધ્યે જો દયા હોય તૂને;

તુજ સ્વદનસુધાને પા મને પ્રાણદાતા,

તજ શક સહુ ખોટા કોણ છે પુત્ર માતા ? ૬૭

સ્ત્રી—મુરખ ! વદ વિચારી, લેશ જો લાજ ધારી,

શિદ નર તનુ હારી, ૩વાંતિનું પી'છ વારી;

તુજ તણી ધરનારી, તેનિ તું છોડિ ચારી,

ધિક ધિક પરભારી, તૂં ગણે પ્રાણ પ્યારી. ૬૮
 બહુ બહુ બકતો'તો શાસ્ત્ર વાતો વખાણી,
 ઠગ! તુજ બગ જેવી વૃત્તિ મેં આજ જાણી;
 દુર અશ ઝટ બદ્ધા! કાણની પાસ આબો!
 નહિ અહિ કંઈ સીધે, શાસ્ત્ર એ ક્યાંયિ લાબો? ૬૯
 પરતર સહ નારી જર જે જે રમે છે,
 સ્મૃતિ ધરમ કહે કે નર્કમાં તે શમે છે;
 ધરમ રહિત થાશે પુત્ર જે રજર-જાત,
 તજ તજ તજ મૂને શે બગાડે છ જાત. ૭૦

પુરાણી-અરરર, મુખમાંથી 'ના' હજી નીકળે છે!
 સુણિ વચન તહારાં છાતિ મા'રી છળે છે;
 સ્મૃતિ ધરમ બધા તે છે મનુષ્યે કરેલા,
 સમય નૃપતિ રીતી જોઈને આશરેલા. ૭૧
 પણ વખત ગયો તે તેનિ સાથે ગયું તે,
 નિજ કરમ કરોની, બુદ્ધિ સાથે રહ્યું તે;
 પુરુષ સહ ત્રિયાનું યાય મૈયૂન તેમાં,
 તુજ મન બહુ માને પાપ, તો તે ન શેમાં? ૭૨
 સ્વરગ નરક સર્વે આજ પંપાજ જાણો,
 રોહન ગતિ હરીની તેનું કર્તવ્ય માનો;
 હરિ તણિ જ્યમ ઇચ્છા, બુદ્ધિ તો તેમ મૂળે,
 ક્યમ તુજ મન તેમાં પાપને માનિ ધૂળે? ૭૩

૧ બ્યભિચારથી જન્મેલો. ૨ ન સમજાય એવી.

૧કુસુમ-શરે થકી આ કાળજૂં ભેદ પામ્યું,
 મરણ થકિ નકી આ દુઃખતો ગ્રાંતું જામ્યું;
 સમજ લગિર શાણો સુંદરી કોમળાંગી,
 કયમ કહિણ થઈ તું, અંતરે આગ લાગી. ૭૪
 રડતું લગિર નાના બાળને જાણિ બાળે—
 હૃદય નિજ તાણું ધારો કૃપા તેજ કાળે;
 કયમ મુજ સરખાનું જોઈને દુઃખ ભારે,
 હૃદય સહ લગાવી શાંતિ દે ના ઉગારે! ૭૫

સ્ત્રી—વદ ન વચન કૂડાં કરું-કાંટા સમાં તું,
 વદ લગિર વિચારી, હોય મોંમાં સમાતું;
 નિરલજ થઈ આજે લાજ લેવા મહારી,
 અરર! રનિપુણ બુદ્ધી શે બમી ગૈ તહારી. ૭૬
 વિષય વિષ દિસેછે શર્કરા તુલ્ય જોતાં,
 લગિર મુખ ધરે તો ફૂટકો પ્રાણ જોતાં;
 પળ કદિ મુખ થાશે, કામનો તાપ જાશે,
 પણ પછિ દુખ પામી જન્મમૂઘી પિડાશે. ૭૭
 કહિશ મુજ પતિને કર્મ આ સર્વ તારાં,
 પછિ શરુ દુરબાગ્યો સર્વ તારાં થનારાં;
 ઝેનુજ-જનમ મૂર્ખા ધૂળમાં શે ધરેછે,
 પ્રવિણ થઇ પુરાણી કર્મ આ શાં કરેછે! ૭૮
 સમજ સમજ શાણા, ઝેરનો ફૂંબ આ છે,

બનિ બનિ બબિચારી, ખવાર કેં થૈ ગયાછે;
સમજિ તજિ મને જ સ્થીર થા સ્તાન ધારી,
નહિ કહું કદિ કોને આટલો બૂલ તારી. ૭૯

પુરાણી—જ્યમ જ્યમ મુખમાંથી વાણિ શાણી ઉચારે,
ત્યમ ત્યમ પ્રગટેછે કામ-જવાણા વધારે;
નયિ તજિ શકતો હું સંગ તારો અત્યારે,
નયિ કઈં દુનિયાં કે દેવનો ભા મહારે. ૮૦

નયિ તુજ તણિ હાની કાંઈ એમાં થવાની,
પણ મુજ મનમાની શાંતિ છે જમવાની;
ફક્ત હઠ નકામી બૂલથી તું કરેછે,
નહિ કોઈં કઈં જાણે શીદ શામા! ડરેછે ? ૮૧

સ્ત્રી—સમજણ ગઈ તારી બુદ્ધિને છેક છોડી,
તુજ મન રુપિ ઘોડો દોડતો રાશ તોડી;
અરપિથ જિવ જો તું આવશે પાસ દોડી,
અડકિય મુજને ના ઊંધ જાં શીર ઓઢી. ૮૨

પુરાણી—મરણ પ્રથમ ધારી સંગ તારો વિચાર્યો,
મરણથિ ન ડરું હું જો ગમે તે ઉચારો;
જરુર જનમ ધારી માત્ર છે જો જનારો,
કર સફળ કુમારી! સદા આ જન્મ મારો. ૮૩

મરિશ નવ થતામાં સંગ તારો હું શામા,
પછિ કરિ દ્વિજ હત્યા પામજો તું વિસામા;
બહુ કહું તુજને શું પ્રાણ દાતાર તું છે,

જિવિત સકળ મા'રૂં તૂજથી આ રહ્યું છે. ૮૪

સ્ત્રી—

દોહરા.

કામનિ કરે વિચાર મન, ક્યમ કરવું આ હામ;

આ છોડે નવ હાથ મુજ, ક્યમ કરિ રહેશે મામ. ૮૫

ભૂમ કરૂં બળથી કદી, તો પાણુ વિપરિત થાય;

પ્રાહ્મણુ મૂકે નવ મને, કેમ દ્વાર ખોલાય. ૮૬

સમજાવ્યો સમજે નહિ, ભય ન ગણે મન લેશ;

કામ થકી એ આંધળો, ક્યમ કરૂં હવે મહેશ. ૮૭

જાણી એને ભાત સમ, પ્રાહ્મણુ ભજો પવિત્ર;

શંકા પ્રથમ કશિ ન ગણી, તાત તણો ગણિ મિત્ર. ૮૮

એકાંતે ને રાત્રિએ, એક સ્થળમાં મૂળ;

શયન કર્યું મેં ભાળિયે, કરિ મરણાંતિક ભૂલ. ૮૯

આ સમયે જો રાખશો, લાજ મારિ અવિનાશ;

ફરિ ન કરૂં મરતા લગી, પરતરનો વિશ્વાસ. ૯૦

યુક્તિ રચું કશિ અવનવી, પાઠ પ્રીતનું નીર;

એમ વિચારીને વદી, વનિતા ફરિ ધરિ ધીર. ૯૧

પાકો તૂં પંડિત થયો, પણુ તુજ ડા'પણુ ફોક;

કેવળ પળ સુખ પામવા, જન્મ લગી લે શોક. ૯૨

દૂર રહે મહારાજ! સુણ, આજ લગીમાં નાર—

પરની ભાગવી કેટલી, તેનો વદની પાર. ૯૩

પુરાણી—સત્ય પ્રતિષ્ઠા કરિ કહું, તુજ આગળ નિઃશંક;

આજ લગી પરપણિનું, મુજમાં નથી કલંક. ૯૪

પણ આજે એકાંતમાં, તુજ સુંદરતા જોઈ;

કામે અતિ વિહવળ બની, સદ્બુદ્ધિ બધી ખોઈ. ૯૫

ખોટું પરપત્ની ગમન, પાપ ગણેછે શાસ્ત્ર;

લોકોમાં નિંદિત ઘણું, પરમ લાજનું પાત્ર. ૯૬

એ જાણું છું તોય પણ મન વશ મુજ નવ થાય;

તુજ માટે અરપીશ આ, શીશ કદી જો આ'ય. ૯૭

માટે સુંદર કરે દયા, સુખ દે તું પગવાર;

મુજ મન અતિ અકળાયેછે, શું કહું વારંવાર. ૯૮

સ્ત્રી— સવૈયાત્રીસા. (રુચિરાછંદ.)

મુણુ ખાત્રણુ શિદ એક પલિવૃત પળમાં ત્યાગ કરે મુરખા,

ફરી નથી નિશ્ચય મુજ સંગમ, તને થવાનો ભૂલ ન ખા;

બજાતકારે કરિય તો તુજને આપિય જીભ કરડિ જિવને,

તુજ મનમાં મિથ્યા ૧સહુ છે પણ, લાગેછે બધું સત્ય મને. ૯૯

તોપણ પંડિત સાંભળ બાવધિ જો મુજ સંગમ મન ધરે,

હું કહું તે કર, શોક ન દિલ ધર, જો કદિ કામ કળા પ્રીછે;

સ્વસ્થ થઈ, મન મગ્ન રહી, ગ્રહિ પુષ્પમાળ કંઠે ધરિને,

(ધરિ) અતરે અંગ મુગંધિ મુચંદન, બંદન શ્રી હરિને કરિને—૧૦૦

ભોગવ રેપદ્ધિનિ, બાગ્ય તાહરે, બાવિ હથે તેવું બનશે,

બુદ્ધિ બગડિ તુજ રૂપ જોઈ મુજ, તો હરિ મરજી એમ હથે,

હાય છોડ જરિ, સ્વસ્થ થઈ, કંઈ વેશ જૈશ ડરતિ લાયક હું,

સંગ દઈ મુજ શાંત કંઈ કા-માગ્નિ છાંટિજળ, બહુ શું કહું. ૧૦૧

૧ શાસ્ત્રનાં વચનો. ૨ ઉત્તમ સ્ત્રી. ૩ સંભોગ.

(પણ) એક વાત જો કબુલ હોય તો કાર્ય તમારું સૂધરશે,
 નિયમ માહરે સંગમ પહેલાં, અંથ પકતનો કેમ થશે ?
 (હું) વાંચિ લેઉં પણ વાર થશે, તમથી ઝટ તે વંચાઇ જશે,
 તે સુણતાં ચિત રાગ થશે મુજ, આપણી પ્રીત ધણી વધશે. ૧૦૨
 પુઠ-વારુ કામિની ! કાર્ય તમારું સુખે કહો તે પ્રથમ કરું,
 અંથ વાંચવો શો ગણતીમાં, તમ માટે ક્ષણમાં હું મરું;
 લાવ અંથ સુણ એક ચિત્તથી તુજ માટે સધજો ઉચરું,
 જો કુમાર પછિથી જણાઇ તો નિશ્ચય સુણ નવ દેહ ધરું. ૧૦૩

ભુજંગી

સુણી એમ નારી પયારી તજને,
 ઉડી દૂર જૈ ઝટ દીવો ધરીને,
 હસીને મહારાજનો હાથ ગ્રાહ્યો,
 રુડો અંથ ચિન્તા તણો હાથ આણ્યો. ૧૦૪
 મહારાજ ખેડા દિવા પાસ જૈને,
 ઠરી સુંદરી સાવધાની ધરીને;
 પુરાણી વખાણી વખાણો બણેછે,
 સતી શાણિયૈ પાસ ખેચી સુણેછે. ૧૦૫

વ્યભિચારનિષેધ—સ્વાગતાવૃત્ત.

પાપ રૂપિ કૃળને કૃળવાને, કુઃખ રૂપિ ધન વાવરવાને,
 નર્ક રૂપિ ધરમાં વસવાને, ૧અન્યદાર મુરખા ચિત આંને. ૧૦૬
 જોરે જાય, જરે જાય, લજ્જાય, હાનિયાય, કુઃખ થાય વૃથાય;

૧ બીજા પુરુષની સ્ત્રી.

શું કમાય? દુઃખમાંય સમાય, શી સહાય, નર હાય! ગ્રહાય! ૧૦૭
 શોકનું રેસદન છે પરનારી, લાજ, લાભ, ગુણને હરનારી;
 પાપ ભાર નરને ભરનારી, સાંભળી સમજાવે નરનારો. ૧૦૮
 નારીના શરિરમાં શુભ શાનું? જે બળ્યું રુધિર માંસ રેવસાનું;
 મૂત્ર, લાળ, મળ, લોટ, વિનાનું, કોઈનું શરિર હું નવ માનું. ૧૦૯
 પ્રીતથી પરત્રિયા સહ જાણે, રીત છોડી રમવા ચિત આ'ણે;
 એ મિત્રી કદિ જો મુખ થાણે, એ ઝભવે ભવધરી પસતાણે. ૧૧૦
 નર્ક કુંડ મહિ ઊતરવાને, પાપ વૈતરણિમાં તરવાને;
 જો જડે ન પગથાર નહોડી, પેખ અન્ય પ્રમદા સહ પોડી. ૧૧૧
 સાત પેઢિ નરકે પડવાની, લાણુ લેથ નથિ ત્યાં જડવાની;
 એ કુટ્ટેવ નરને નડવાની, રૌરવે પણ જઈ રડવાની. ૧૧૨
 મૂર્ખ કૈંક મનમાન્યું બેઠે, સ્વર્ગ નર્ક સહ કલ્પિત કે'છે;
 જારિ જે જીવતિ સાથ રમેછે, આખરે ખર સમા રખડેછે. ૧૧૩
 બોલ કો'નિ ઈપર-બોધિત સાધી, આખર જગતમાં રહિ બાધી;
 કોણુ દુઃખ-દવમાં નથિ દાઝ્યો, કામિની કહિએ જાણ્યાઝ્યો. ૧૧૪
 કામિની, કનક, પેકૂ, દુઃખમૂળ, સપર્ષતાં ઉપજાણે ઝટ શૂળ;
 અંત તેનું પરિણામજ મૂળ, મૂર્ખને સઘળું કલેશનું મૂળ. ૧૧૫
 માંસ ને રગતણા સ્તનગોટા, મૂખમાંથિ નિકળે પરપોટા;
 યોનિ-ગંધ થકિ સજ્જન ભાગે, કામિને સઘળું એ પ્રિય લાગે. ૧૧૬
 શા કર્યો ધરમ તે ધરણીમાં? ચિત રાખ્યું નહિ તે પરણીમાં;

૧ ધર. ૨ શરીરમાંનો એક પદાર્થ. ૩ ભવ—જન્મ
 (આ લોકનો અને પરલોકનો). ૪ પારકી સ્ત્રી. ૫ પૃથ્વી.

કુષ્ટ જીવિ કરિ 'સૂવરણીમાં, આમિ તૂજ કહુ શું કરણીમાં. ૧૧૭
 દુઃખ-મીજ રેરતિને સુખ માની, જર-જોગ કરશે નર ^૩માની;
 નામ ભૂંડું નિકળ્યું નર-લોકે, પામશે દુખ બહુ પર-લોકે. ૧૧૮
 'દક્ષિણ', પમદુવાણિ વિલાસ, કેંકણે શરમ ને સ્મિત હાસ;
 એ સ્વભાવિક બધું અપમાન. મૂઠ કામિ નિજ ઉપર માને. ૧૧૯
 ધીર વીર ન અજો અપમાથી, કામિ કાપર સમો મનમાંથી;
 કોણ કામિ સરખો નર મૂઠ, નો'ય એહ નર, વાનર બૂઠ. ૧૨૦
 ધિક્કરવરૂપ, ધિક જીવિ તમારી, જો થયા મનુષ્ય, રાખિ ગમારી;
 આહિ ચિત્ત અજાયે પરનારી, નામ લીધું જગમાં બલિચારી. ૧૨૧

મનહર છંદ.

તારી છે પોતાની તેની યારી ન તે ધારી ચિત્ત,
 યારી તે વિચારી પરબારી કેરી નારીની,
 પ્યારી તે પોતાની શણગારી ન, અકારી કાંધી,
 પ્રીત ધરી પર કેરી નારીની ઠગારીની;
 વારી તે ન 'વારિદનું' સુખકારી પીધું બાઈ,
 ખોળી ખરી ખાડી તે સમુદ્ર કેરી ખારીની,
 મારી તે ન માની શીખ સારી ગુણકારી ભારી,
 હારી ગયો તોય માની શીખ તે જીગારીની. ૧૨૨
 પોતાનીને માની નહીં, અન્યની અધિક માની,
 કહે મને કેટલોક કમાણી કમાણો તું ?

૧ સારા રંગ વાળી સ્ત્રી. ૨ સંભોગ. ૩ દંભી. ૪ આ-
 પ્યના અણસારા. ૫ કોમળવાણી. ૬ વરસાદ.

રંગથી રમાત રીતભાતથી સ્વકીયા સાથ
 કહે પર કીયાથી અધિક શું કમાયો તું ?
 પ્રીતને પમાત, પ્યારો હાથથી જમાત નિજ,
 જઈ પર પાસ કે' શું અધિક પમાયો તું.
 ગાઘામાં ગણાત, વખણાત પંચ લોકમાં તે,
 ભામિની-ભૂકુટી-ભૂરકીથી ભરમાયો તું. ૧૨૩
 પાઈ પાઈ કરિને કમાઈ લાવિ પ્યારી કાજ,
 ઘરેણું ઘડાવી અને દેહ રાણુગારે છે,
 ધાઈ ધાઈ દૂર દેશ પ્પાદને ખોરાક ધૂળ—
 ઘાણી જોવો, પાણી પીને પ્યારીને ઉગારે છે;
 નાહી નાહી ગંગના તરંગમાં ઉમંગ થકી,
 અંગનાનું હીત થવા ચિન્તથી હિચ્ચારે છે,
 સાહી સાહી રાખી તોય પેતનાથી ન તે રખાઈ,
 ભાઈ! કેમ તા'રી તેને ભૂલથી તું ધારે છે. ૧૨૪
 'નર છે ભ્રમર' એ ગમાર કેરી વાણી, ચાર —
 ચા'ણી મીજલસમાં વખાણી ના હિચ્ચારતો,
 'રસ છે રસીક કાજ' વાત એ છે ઠીક પણ,
 બીક ધરી ઝેરી રસ પીવાનું ન ધારતો;
 સંગ કરી કામનીનું માન મોડવાને મન—
 ધારી અને પેઢીના ધરમને ન હારતો,
 પોકારિશ પર તણી પ્રેમદાને રવિજનમાં

જન ! જન-પુરમાં તું રહીશ પોકાર તો. ૧૨૫

ધાર ધાર ધીરજ તું કામ-૧કરી જીતવાને,
કે'ડ કશી રોકાવિદા તું જ્ઞાનની સુધાર ધાર;
માર માર મનના વિકારને તું ઝટ માર,
નહિ તો પેશીને પંડ કરશે બિમાર ૩માર;
તાર તાર આપને તું બજી કીરતાર બાઈ,
કામિનીના સાયમાં શા કામનો સતાર-તાર;
સાર સાર એકઠો તું કરવા કરે વિચાર.

(તો) પરતણી નાર કેરા રસનો વિસાર સાર. ૧૨૬

દુખના આખાતમાંહી કુમેલા દેખાડું લાખ,
મુખની સુધાનું મુખ આખનારા પરની;
હજી છે હયાતીમાં જણાતી છે તેઓની વાત,
ગયેલાની ગણતી ગણાવું કેંક નરની;
રાવણ રોળાણો, શાણો શુંભ તો ચોળાણો, જાણો-
નહુપ પીડાણો કાય ધરી અજગરની;
એગાર ધવાણો, કર્ણ વાગેલો ભગાણો, એવો-
અનર્થ જણાણો, એલે નાર પર-ધરની. ૧૨૭
જ્ઞાનનો ૪અરક જે ઉદય થાય અંતરમાં,
શી જરૂર કહો પછી આકાશી અરકની;
મગે જે કનોદ પમોદ-દાયક દસ કોસીની,

૧ હાથી. ૨ ચતુર-શાણો. ૩ કામદેવ. ૪ અર્ક-મૂર્ચ.
૫ હર્ષ આપનારી.

શું કરશો બાવિને ઈલાયચી રૂકરકની;
 હોય જો સુવરણનાં આભરણ અનુપમ,
 શીદ કરો તજવીજ રૂપાના વરકની;
 પરનારી રૂપ છે જો નરકનો કુંડ પાસ,
 જોળીશ ન વાટ જમપુરના નરકની.

૧૨૮

કુચ છે કઠણ પા'ડ-શિખર, અમોઝ દેખ
 મુખ તણી ચુકા, માંહિ દાંત કરવતિયા;
 રોમ છે કાંટાળી ઝાડી, ગુહ્ય છે ગંધાતી ખાડી,
 છે વિજાસ વાઘ નર-માંસના આરતિયા;
 નખ છે સ્ફટિક ડેરા કાંકરા વેરાયા જેમ,
 રમણીક અંગ-ભાગ કામના મળતિયા;
 કામ ચોરે નારી-દેહ વનમાં ભરાઈ રહ્યો,
 વાર્યા છતાં ધાઝ ધાઈ મરે આપ મતિયા.

૧૨૯

આપદા તળઈ ના તળઈ તો શું જાય, પર—
 કામિની તળઈ તો તળઈ પાપ પોટજો;
 રસોઈ ચખાઈ ન ચખાઈ તો શી આપદા છે,
 નીતિને ચખાઈ તો ચખાઈ રૂડી રોટજી;
 રૂઝહણી મૂકાઈ ન મૂકાઈ તો નખી'શ, ઉપર—
 ઝહણી મૂકાઈ તો મૂકાઈ તારી ચોટજી.
 ધધાર જો રખાઈ ન રખાઈ તો શો ખોટ ગઈ,

૧ કરક નામે ગામમાં પાકે છે તે. ૨ સંગ્રહણી નામે
 રોગ. ૩ પારકી ઝહણી (સ્ત્રી). ૪ ચોટજીની કોરણ.

લાજ જો રખાઈ તો રખાઈ આખી ઓઠલી. ૧૩૦
 મોઢેરો કે'વાયો, અને પંચમાં મનાયો, પર—
 દેશમાં જણાયો, દ્રવ્ય લાખ તું કમાયો છે,
 રાજમાં રખાયો, ભારે ગ્રંથમાં લખાયો, કવિ—
 શાસ્ત્રયો કયાયો, છાપનારથી છપાયો છે;
 ધૂર તું જણાયો, હાથી હોદ્દે તું અણાયો, વાહ—
 વાહ વખણાયો, ઘેર ઘેર તું ગવાયો છે;
 (પણુ જો) યત્નને હરાયો, તાકયો માત્ર તે પરાયો, પર-
 નારથી પેરાયો, તો તું આખરે વઢાયો છે— ૧૩૧
 જોગના ધરંશ ભારે ભોગ ના તજીશ, સાહ્ય—
 અમૃત ન પીશ, શીશ નામીશ ન ઈશને;
 દાન ના દઈશ, સનમાન ન લઈશ, ભગ—
 વાન ના ભજીશ, કે ન માનીશ મદીશને;
 ધ્યાન ના કરીશ, કશો ત્યાગ ના ધરીશ, દેવ—
 તોથે ના ફરિશ, ન સુણીશ વા કવીશને,
 (પણુ) નીતિને લઈશ, પર કામિની કરીશ દૂર,
 પાપથી ડરીશ, તો મળીશ જગદીશને. ૧૩૨
 સ્વાદ શીદ શોધે છે તું, અંધ અધરોષ્ટ માંહી,
 સ્વાદની સામગ્રી તો સ્તજ છે શુક સંગમાં;
 રસ માટે રખડે છે રાંડોમાં શું દીન રાત,
 રસનો પ્રસાદ તો છે કાવ્ય કેરા અંગમાં;

રંગને હીડેછે જોતો રામાઓનાં ટોળાંમાં તું,
 રંગ તો અભંગ છે વિવેકીના પ્રસંગમાં;
 શાંતિ તું તપાસે કેવી કાંતિવાળી નારી કને,
 શાંતિ તો જ્ઞ શોધ કોઈ યોગીના ઉમંગમાં. ૧૩૩
 રોગ તણું દુઃખ થાય, તોય કષ્ટ સહિ કાય,
 પાઈ પણ ન પમાય, પેરાહુની દશાય સા'ય;
 દશ દીશ દોડી જાય, ધામ ધામ પ્રતિધાય,
 અરણ્યમાં અથડાય, ઓરથી કપાય પાય;
 સદાવ્રત માગી ખાય, સાધુડાંની સાથ જાય,
 પણ શાંતિ ન પમાય, ધર્મની ધજાય જાય;
 આખર ખરાય થાય, પરનારી સાથ માંય,
 અધવચ મરી જાય, કોગને મુકાય કાય. ૧૩૪
 ગાઈને ગોવિંદ નામ, ભાઈ શું કગાઈ કીધી,
 ભોજનઈની લાજ લીધી. લેય ના ગણી સગાઈ;
 જઈ જૂઈ કૂલ સાહી, અંતરેમાં આપ નાહી,
 વાહી વગોવાઈ, ઓઠી પોઠ તું ભલે રજઈ;
 રાઈપૂરે ન તજઈ, ભૂંડાઈ જુડાઈ નર!
 જાણી જોઈ ધુમરાઈ માંહી તું રહ્યો ભરાઈ;
 પાઈ ન અપાઈ ભાઈ, ખાઈને ખૂશી શું થા'ઈ,
 કાળ-ચક્રમાં લવાઈ, જૈશ સે'જમાં કપાઈ. ૧૩૫

દોહરા.

જો નિર્મળ બિભિચાર આ, જગત થકી ઝટ થાય;

૧ બંધીખાને પડે.

તો તુરંગ જમપુરની, ઉજ્જડ સમ દેખાય. ૧૩૧

પાપ રૂપ જારી કદી, પ્રાચીનથી નવ હોત;
પ્રજા વરણ સંકર પછી, કેમ આપણે જિત? ૧૩૭

(જો) નર નિજ પત્નીને બળે, પરપત્ની ન ચલાય;
તો મહેનત જડજો તણી, અરધી ઓછી થાય. ૧૩૮

સોગત ખર્ચ સાક્ષી સમિપ, નર નારી બંધાય;
પછી પ્રતિષ્ઠા તોડતાં, કૃતદ્રુતા કહેવાય. ૧૩૯

હત્યાદિક અગણિત દિસે, જરપણાના દોષ;
સમજી નર નારી રહે, સદા ધરો *પરિતોષ. ૧૪૦

ભુજંગી વૃત્ત.

કરી પાક પૂરો પુરાણી વિચારે, નિચું જોઈ વાણી કશી ના ઉચારે;
ગયા સર્વ નાશી વિકારો નકારા, થયા સ્થાન તે જ્ઞાનના સર્વ સારા. ૧૪૧
વિચારો થયા માંસને લોહી કેરા, અલી ગંદકીના વળી ત્યાં અનરારા;
દિઠો દેહ †બીભત્સ પ્રત્યક્ષ પૂરો, થયો કામનો ચિત્તમાંહીથી ચૂરો. ૧૪૨
કરીને વિનંતી કહે સુંદરીને, ન કે'તી કંઈ આ વિષે કો સખીને;
કહી દૈશ ના મૂર્ખતા મા'રિ કોને, થયે જાણતો હું મરી જૈશ જોને. ૧૪૩
પુરો આજ પસ્તાકિહૂં પાપથી હું, પ્રભૂનો થયો ચોરે તેથી હું બીહું;
કહે સુંદરી કલેશ મા'રાજ છાંડો, બને કામથી યોગિ જો તોય ગાંડો. ૧૪૪
નહીં વાત મર્ણાગતે અન્ય પાસે-કહું હું તમારી સુખેરો' અવાસે;
નહીં આવવું માહરું હાલ છાજે, પતી ધેર મા'રો નથી તેજ કાજે. ૧૪૫
પિતાને જાહને તમે એજ કે'જો, અને ઓ પુરાણીક નિશ્ચિત રે'જો;

નથી દોષ હું એ તમારો કહેતી, કરે જગતમાં કામસૌનીકલેતી. ૧૪૫

હરિગીત.

સુણિ વાણિ તરત પુરાણિ શા'ણી પાસથી ઊઠી ગયા,
નિજ શયન—આસન પરઠરી, કરિ મુખ નિચું ને સ્થિરથયા;
અતિ પામિયો પરતાવ, ધાવ હુંડો પડ્યો અંતર વિષે,
નિદ્રા ન આવી, કાવિ નહિ મન સેજ, જગ જંગમ દિસે. ૧૪૬

હકિ ગુણવતી ગઈ ઓરડે કરિ બારે બંધ મુઠ્ઠ ગઈ,
નિજ ધર્મ રાખ્યો ધૈર્યે, વિષ્ણુનિ ઓશિંગળ થઈ;
નિદ્રાવ તેની નાસિ ગઈ, રાત્રીય પણ થોડી રહી,
ઊઠી પછી ગૃહમાર્ગનાદી કામમાં મશગુલ થઈ. ૧૪૮

હરિરામ ઊઠી સવારમાં, દરિ ઝોળિ તત્પર થઈ રહ્યા,
કામની દેખી ૧ કામમાં, લેવા રજા પાસે ગયા;

બહ જાહેરું કરજે ક્ષમા, પુજ હાથ મા'ં સર્વ છે,
ના કાંઈ કે'તી કોઈને, સદ્ગુણનો શો ગર્વ છે? ૧૪૯

જો હોય કહેવું કોઈને તો આ સમે તે કહે મને,
જેથી ઘટારત આચરે, પામું નહીં ૨ અક્ષેપને;
કહે મુંદરી મહારાજ! શંકા નવ ધરો મનમાં કરી,
સહુ ઠીક થાશે જાઓ, પંથે થાઓ નિજ મનમાં હસી. ૧૫૦

દોહરા.

પડ્યા પુરાણી મારગે, સુણજો ધૈર્યભાઈ!

કામતણા બળની કયા, આ કહિ મેં સુખ દાઈ. ૧૫૧

દિન બીજે મુંદરિ તણો, શ્વામી આવ્યો ઘેર;

૧ ધંધામાં. ૨ અચર જવા વગેરેની માફી દશાને.

ત્યારે પુઠે ને નીપજનું, કહિશું તેની પેર.	૧૫૨
ગ્રંથ વધે વિસ્તારતાં, સંક્ષેપે ન કથાય;	
તે માટે અહિંયાં કર્યો, આ પૂરો અધ્યાય.	૧૫૩
સમરો શ્રી હરિ નામને, લાલાજી મન નેક;	
કોટી કૃષ્ણ વિદારવા, હૃદય સમરથ એક.	૧૫૪

અધ્યાય ૩ જો.

કુંડળિયા.

મુણિને કથા રૂપાણિ આ, લાલભાઈ ધરિ પ્રીત;
 ધન્ય! ધન્ય! કવિ ધન્યછે, ઉચ્ચાર્યો એવી રીત;
 ઉચ્ચાર્યો એવી રીત, ચિત્ત ધરિ કવિ કથનીમાં;
 મગ્ન થઈ જાણિ રીત કથા કળિ-મજ-મથનીમાં;
 શબ્દ શબ્દના અર્થ, સમર્થપણેય ગણિને;
 એચિ તારતમ તત્વ, કવીની કથા મુણાનિ. ૧

બોધ કર્યો છે એશ આ, જરૂરી યારિ નિષેધ;
 એકાંતે કાંતા તણી, સંગતનો પ્રતિષેધ;
 સંગતનો પ્રતિષેધ, કર્યો હરકોઈ મનુજને;
 અવગુણી કે ગુણવાન, તન્ને એકાંતિક *ગુજને;
 ‘શુ કરશે પર પાનિ, વિરાગ દિલે પસર્યો છે’;
 એમ ન કરવો ગર્વ, એશ એ બોધ કર્યો છે. ૨

પૂછે કવિને લાલભાઈ, ગયા પુરાણી ઘેર—

*જાની વાત.

ગુણવતિપતિ ગૃહ આવિયો, પછિ શી નિપતી પેર?

પછિ શી નિપતી પેર, વાત એ રહી દાખાઈ;

ઝાહિર ક્યમ નવ કરચું, પતીને સતિયે કાંઈ;

ઝાહિર કરતાં વણિક, મિત્તમાં કેમ થયું છે;

એ વિસ્તારો કહેા પ્રશ્ન, લાલાજી પૂછે.

૩

અંથ વધે તો છો વધે, એથ પામિશું બોધ;

કવિતારસ પાતાં હવે, નવ કરશે †પ્રતિરોધ;

નવ કરશે પ્રતિરોધ, શોધ કરિ કહેજો સરવે;

સકળ સબા છે શાંત, નથી કોઈ બરિયું ગરવે;

કરો કથામૃત ઝરો, ખરો સુંદર અહીં વહેતો;

ફિકર ન કરશે કાંઈ, કવિધર ! અંથ વધે તો.

૪

આ શુણિને મન મોદ ધરી, વદ્યા કવી ધરિ વા'લ;

ગુણવતિને પતી અરવતાં, પૂરણ પ્રગટ્યું સાલ;

પૂરણ પ્રગટ્યું સાલ, વણિક ધર આબો ન્યારે;

પેસંતાં ધર મધ્ય, આવિ પડોશણ ત્યારે;

અંધીને વળી ખૂંધિ, ડોશી કે' શીર ધુણીને;

આવ આમ વનમાળિ, ઘેર જા વાત સુણીને.

૫

બુઢી બાસઃ વરસતી, શનિના જેવી દૃષ્ટ;

પંથે જાતાં જો મળે, તો ફૂટે અદૃષ્ટ;

તો ફૂટે અદૃષ્ટ, કથા સુણતાં શું કે'વું;

વનમાળી જાઈ પાસ, કહે શું છે મળ જેવું;

દિકરા છે એક વાત, ધરની તારાની *ગૂઢી;
 કે'તાં ખોટું થાય, કેમ કહું? કહેછે બૂઢી. ૬
 સાંભળિને વનમાળિને, સંદે' અદક્કાં થાય;
 કો'ની માણ કેમ છે, એ ક્યમ ના કહેવાય?
 એ ક્યમના કહેવાય, કેમ સંદેહ નિવરતે;
 તમે અમારાં વૃદ્ધ, સૌપિ ધર તમને સરતે;
 હું જહુંધું પરગામ, તમાને નિત્ય મળીને;
 માટે કહો એ વાત, શાંત થઈ હું સાંભળિને. ૭
 ડોશી બોલી દીકરા, પૂછ ધેર જહ ધેર;
 કાલે સાંજે આવિયો, આલ્હણ એક તુજ ધેર;
 આલ્હણ એક તુજ ધેર, કોણુ તે હું નવ જાણું;
 પણ રાતે ધિંગાણું થયું, તે સહુ સંભજાણું;
 ઊઠ્યાં નયિ બધિ રાત, સર્વ જાણે પાડોશી,
 કહિ એમ કાને હાય, દેઘ ધરમાં ગઘ ડોશી;
 વનમાળો આ સાંભળી, તર્ન થયો દિગમૂઢ;
 શૂં આ ડોશી કે' મને, વાત કંઠક છે ગૂઢ;
 વાત કંઠક છે ગૂઢ, વારું જહ ધેર તપાસું;
 આલ્હણ સાથે રાત કાઢી, એતો છે ખાસું!
 પણ પૂછંતાં પેચ, કરો ફરવથે બાળી;
 વિચારતો ધરમાંહી, એમ પેઠો વનમાળી. ૮
 સ્વામિ આવતો જોઈને, સુંદરિ બરિ જળપાત્ર;
 પાસે મૂકી પ્રીતથી, ગંભિરતા ધરિ ગાત્ર;

ગંભિરના ધરિ ગાત્ર, સ્વામિને શાંત કરીને;
 કેમ રહ્યાંતા રાત, સ્વામિ! કહો હેત ધરીને;
 તમ વણ અઢકો ખેદ, એક દીનમાં પણ પામી;
 ચૂક્યા ક્યમ વાયદો, કેમ રોકાયા સ્વામી? ૦
 લેણું પત્યું કે ના પત્યું, આજી એ શું કીધ?
 તમે ગયા પછિ રબાવલે, વીસ રૂપિયા દીધ;
 વીસ રૂપિયા દીધ, લીધ મેં તે પરખીને;
 નુંધ તણે ચોપડે જમાં મેં કર્યા લખીને;
 આવ્યો તો હરિલાલ દલાલ શું તેનું દાણું;
 સમજણ કશિ નવ પડી, કાચું કંઠ તેણે લેણું. ૧૧
 સ્વામી કહે એ ઠીક છે, પછિ કહેજે એ વાત;
 બીજું કોઈ આવ્યું હતું? તે તું કર વિખ્યાત;
 તે તું કર વિખ્યાત, સુણી અખળા ઉચ્ચારે;
 અવ્યાંતા હરિરામ, તેડવા મર્મારે મા'રે;
 હું કહુંછું તે સર્વ કેમ અધિરાઈ જામી;
 સ્નાન કરો ને જાગો, પછી સહુ કહુંછું સ્વામી. ૧૨
 શેઠ કહેછે સુંદરી, ખરો કહે ઝટ ખેલ;
 બીજી ત્રીજી વાતની, મિથ્યા લવ લવ મેલ;
 મિથ્યા લવ લવ મેલ, ખેલશે બનિયો રાતે;
 રહ્યો ન કેમ પુરાણિ, ગયો ઊઠી પરભાતે;
 અંતરમાં તુજ શા, વિચારનું ઝવારિ વહેછે;

૧ એ નામનો સખસ. ૨ એ નામનો સખસ. ૩ પાણી.

ઝટપટ સુંદરી ભોત, વાત બધી શેઠ કહેછે. ૧૩
 કામા કે'હો કુંથલ! સંશય ન ધરો રેશ;
 તમ વણુ અન્ય બળું નહીં, જો કદિ હોય નરેશ;
 જો કદિ હોય નરેશ, રેશ નવ બાળું તેને;
 બ્રાહ્મણની સુણિવાત થયો, તમ સંશય શેને;
 શાહ કહે, કહે વાત સઘળિ વિસ્તારી શામા;
 એકાંતે ક્યમ રહે, કહે કામીને કામા. ૧૪
 ચોરે જો કશિ વાતને, કહેતાં મારી પાસ;
 તો શિવના સોગત તને, જમપુર કેરો ત્રાસ;
 જમપુર કેરો ત્રાશ, એમ મન જાણો શાણી;
 વદો વિગતથી વાત, થાય નહિ જ્યેથી હાણી;
 વચન વદીશ અસત્ય, જશે હુરમત ઝટ જોરે!
 કરિશ કુજેતી બાળ, ઉભી કરિ' લઈ જઈ ચોરે. ૧૫
 આ સાંભળતાં નારિતું, થરથર પૂજ્યું તંત;
 વણુ અપરાધે જાઉં મારી હરજીવન;
 મારી હરજીવન, કલંક કશું નથિ ગોચ્યું;
 ક્યમ આ રાખે વે'મ, કેમ કહું એને ખોટું;
 કહી પછી બધી વાત, બની'તી જો રાતે;
 શી રીતે જાળવું પતિવ્રત, વિધ વિધ વાતે. ૧૬
 શેઠ કહે રે! સુંદરી, એ તે રમ્યો પ્રપંચ;
 ભોળાને ભરમાવના, શાધ્યો સાચો સંચ;
 શાધ્યો સાચો સંચ, કામિની સઘળું કાચુ;
 બુજવાણી તારથી કેમ કરિ નચવ્યો નાચું?

ધૃત અગ્નીનો યોગ, ગળ્યાવણુ કેમ રહેરે;
 સાચું વદ આ વાર જવા દઉં શેક કહે રે. ૧૭
 જ્યાં સૂધી નરનારનો નથિ એકાંત પ્રસંગ;
 ત્યાં સૂધી નરનારિનું જાણું વૃત્ત અભંગ;
 જાણું વૃત્ત અભંગ, સંગ એકાંતે યાતાં,—
 મન બગડે એ તાણું, બને બંનો મદમાતાં;
 અનુભવિના એ બોલ, તોલ નર ન કરે પૂંધી;
 ભરમાએ નારિનું કહ્યું, માને જ્યાં સૂધી. ૧૮
 વામા કહે હે વણિક-સુત! વદો વિચારી વાણ;
 મિથ્યા આજ ચઢાવતાં, નહિ નિકળે કશિ લાણ;
 નહિ નિકળે કશિ લાણ, વા'ણુ ભરે દરિયે બોળો;
 એવા છો નર ચતુર, ન્યાય કદિ આપો તોળો;
 નથિ સરખા નરે સર્વ, નથી સરખી સહુ શામા;
 આપ સમું નથી જગત, વચન એવું વદિ વામા. ૧૯
 ભલિ ભાતે સમજાવિયો, બહૂ પ્રતિષ્ઠા કીધ;
 પણ સંશય ન ટળ્યો, વણિક નવ રીઝ્યો કશિ વીધ;
 નવ રીઝ્યો કશિ વીધ, ઝેરે મન ભારે વશિયું;
 અંતર ધર્ષા રૂપ, કાળિનાગણિયે ડશિયું;
 વણિકે કૈયા વિચાર, રવાર બહુ બોલ્યો રાતે;
 કામિની આ યજ આવ, કહ્યું સુણ મુજ ભલિ ભાતે. ૨૦
 તું નથિ મુખથી માનતી, મુજ સંશય નવ જાય;

૧ મૂર્ખ. ૨ રાત્રે ધણી વારે બોલ્યો.

દિવ્યપણાનો દાખલો, કળિયુગમાં ન કયાય;
 કળિયુગમાં ન કયાય, કયન કામિનિનું સાચું;
 પાણી મુઝાં તુજ માંય, એમ જાણી ક્યમ રાચું;
 માટે તારુણી જાઓ, પિયર ને કરો પનોતું;
 મુજ તુજ રે'શે તોજ, વદે નહીં સાચું જોતું. ૨૧
 ધરથી ખા'ર ન નીકળું, શું કહું સ્વામી નાય;
 આહિ તો કટકા કરો, હેતે ખાંધી હાય;
 હેતે ખાંધી હાય, ગમે તો શૂળી દેજો;
 પિયર જવાની વાત, આંધિ રીતે નવ કે'જો;
 વગોવાવું બહિર ધરથી જઈ, નિજ પરથી;
 ધરમાં મરવું બહું, નહીં જઈ સ્વામી ધરથી. ૨૨
 ઇષ્ટિ તમે ગુરુ છો તમે, સ્વામિં ! તમે પરમેશ;
 તમથી છાનું કયન હું, કદી ન રાખું લેશ;
 કદી ન રાખું લેશ, શીદ કહો જૂઠું ખાલું;
 મરણ તણો ભય એક, રતરણથી જો હું તોલું;
 જો ખાહાર કાઢશો મરિશ હું નિશ્ચય ધરમે;
 ગમે તેમ આચરો, માહરે છો ઇષ્ટિ તમે. ૨૩
 ક્રોધ કરીને વાણિયો, બળથી બોલ્યો બોલ;
 ગમે તેમ કહે, મેં કર્યો, પણ તુજ પાકો તોલ;
 પણ તુજ પાકો તોલ, તોલ આજો નથિ પૂરો;
 પાકા ગુરુની પાસ ભણ્યોધું, નથી અધરો;
 ઐવિયર ગમે ત્યાં નાર, ધાર મન શોધ કરીને;

૧ ગરબડ થઈ. ૨ મોતને એક તરણા સરખું ગણ્યોધું. ૩ જા.

હઠ વાળો વાણિયો, બાલિઓ ક્રોધ કરીને.

૨૪

હરિગીત છંદ.

કાંતા વદી નહીં વેણ સાંભળિ કે'ણુ એવું કંચનું,
પણુ શ્વામિ તે કુખ દેણુ વદિયો વેણુ *પ્રાતર પંચનું;
કરિ ક્લેશ બળથી નેશ તે કાંતા કરી ધર બારણે,
દઈ તાણુ, કરિ મુખ કાણુ, વિચર્યો ગામડે ધન કારણે. ૨૫
ગુણવંતી, તે કુખવંતો બારે રડંતી ત્યાં ખેસી રહી,
નિજ કલેશ કારણુ રાખી ધારણુ, વાત ના કોને કહી;
પણુ ચિત્ત ધરિને ક્રોધ ધાર્યું મરોધ કરવા આસનો,
મન રાખિયો, મુખ બાખિયો, એક આશરો અવિનાશનો. ૨૬
એ ગામમાં મોસાળ ગુણવંતી સતી કેડે હતું.

પણુ ત્યાં જવા વસમે સમે નવ સુંદરી મન માનવું;
એવે સમે એક ફકિર માગણુ બોલતો સુણિ પ્રીતથી,
'જો હિમ્મતે મરદાં, ખુદા મદદે એ', એ રીતથી. ૨૭
આથી ધરીને ધીર ગુણવતિ બારણે ખેસી રહી,
હરિલાલ મામો આવતો જોઈને અતી દિગ્ગિર થઈ;
ક્યમ બેન! બેઠી બારણે તાણું દઈ ધરિ શોકને,
ક્યમ બોલતી નથિ ગુણવતી, હરિલાલ કે' મારી કને. ૨૮
કે' એક પડોશણુ, શેઠજી! વઢવાડ કંઈ ધરમાં થઈ,
તેથી ગયા વનમાળિ, કાઢી બારણે તાણું દઈ;
હરિલાલ કે', વઢવાડ ગુણવતિ આચરે એવી નથી,
ક્યમ જાણિયે શું છે, કશું મુખ પૂછતાં કે'તી નથી. ૨૯

* સવારમાં. † મરવાનું.

પછિ હાથ ઝાલ્લી આગ્રહે ગુણવંતીને તેડી ગયો,
 મામે જઘને ઘેર સહુને તે સમાચારજ કહ્યો;
 વનમાળિ સાંજે ઘેર આઘ્યો દીઠિ સુંદરિ ત્યાં નહીં,
 શુણિ વાત પાડોશી થકી પછિ વાણિ તેણે ઝેંમ કહી. ૩૦
 ‘એ રાંડ ખાદ્યજી સાચ ધરિને, પ્રીતથી રાચી રહી,
 તો એહને આ જનમમાં, ફરિ તેડવાનો નહિ સહિ;’
 એ વાત દિન એ ચારમાં બાપે શુણી ગુણવંતીના,
 તેડાવવા નિજ દીકરી, નર મોકલ્યો થઈ શાંતિના. ૩૧
 હરિભટ તણી ચરચા થઈ, હલકો પડ્યો એ લોકમાં,
 થયું બંધ નિજ યજમાન, ઘરે જવાનું પડ્યો શોકમાં;
 ચોપાસથી ફિટકાર વરસ્યો, જીવિકા તૂટી ગઈ,
 નિકળ્યા હરીભટ ગામ નજી નિજ કામિની સાથે બઈ. ૩૨

વસંતતિલકા વૃત્ત.

લાડાળિ લક્ષ ધરિને સુણળે કથાને,
 જો જો હરીભટ તણી પડતી અથાને;
 ‘અન્ય સ્ત્રિ-ધર્મજી થકી નિજ દેશ છોડી,
 જવું પડ્યું રખડવા, મળિ ત્યાં ન કોડી. ૩૩
 રાખો નિદ્રા લગિર ઈશ્વરભાઈ! આમાં,
 શૂં શૂં વિતે ન નરને પડતી દશામાં;
 લજ્જત ગઈ નિજ તણી દુખમાં દટાપો,
 કાંતા સહીત પછિ મારગમાં લુટાપો. ૩૪

૧ પીડા-દુઃખ ૨. બીજાની સ્ત્રીની આચર લેવાને તેના
 પર ધસવાથી.

વીત્યા કંઈક દિન વીચરતાં ભુમીમાં,
 લાબ્યુ નસીય પછિ વક્ષભિની પુરોમાં;
 જ્યાં રાજ કાજ કરતો નૃપ શિલભાઉ,
 આતો સદૈવ હિતને કરવા પ્રજનનું. ૩૫
 સદ્ગુણ શાળિ, નરવીર, સુધર્મ ધારી,
 દાનેશ્વરી ગરિય, સંકટ સાલ હારી;
 કામી કંઈક નૃપ *યોપિત દેખિ મોહે,
 એ દેખના વગર તો ગુણ સર્વે સોહે. ૩૬
 મંત્રી મહા ગુણ નિધી જહિં મોતિચંદ,
 પૂરો પ્રતાપિ, ધરમી, નહિ બુદ્ધિમંદ;
 ધાર્યૂ કરે નવ ડરે નૃપથી કદાપિ,
 લોપે ન આણુ કદિ ભૂપ તણી તથાપિ. ૩૭
 જ્યાંની પ્રજા સુખ સમારિ મજા કરેછે,
 જ્યાં ફુટ લોક નૃપ શાસનથી ડરે છે;
 વેપારિ લક્ષપતિ લાખ જ્યહાં વસેછે,
 વાગ્જનનમાં †જનનની જ્યાં રબુધ જ રૂસેછે. ૩૮
 વિસ્તાર કોસ દસ, કોટ તણો જ્યહાં છે,
 બાહિર બાગ કંઈ દેવળ થૈ રહ્યાં છે;
 કે ‡બ્રહ્મચારી, થિતિ જહંસ ત્યાં રહેછે,
 શાંતીયિ કાળ જળ આપટને સહેછે. ૩૯
 આવ્યા હરીભટ ત્યાં રખડી વિદેશ;

* સ્ત્રી ૧ જૈન. ૨ બૌદ્ધ માર્ગીઓ-વિદ્વાન. ૩ ત્યાગી.
 ૪ પરમહંસ.

એકાંતમાં ઉતરિયા પણ ભિક્ષુ વેશે;
 નિત્યે કરે શિવનું પૂજન ત્યાં રહીને,
 આપે યથેચ્છ કુંઠ તો, ચલવે બધીને. ૪૦
 શોવાજયે શિવ-કથા *શિવ માટ પોતે;
 પારાયણે શિવ-પરાયણ થૈ મર્યો તે;
 એ વાત ગઈ પસરતી જ્યમ કાન કાને,
 લાગ્યા જનો શિવ-કથા સુણવા જવાને. ૪૧
 થાયે હજાર જનની પ્રમણી સભા ત્યાં,
 લોકો ધરાય ન હરીભટ ગૂણ ગાતાં;
 વિદ્વાન વાણિ સુણતાં જન સર્વ રીઝી,
 જોવા મળે ભટજિને તજિ વાત બીજી. ૪૨
 થૈ દ્રવ્ય પ્રાપ્તિ અન વસ્ત્ર તણી ન આમી,
 મોટા વિષે દ્વિજનિ આખરુ આસિં જામી;
 આખું શહેર જન વૃદ્ધ, જુઆન બાળ,
 ગાયે ધરોધર પુરાણિં ગુણો વિશાળ. ૪૩
 જાતે કથા જઈ સુણી પણ મોતિચંદે,
 વિદ્વાન સાથ અગણીત કચેરિ વૃદ્ધે;
 જોતાં છટા *રુચિર ભાષણની તમામ,
 છે ધન્ય, એમ વદિયા જન મેલિ મામ. ૪૪
 મોહીત મંત્રી દ્વિજ વાણી શુણી થઈને,
 બોલ્યા કથા ત્રણિની પૂરી થવા દઈને;

મા'રાજ! ધામ મુજ પાવન નિત્ય કર્વા,
 પોતે પધારિ હરિના ગુણ ગાઓ ગર્વા. ૪૫
 એવી મને અદક્કિ અંતર આશ જામી,
 આવી વસો નગરમાં ઘરમાં વિરામી;
 આ વાત શાત કરતા ભટલ સ્વિકારી,
 આવી રહ્યા પુર વિષે ઉર હેત ધારી. ૪૬
 આપ્યું ત્યહાં સદન સુંદર મોતિચંદે,
 જ્યાં જન્ય ત્યાં ભટજિના જન પાય વંદે;
 રાજેશ્રી લાલભાઈ ભાવ ધરી વિચારો,
 કો'ના મહાત્મ્ય થકિ એ મુખ સૌ ઉચારો. ૪૭
 છોડ્યું વિશાળ ઘર મૂરત શે'ર કેરું,
 શાયી મળ્યું ફરિયોઆ અહિંઆં રુડેરું;
 રસ્તે સમસ્ત ધન *મસ્ત લૂટી ગયા'તા,
 છોની કૃપાયી બનિયા ફરિને કમાતા. ૪૮
 શું ના હુટાયું વગડે ધન માલ સાથે,
 શાયી નમે ભટજિને સહુ †ધુગમ હાથે ?
 લાડાલ એમ વદિયા પછિથી વિચારી,
 વિદ્યા મહાત્મ્ય સધળું કવિ લાભ કારી. ૪૯
 દોહરો.
 રેવાશંકર એક કવિ, તે થળ વદિયા શ્લોક;
 શ્રી ભર્તૃહરિ શતકનો, સદા શમાવણ શોક. ૫૦

શ્લોક.

“હત્તેર્યાતિનગોચરંકિમપિશંપુષ્પાતિયત્સર્વદા,
 હ્યર્થીભ્યઃ પ્રતિપાદ્યમાન મનિશંપ્રાપ્નોતિવૃદ્ધિપરાંઃ॥
 કલ્પાંતેષ્વાપિનપ્રયાતિનિધનંવિદ્યાલ્યમંતર્ધનં, ।
 યેષાંતાન્પ્રાતિમાનસુહ્યતનૃપાઃકસ્તૈઃસદ્સ્પર્દુતે૨”

દોહરો.

કારભારી શ્રી અમીનના, દક્ષપતભઈ પછિ વેણુ;
 ઉચર્યા કે કવિ શ્લોકનો, અર્થ કહેા સુખ દેણુ. ૫૧
 કવિ કહેછે.—શાર્ફલ વિકીરિત.

ખોળ્યું જે ન જડે કદાપિ ખળને, ખૂટે નહી અર્થતાં;
 દેતાં દાન વધે, ન જે નિધનતા પામે પ્રલે થઈ જતાં;
 આપે કેંક અવાચ્ય સૂખ મનના રઅંભોજનો રભાણુછે;
 જેને એ ધન સાંપડ્યું જગતમાં તેના સમો કોણુ છે? ૫૨
 દોહરો.

લાલાભઈ પછિ ખોલિયા, ઉત્તમ વિદ્યા વિત્ત;
 હરિભટ્ટનું પછિ કેમ થયું, કહોતો ધરિયે ચિત્ત. ૫૩
 કવિ.— ઉપગ્ગતિ.

રદ્યા પુરાણી પુરવલ્લભીમાં, આવી રહી રાહુ દશાંની સીમા;

કરે કથા શ્રીપતિની પુરાણી, મંત્રી તણા અંતરમાં ભરાણી. ૫૪
 જતે દીને તે ધરનો ગણાયો, તેનાથી ના અંતર કેં આણાયો;
 પ્રધાનની એકનિ એક બાળી, નાની પરંતુ બહુ બુદ્ધિશાળી. ૫૫
 સુતા હતી તે ગુણવંતી નામે, દેખી અંને માતપિતા વિરામિ;
 તેને ભણાવે ભટ્ટ હમેશ, બાળા ભણી નાંતી તથાપિ બેશ. ૫૬
 વિવાહ તેનો કરવા પિતાયે, પ્રેયી પુરાણી પરદેશ માંયે;
 જળે અવંતી જહીં વીર વર્મા, સભા ભરી રાજ્ય કરે સુધર્મા. ૫૭
 છે મંત્રી તેનો ગુણુ દેવચંદ, વિવેક શાળી નૃપને પસંદ;
 પવિત્ર તેનો ગુણુચંદ્ર *મૂનુ, જેને સદા છે સ્મરણુ પ્રભૂનું. ૫૮
 જીવાન છે ખ્યાતિ બધે દિસેછે, ચિદાનની સાય સદા વસેછે;
 પ્રવીણ પૂરો સઘળી કળામાં, સૌયે અમારું તહિં જૈં મળ્યામાં. ૫૯
 કરી પરીક્ષા પરણું હું નારી, એવી પ્રતિજ્ઞા ગુણુચંદ્ર ધારી;
 માગાં ઘણાં તોય ન તે સ્વિકારે, છે એટલો સંશય મનમારે. ૬૦
 કહે હરીરામ, કહું હું કામ, પ્રધાનજી! લો *ગણુનાથ નામ;
 ભણ્યો બલે તો ખટ શાસ્ત્ર ખોળે, તોએ ન આવે ગુણુવંતિતોલ. ૬૧
 કરે પરીક્ષા મન જોવી રૂચે, વિવાહમાં વિદ્ર બિજી કશું છે!
 એવું કહીને લઈને વિદાય, પુરાણિબાવાજ અવંતી જાય. ૬૨
 જઈત્યાહાં ન્યાં ગુણુચંદ્ર †રાજે, મેં એપ કીધી કહું આપકાજે;
 વખાણુ કીધાં ગુણુવંતી કેરાં, ‡સુધા તણાં બુંદ સુખેથી વેધાં. ૬૩
 વિવાહનું કામ જડાવ કીધું, જઈ ઘરે ને શુભ લગ્ન બીધું;
 પિતા સુતાને પરણાવે શોભ્યો, આકાશ મધ્યેરવિ જેમ થોભ્યો. ૬૪

* દીકરો. * ગણુપતિ. † શામિ. ‡ અમત.

અધ્યાય ૪ થો.

દોહરો.

મુણુને સકળ સભા હવે, કથન કવીનું કાન;	
જોશી નવ *ભાવી કળે, ભાવિ કળે ભગવાન.	૧
વર્ષ વીસાં મુણુવતી થઈ, વરથ ચૈદની સાર;	
ભણુતર ગણુતર સર્વનો, પ્રીતે પામી પાર.	૨
નગરશેઠ એ નગરનો વર્ધમાન ઓમંત;	
વૃદ્ધ હતો પણ વાણિયો, ધર્મવાન ધીમંત.	૩
વડા પુત્ર ત્રણ વણિકના, ધર્મચંદ, મુળચંદ,	
કર્મચંદ, નામે હતા, જાણે સઘળા કુંદ.	૪
જાખોનાં લેખાં કરે, વિચરે દેશ વિદેશ;	
સફર કરે સફરી વિષે, દરિયે ન ડરે લેશ.	૫
ઓત જપાત, સિયામમાં, પેઢિ જોની પ્રખ્યાત;	
અરબસ્તાન, ધરાનમાં કાઢિ ફુકાનો સાત.	૬
નગરશેઠ નહિ, જગતનો શેઠ એહ વિખ્યાત;	
અખૂટ ધન ભંડારમાં, મુખીયો પૂરી પાંત.	૭
નગદ તણા ભંડાર ત્રણ, સંઘ્યા ધરીને ધીર;	
મિલકત માંહેશી ભરી, જાણે નહિ ત્રણ વીર.	૮
વર્ધમાન કાળે કરી, વૃદ્ધ થયો અતિ દેહ;	
પણ છૂટ્યો નહિ મનથકી, સંસારીનો રોહ.	૯
એકાએક †વપૂ બન્યું, તાવ થકી બે હાલ;	

* બનવાનું તે.

† શરીર.

વૈદ્ય બરાયા સામટા, એકાવન ધરિ વાલ.	૧૦
તાવ-ધાવને ટાળવા, રેચક ઐવધ દીધ;	
૧ અતીસાર વસમો થયો, કાંઈ થયું નહિ સિદ્ધ.	૧૧
કરતા ઝાડો કપાજ પછિ, કીધા યદા ઇલાજ;	
પેટ ચઢ્યું ડોસા તાણું, વૈદ્ય પામ્યા લાજ.	૧૨
ઘણા વૈદ્ય મળિને કર્યો, ઘણા ઘણા રૂપત્યાર;	
તેમ તેમ વધતા ગયા, ઉપદ્રવો દુષ્કાર.	૧૩
ભણી ઓગ-ચત વૈદ્ય બનિ, ઝોળી ભરિને જાય;	
બીજાં બાવન એકઠાં કોડા કર્યે શું થાય?	૧૪
દેહ ગેહ અંદર થકી, જ્યાં લગિ ના સમજાય;	
ત્યાં લગિ વૈદો બાપડા, અટકેજથી અથડાય,	૧૫
હૃદયતિક પાંચે કરી, રોગ પુરો પરખાય;	
વૈદ વદે વૈદું ભણી, પૂરું નવ સમજાય.	૧૬
વર્ધમાનને વ્યાપિયો, શ્વાસ, શૂન, જ્વર પશોક.	
હીકા, મૂર્છા, ૧ વાંતિમાં કફનો થયો પ્રકોપ.	૧૭
અજ ન આળ્યું મુખ લગી, અતિસાર નવ જાય;	
હવે દેહ એ શેકનો, ૨ અતિસાર ક્યમ થાય?	૧૮
વૈદ કરીને વેગળા, પાસ આણિને પુત્ર;	
કાગળ કકડા તણુ કરી, તણુ લખિ દીધાં સૂત.	૧૯

૧ ઝાડો. ૨ ઉપાય. ૩ કવાય સંબંધી એક વૈદ્યકનો ગ્રંથ.
 ૪ હેતુ, પૂર્વ રૂપ, લક્ષણ, સાત્ત્વ, જાતિ. ૫ સોળો. ૬ ઉત્તરી.
 ૭ ઘણો સારો.

તકાર અક્ષર પ્રયમમાં, લખિ *કનિષ્ઠને લીધ;	
રકાર મધ્યમને લખી, લેવા સંસ્તા કીધ.	૨૦
લેષ્ટ પુત્રને લખિ અને, સકાર આખોસાર;	
વર્ધમાન પોતે પછિ, આલ્યા તજિ વ્યવહાર.	૨૧
અક્ષર ત્રણ કરિ એકડા તરસ ભાગવા માટ—	
જગ જાણે કોઈ જાણવા, દોડ્યું જોઈ ન વાટ.	૨૨
પણ જગ પીવા નવ રહ્યા ગયા તજી આજોક;	
તરસ શબ્દનો અર્થ ના, સમજ્યા પ્રગટ્યો શોક.	૨૩
ક્રિયા કરી નિજ તાતની, ઘટિત રિતે એક વર્ષ;	
તે પછિ મિત્રકત વૈચવા, મનમાં પામ્યા હર્ષ.	૨૪
લીજ પત્ર પણ વૈચવા, પૂરો પડિ પંચાત;	
થયો નિવેડો કોઈથી નહિ, વેરછ ગર્હ નાત.	૨૫
ગયા શેકના દોકરા, રાજ કને ફરિઆદ,	
કરો ફેસજો વાજખી, આપો અમને દાદ,	૨૬
એક કહે કે તરસમાં, છે તણવેના ભાગ;	
ખીજે બાલ્યો બળ કરી, મૂક તરસમાં આગ.	૨૭
રાજાએ કાગળ તણા, કકડા ત્રણે લીધ;	
વિચારિયું પણ મન વિષે, નવ ગોઠ્યું કશિ વીધ.	૨૮
આપો હુકમ પ્રધાનને, કરો એમનો વ્યાય;	
વેંચો મિત્રકત શેકની, રંજિ જેમ સભાય.	૨૯
વજિર કહે મહારાજ એ, કરિયું શુદ્ધિ પ્રમાણ;	

આપ તણા પરતાપથી, ફરી ન બોલું વાણ.	૩૦
માસ વૈંત્યા તણ સામટા, પણ ન થયો ધનસાક;	
પ્રધાન પણ ગુંથઈ રહ્યો, કાંઈ ન સુઝ્યું સાક.	૩૧
શેઠ તણા પુત્રો ગયા, તૃપ પાસે ફરિયાદ;	
મહારાજ તણ મારાથી, મળી ન કળિયે દાદ.	૩૨
પ્રધાન મન લેતા નથી, નયિ કરતા કંઈ ન્યાય;	
જું તે ધોળે રાજ્યનું, જે આમાં ગુંથવાય.	૩૩
રાજ્યએ પ્રધાનને, કહી પછી આ પેર;	
ન્યાય કરો સુખ ભાગવો, નહિંતર ખસોં ઘેર.	૩૪
આપે જે ધનસાક આ, તે પ્રધાન મુજ થાય;	
નહિંતો બીજા છો બધા, અવનીપર અથડાય.	૩૫
મુદત આપું એક રાત્રની, મંત્રી! કાંત સવાર;	
પ્રધાન પદથી દૂર થઈ, ખાંતે થશે ખવાર.	૩૬
મિત્રકત મેળવો રાજ્યની, પાછી આપો તેહ;	
નથી તમારા બાપની, એમાં શો સંદેહ.	૩૭
સુણીને મંત્રિ વણા પછી, રાય કહેં જે ન્યાય;	
તો મંત્રી પદ માણતાં, છે શાનો અન્યાય.	૩૮
એમ કહીને ધર ગયો, શોગે પડ્યો પ્રધાન;	
વાત વિચારે એકલો, ગમે ન ખાવું ધાન.	૩૯
ગુણવતિએ નિજ તાતને, દીઠો અતિ ગમગીન;	
ભારે કંઠક વિચારમાં, જેમ થયો તલ્લીન.	૪૦
પૂછ્યું પાસ જઈ પિતા, કેમ દિસો દિલગીર;	

- શી આપદ તમને નડે, ખરેખરા છો ધીર. ૪૧
- શું કોખો અવનીપતી, (કે) થયું સ્નેહિતું મર્ણુ;
ઝાઝું જન થયું કરું, વાત સુણાવો કર્ણ. ૪૨
- મેંત્રિ કહે કહું દીકરી, શી તુજ આગળ વાત;
તું બાળક સમજે નહીં, દુખ આજ્યું ભલિ ભાત. ૪૩
- એમ કહીને કહો બધી, વૈચણી પંચાત;
તરસ શબ્દમાં ત્રણ તણા, સરખા ભાગની વાત. ૪૪
- ક્યમ રાઝે ત્રણ શેઠિયા, ક્યમ પરમાણે પંચ;
મેંત્રી પદ ક્યમે જાય નહીં, શો શોધું હું સંચ. ૪૫
- ગુણવતિ જરા વિચારીને, કહે પિતા ! શા માટ;
શોચ કરોછો એ દિસે, સીધે સીધા ઘાટ. ૪૬
- ત્રણ ઘાતુ કેરા બને, શિક્ષા તેનાં નામ;
આદ્ય અક્ષરથી સૂચવ્યાં, ડોસે કીધું કામ. ૪૭
- મરતી વખત વદાય નહિ, કે ન લખાયે લેખ;
ડોસે ઝટપટ કરે થકી મારી સખળી મેખ. ૪૮
- તકાર ત્રાંચુ જાણવું, પૈસા લે એ પૂત;
રકારમાં રૂપ કહું, સંચે મધ્યમ સૂત. ૪૯
- સકાર વાળો સવથી, શોષે સોના મોહાર;
ત્રણ ભંડારે ત્રણ મળે, (તો) શાન્તી સો'રા સોર. ૫૦

સવૈયાત્રીસા.

આ સુસુતાં મન હરખ પામિને, પછિ પ્રધાન મુખથી ઉપર્યો,
તેં પુત્રી ! મુજ લાજ રાખિ, તુજથી પદબ્રજ થતો હગર્યો;

એમ કહી પરધાન, શેઠના પુત્ર ત્રૈણ બોલાવિ કને,
 વેચી બતાવ્યા ભાગ વિગતથી, રાજી થયા મુર્છી ન્યાય ૧ મને. ૫૧
 ગયા ઘેર, ત્રણ ખોળિ જોઈ બંડાર, થયા વિસ્મિત મનમાં,
 કેમ જાણ્યું મંત્રિએ ખરેખર સોનું રૂપ ત્રાંચું ધનમાં;
 તોલ કર્યો તવ સ્વર્ણ થયું મણ પચ્ચિસહજાર પૂરેપૂરું,
 તેટલું આણું ચાર લાખમાં, રૂપું થયું ન રહ્યું અધૂરું. પર
 બન્નેનું ધન સમાન ગણતાં ત્રીજાનું ત્રાંચું સરખું,
 કહો કેટલા તે પૈસા કુલ દ્રવ્ય કેટલું કહો પરખું;
 એક અખજ એસી કરોડ કુલ દ્રવ્ય, ભાગ ત્રણના સરખા,
 પંડિત પંચ, પ્રધાન ન્યાયને જોઈ જોઈ મનમાં હરખ્યા. ૫૩
 રાજા પણ રાજી થઈ બોલ્યો. કહો પ્રધાન ક્યમ ન્યાય કર્યો ?
 માસ ત્રૈણ લગી કેમ તમોથી એ ન થયો ધનસાફ ખરો;
 એક દિવસમાં કેમ મુજ પડિ ? સર્વ કહો સાગે સાચું,
 તમે કહેશો એ મુજ બુદ્ધિ, તો સંઘળું માનું ઠાચું. ૫૪
 કહે પ્રધાન મહારાજ સત્ય કહું, શિદ તમથી રાખું છાનું,
 ચાહિતો નિજ મંત્રિ અન્યને કરો થવા હિત પરજનનું;
 બાળક બાળકી મારી તેણે એ બતાવો મુજને બુદ્ધિ,
 નહિતો માસ વીત્યા ત્રણ પણ નવ હતી મને તેની શુદ્ધિ. ૫૫
 આ સાંભળી નૃપ રાજી થયો કહે, ધન્ય ધન્ય કુહિતા તારી,
 રાજ્ય ચલાવે રૂડી રીતે એવી અજ્ઞા એની સારી;
 આપણું કાંઈ ધનામ માહરે, રાજી કરું તમ કુહિતાને,
 જઈ પ્રધાન તેડિ અહિં લાવો, ગુણવતિ પ્રીતે મારી કને. ૫૬

કોઠે પ્રધાન મહારાજ સકળ સુજ, આપતણી અક્ષિસ એઠે,
ગુણવતિ પુત્રી તમારી એ પર કૃપા થકી અદકું શુંછે;
નહિ નહિપુત્રી, મંત્રી! તુજ બહુએ બુદ્ધિશાળી કદિલધુ વયની,
જોના હું ઇચ્છું, જોણે ટાળિ બ્રાંતિ તારા ભયની. ૫૭

દંડકળા છંદ.

પછિ એમ કરી અતિ આગ્રહથી તેડાવિ બાળ ગુણવંતીને,
નૃપ દેખિ રૂપ સમક્ષો સિતમાં દુર્લ્લભિ રૂપી મદિરા પીને;
મદિરાદિ કેક વણપાન કર્યે ન એઠે નરને ન અશુદ્ધ કરે,
પણ નારી રૂપની કેક દષ્ટિ પડતાંજ એઠે શુદ્ધ બુદ્ધ હરે. ૫૮
નથિ વાંક શીલભાનું નૃપનો, નૃપ છવપતી પણ ભૂલિ ગયા,
કંઈ દેવ, અને ત્રણે કેક, કામના દાસ થઈ થઈ મૂર્ખ થયા;
મહાદેવ મોહની રૂપ જોઈ, ખરૂં નિજપુત્રિ થકી પલગ્યા,
૧ત્રિદશૈઃકંઠ, ૨હીમકીર્ણ ચંદ્ર, પણ રૂપ જોઈ દુઃખકીચ કળ્યા. ૫૯
પછિ શીલભાનું નૃપ કોઠે મંત્રિને શું એને આપું અહિંયાં,
કહિં એના લાલક વસ્ત્રે ન મળે, ત્રિભુવનમાં ખોળું કહિંયાં;
પણ હું ઇનામ નિજદેહ તાણું અરપી પોતે સંતુષ્ટ થઈ,
જો ના કે'શ કદિ વણિક વિચારી તો તુજ ઉપર રૂઝથજ. ૬૦
એ પુત્રી મને પરણાવ રાજ્યને યોગ્ય, ભાગ્ય નથી અન્ય તણી,
જો ના કહીશ તો તે નહીં માસે, બળથી એનો થઈશ ધણી;

૧ દેવનો રાજા ઇંદ્ર. ૨ ઇંડા કિરણવાળો ચંદ્ર. ૩ કોધી રીસાયલો.

જુશિ થૈ આપી નિજ બાળકિને નૃપને તું મંત્રી રહિશ સુખી,
તમ થતાં વેત સંબંધિ આપણો પ્રીતિ જશે વધતી અઢકી.૬૧

ઓપાયા.

આ સાંભળતાં, વચન ભૂપતાં, મંત્રીને થઇ રીશ,
(પણ) વણિક વિવેકી વઘો વિચારી નૃપને નામી શીશ ;
હે મહારાજ, આપ કહેજો વાત તેહછે સારી,
પણ પરણેલી, ફરી પરણતાં, કહેશે લોક ગમારી. ૬૨
વણિક મૂકશે પંક્તિ બાહર મને, માન તમ ઘટશે,
કલંક ઉજવળ કુળમાં લાગે તમને, તે ક્યમ મટશે;
માટે મોહ તજી દ્યો રાજ, એ પુત્રી છે તમારી,
અઘટિત કરતાં ધર્મ લોપતાં ખોશા કીર્તી સારી. ૬૩
રાજ કહે બહુ નહીં બોલવું, ધર્મ લોપ નથી થાનો,
પુરાતની ખુલાણનો મારગ નથિ હાલમાં મનાનો;
પંક્તી બાહર તને મૂકશે તેને દંડીશ આપ,
બાકીનો જે અધર્મ થાયે, તેનું મુજ શિર પાપ. ૬૪
શા માટે હા, ના, તું કહેછે, વિચાર કરિને બોલ,
જુશિથી આપીશ તો તો તારો જગમાં રહેશે તોલ;
વણિક કહે મન, પુક્તિ વિના નહિ કામ આપણું થાય,
જીવે લાખ વરસ જે માણસ અણિને ચૂકી જાય. ૬૫
એમ વિચારી મંત્રી બોલ્યો નૃપ તમ મરજી જેમ,
*લૌકિક ભય ના નડે મૂજને તો પછિ કરિશું તેમ;

શાસ્ત્ર વિધીથી લગ્ન કરીને કન્યા હું પરણાવું.
 એ પણ મા'રે લાભ અર્તિશે, નૃપનો સસરો કા'વું. ૬૬
 જન જમાડું રૂડી રીતથી, કોડ કરે મન પૂરા,
 રાય ! રિઝો તો શા પછિ મારા અભિલાષ રે, અધૂરા;
 જોશીને ખોલાવીને શુભ મુહૂર્ત આપ ઠરાવો,
 આપ ખુશી થાઓ તે રીતે કરવા મુજને કા'વો. ૬૭
 આવી વાણિ શુણીને નૃપ મન, અતી થયો રળિયાત,
 મંત્રી અતુર તમે છો મા'રા ખરેખરો ભલિભાત;
 જાઓ હાત તમ પુત્રિ લઈ ઘર ફેરવશે નહિ મન,
 દુખી થશે દુનિયાંથી જાશે, જો નહિ કરો લગ્ન. ૬૮
 મંત્રી કહે મહારાજ બી'ક નથી મારે કોઈની લેશ,
 મુજને દૂભો જન્મ લગી નહિ, આપો વચન નરેશ;
 વચન લેઈને રાય રીઝવી આપી અદકું માન,
 ગુણવંતીને રથમાં બેસાડી ઘર નિજ ગયો પ્રધાન. ૬૯
 શા કરવો ઉપચાર થાય ક્યમ, જાવું ક્યાં ક્યમ રહેવું,
 આ અતિ દુઃખદાયક રાજનું કેમ આચરણ સહેવું;
 એવો શોક કરેછે એવે, પાશળ આવ્યા સ્વાર,
 ઘેરો ઘાલી મંત્રી ઘરને બેઠા કરે પુકાર. ૭૦
 રાય રજ વણ મંત્રી ધરથી, ગુણવંતી નવ ભાગે,
 દિવસે ચોકીમાં રહે તત્પર, રાત્રે પણ તે જાગે;
 ચાલિ વાત આ નગર વિષે હોકારો વાગ્યો દેશ,
 પ્રધાન પુત્રી પરણેલીને, પરણે ફરી નરેશ. ૭૧
 શોક વિષે ઘેરાયો મંત્રી, કશું ન સૂઝે કામ,

હરિભટ્ટને બોલાવી પાસે પ્રીતે કરી પ્રણામ:—

કહો પુરાણી આ વરસરમાં, શો કરવો સિદ્ધાંત,
ના કહિયે તો રાજ્ય રહે, ભારે પડિછે શ્રાંત. ૭૨

મડદાને પણ વગર તપાસે જાવા દે ન સિપાઈ,
લાંચ નથી લેતા લુચ્ચાઓ કરમાં રાતી પાઈ;
રાજ્ય સાથે બાથ બીડતાં, અરામ આખર થઈએ.
વાહારે કોણ ચઢે આપણની, કોણ આશયે જઈએ. ૭૩

પ્રાણ લેકે ગુણવતી આળનો, સ્ત્રી હત્યા શિર ધાડું,
અરે એમ કરતાં શિદ્ધ મારો પ્રાણ પુરાણિ ઉગાડું;
ગમે તેમ આખર થાઓ પણ લેશ ન જાએ લાજ,
પ્રથમ વિચારી ધોરજ ધારી, કરવું એવું કાજ. ૭૪

કહે પુરાણી, રાજકાજમાં છો અક્ષત દરિયાય,
પૂછોછો મુજ બ્રાહ્મણને, શો શીત્તિ જઈએ ભાવ;
પણ એક મારો વિચાર પોતે સ્વિકારજી ધરિ તોલ,
માસ પછિ અવળેમ ઉતરતાં કરો લગ્નનો કોલ. ૭૫

દિવસ એટલા જેમ તેમ કરિ સાચવજો નિજ ધર્મ,
હું જીંઘું ઉજ્જવિની લાવું મદદ રહેશે શર્મ;
રાજ્ય ત્યાંનો ધર્મશાળી આ અધર્મ જોઈ ઉછળશે,
પ્રધાન પણ નિજ લાજ માટ સુણતાં સહસાજ ઉપડશે. ૭૬

જલદ સાંઠ એક મને અપાનો, તેમાં થાય ન ભૂલ,
ઝટપટ જઈ દિવસ દોઢમાં જો હરિ છે અનુકૂળ;
જો મન રહે વાત મારી તો સત્વર થાઓ વજીર,
નહીં તો ને કો' તે કરવાને હાજર છે મુજ શીર. ૭૭

અધ્યાય ૫ મો.

નારાય વૃત્ત.

મુળી પુરાણિ દેરિ વાણિ આણિ મંત્રી ધીરને,
 વડો પ્રધાન માન આપિ ધન્ય વિપ્ર વીરને;
 ખતાવિ યુક્તિ આસિ છે, તપસિ જોઈ ચિત્તમાં,
 યેશ સહાય, કષ્ટ જાય, કાયનું અચીતમાં. ૧
 રઅવંતિ દેશ કોસ દૂર છે એસે નથી બહુ,
 જશો બિજે દિને થશે અચીત જાણુ આ સહુ;
 વિચારિને ઈર્ષા વિદાય આપિ ભાવુ ભાવથી,
 પુરાણિ સંચર્યા ઉત્તરાયિ સાંઠના પ્રભાવથી. ૨
 ન જાણુ કોઈને થયું, અજાણમાં વહી ગયા,
 દયા ખરા બપોર તોય તે નહીં ખડા રહ્યા;
 ગયા વિશ્રાણ ઝાડિ ન્યાં અગાડિ વિંધ્યપાદની,
 ઉડ્ડનડિ વસ્તિ જાડિ વરિત વ્યાધને પતિપાદની. ૩
 અવંતિ દુર એસે કોસ રાત ત્યાં પડી ગઈ,
 બુખ્યે પુરાણિ દેરિ વૃત્તિ ત્યાં વિરામવા થઈ;
 નિપાદ ગામડા નજીક તે વિપાદને તજી,
 હરાવિ સાંઠ ઊર્ધ્વા પુરાણિ રાયકો સજી. ૪
 બાલી તરેયિ ભાયું આયું, પાણિ પીધું પાણિયું,
 થવા જરૂર મારજે પૂરાણિએ વિચારિયું;

૧ ઉજ્જવનનો રાજા સહાય થશે. ૨ માળવા. ૩ ઝપટથી.
 ૪ ઉડડ. ૫ ભીલ. ૬ એદ.

વલ્લો પછિયિ રાયકો, પુરાણિ રાત કાળિ છે,
 અન્નણુ પંથ છે, ભિખારિ ભીલ વસિત ભાળિછે. ૫
 થતાં ઉન્નેશ ચંદ્રનો વિરામી પો'ર બે પછે,—
 કરીશું કૃત્ય આપણે, હવે ઉન્નેણુ પાસ છે;
 પુરાણિ કે' તમારી મર્જિ; બે ઘડો અહીં કરો,
 વિચારિ વાસ વાધ ભીલ ભૂત વસિતમાં કરો. ૬
 રહ્યા ઘડીક બે, ગઈ ઘડીક ચાર રાત ત્યાં,
 સુણ્યાં વરૂ, શિયાળ, વાધ ધોર શબ્દ બોલતાં;
 વલ્લો વિશાળ 'ઝંઝ વાયુ, વીજ દીકિ વાદળે,
 ઉડાડિ ધૂળ, અંધિ આવિ. શબ્દ કો ન સાંભળે. ૭
 કડાક કાટકો થયો, પુરાણિ વાણિ ઊચરે,
 કરીશું કેમ અંધકારમાં જઈશું ક્યાં હરે! ;
 ન દેખું રાયકો, ક્યાં લપાઈને પડ્યો હશે,
 બનીશું દીન આપડા સવાર ક્યાહરે થશે. ૮
 ઉન્નેશ થાય વીજનો ગિહામણૂં બધૂં ગિસે,
 બનેછે ધોર-મર્જના ભ્રમાંડ જેમ તૂટેશે;
 વહે છે વાયુ ધોરે જોરે ધારિ સો'ર સાથ આ,
 રનિપાદ-દેશમાં નિશા જશે અમારિ કેમ આ. ૯
 અશાત આ થઈ વિશાત એનાં તો કશી નથી,
 ઝકિરાત સાથ આગ્નિ રાત કાઢવી મથી મથી;
 પિશાચ હોય કે ષનિશાચરોનિ વસિત હોય જો,

૧ તોફાની પવન. ૨ ભીલનો દેશ, ૩ ભીલ. ૪ ભૂત-રાક્ષસ.

ઉપાડિ જાય દેહ તો પુરાણિ તારી જો મળે ! ૧૦
 વહેછ એમ એકજા પુરાણિ ૧ બીતિ પામિ ને,
 જુએછ ચાર પાસ આંખ તાણિ શીર નામિને;
 ધરેછ હાથ પોટલી પરે જુએ તપાસિને,
 કરેછ ખૂમ રાયકા ! ન બી'શ જ ન ત્રાસિને. ૧૧

હરિમીત છંદ.

ભય ભીત થઈને ચિત્ત ખેડા છે પુરાણી એ સમે,
 પાછળાંયિ આવી કોક ઝાલીને પુરાણીને ભમે;
 પાડી પુરાણી ચોસ એવે ચમકિ વાદળ વીજળી,
 જોયું મનુષ્યનું રૂપ, ભરજી દૂર પડ્યા ઉછળી. ૧૨
 શિર આપરાં બેડે નિશાના રંગ જેવું આંગ છે,
 લંગોટિ વાળી એક કામડું તીરે તેની સંગ છે;
 બીજા દિકા જે ચાર કોઈ વિકાળ ભૂત સરીખડા,
 હિમ્મત ગઈ ભરજી તણી, ન વદી શક્ત્યા, ન થયા ખડા. ૧૩
 પણ સાંભળી દ્વિજ ખૂમ ઝપકી રાયકો ઝટ જાગિયો,
 શું છે પુરાણી ! શું પુરાણી ! એમ કરવા ભાગિયો;
 એવે પડ્યો એક તીરે, વીર ગણે વિંધાઈ તે ચકી,
 પાડિ પડ્યો ત્યાં ખૂમ, બળ બીજું ન તે કરિયો ચકી. ૧૪
 ભરજી થયા જે ભાન જાણ્યું ભૂત વાત ન તૂત છે,
 આ માનવી સરખા નથી કોઈ પ્રેત કેરા પૂત છે;
 અથવા હશે કોઈ રાક્ષસો મુજ બક્ષ કરશે દેહનો,

'અમ બી'કથી બેભાન થઈ કાણું સ્નેહ છોડ્યો ? ગેહનો. ૧૫
 પછિ ચોર તજિને સોર બાંધિ પુરાણિના કર પાપને,
 કરિ જોરે ઊંટ ઉપર ધરી શ્રી ભટજિ કેરી કાપને;
 લઈ સર્વે, હાંકી સાંઠ જંગલો લોક જંગલમાં વહ્યા,
 ચાતાં પ્રભાત પુરાણી છોડી ઊંટ લઈ નાસી ગયા. ૧૬
 ઊગ્યો રવો, જાગ્યો રેકવી મૂઠી થકી, વન વિકટમાં,
 ચોપાસ ન્યાણિ ઝાડો ફાળી વાંસવાળી નિકટમાં;
 ઊંચા દીકા ચોતરફ પા'ડ કરાડ સીધી જોમની,
 હે દેવ! ત્યાં 'ભૂદેવ કે', શું રાખું આશા કોમની. ૧૭
 ક્યાં ઊંટને ક્યાં રાપકો, ક્યાં હું અહીં આવી અઢ્યો,
 શ્રી રીત આ વિપરીત બનિયું જોગ કોણ મને નજ્યો;
 નથિ ટીપાણું મુજ જોઈ શું? મુજ આતિ પોતી ક્યાં ગઈ?
 રે દેવ! આ વનવિજયમાં મુજ વસિત શી રીતે થઈ? ૧૮
 નકિ ભૂતનું કરતૂત, એ દીકા હતા દસઆર મેં,
 બીલ્યો અતીથે હું અને કરિયો હતો પોકાર મેં;
 મુજ ભ્રાંતિ ભાગી આજ હું નવ માનતો કદિ ભૂતને.
 ઊપાડિ જન્યે આટલા કરતાં કરે બહુ તૂતને. ૧૯
 'કે' છે કરેછે ભૂત ધરમાં પેસીને નુકસાનને,
 છાંટેછ વિજા, મુત્ર, બાળે વસ્ત્ર, વેરે ધાત્યને;
 દે છે ઉચેટી બાળ વણ સંભાળ કેં ટાંકાં વિષે,
 એ સર્વ સાચો વાત પૂરી પાંત મન મારે દિસે. ૨૦

૧ ધરનો. ૨ વિદ્વાન (હરીભટ) ૩ બ્રાહ્મણ. ૪ માણસવિનાનું.

પણ એ ભયાનક ભૂતથી મૂજ દૂતપણું વણસી ગયું,
 રે રે બહુ નુકસાન પેભાનવનાં થકી જગમાં થયું,
 ખાંચો મને તહીં એટલી જગદીશની માનું દયા,
 પણ આ અઘડાયા વન પિંચે વણુ છૂટે ભટકી મૂઝા. ૨૧
 ગુણવંતીની જાણે લાજ, બનશે કાજ ત્યાં વિપરીતરે,
 રે'શે ભરોસે મંત્રિ, રેવંતિ-સુનો ! બગાડી રીતરે;
 ઊઠ્યો, જુએ ધરિ દયાન, દીકાં ચિહ્ન પગનાં ઊઠના,
 આશા ધરી વિરિમત થઈ પંચે થવા ઉજ્જ્વલના. ૨૨
 જહ હામથી દુખ વેડિને બે તણુ દિને ઉજ્જ્વલ વિષે,
 કહિને પછી સહુ ખમરે હજવે જામશું નિજ ધર દિશે;
 એવે વિચારે ચાલતાં અદભૂત અજગર દેખિયો,
 રોકી પડ્યો નિજ માર્ગ ૩ મુખ-વિકાશ પૂરણુ પેખિયો. ૨૩
 ભટકી અને ભટજી વણ્યા પાછા અરે અપશુકતરે,
 ખાઈ જશે પળમાં મને ક્યમ ધારિયું કરશું પછે;
 ખોળું હશે કંઈ માર્ગ ખાંધું દીશને ચાલ્યો જઈ,
 નેણે ઉગાર્યો ભૂતથી તે ૪ ભૂતપતિ શરણે થઈ. ૨૪

દોહરો.

એમ વિચારી રખડતાં દિન વીત્યા બે ચાર;
 કાણુ કરીને કાળજી, કળ ફૂલ કરી આહાર. ૨૫

૧ ભાન વિનાનાં ભૂતડાં. (પુરાણી ચોરને ભૂત માનીને લવેછે.) ૨ ભૂત. ૩ મોઢાની કાડ. ૪ શિવ—પરમેશ્વર.

શોક થકી ૧ સંતત થઈ, માગે હરિની સાથ;
અહિંથી તહિં રસ્તા વિના, બટકે જંગલ માંહ. ૨૬.

કટાવ.

જંગલ મધ્ય બટકનો, પગ નવ ટકનો, ફરે પુરાણી, વાણી ચાણી,
રમ્યમૃત આણી, પૂરે નદીમાં, ગઈ તણાણી; બાન ભૂંજિને, રાત
વિષે હે, રાત અતિ, નવ ગાન તાનકે, બાન રાત કે, આન પા-
ન કશું, મળે ન આવા, સા'વા માટે, રહિ ન લાકડી, ખડી, પેઠા-
પાઘડી, ધોતિની ગડી, ડેવતસી છડી, પીનગે જડી, જોહને કડી.
અને આંકડી; રહિ ન ગાંકડી; દોરિની દડી, પાપ મોજડી, જ-
ડી ચોરને; વડીચી, વાત વખાણું, કુખનું વા'ણું, હવે જળાણું,
શું ગઈ ગાણું; ધોર ગર્જના. હાજર ગુણી મેં, એધ સમી તે, કે
વસમી આ, વાટ ડુંગરી; દેખ દેખ્યો, જીવ!, શિંહનો બાળ,
માહરો કાળ, આવિ આ કાળ, રાશવા, છેટે બિભો; પાછો
નારું, તોપણ ડુંગર, યુદ્ધ કરાડા, દીસે છે સહુ, કામ, હવે ક્યમ,
જીવાથે હરિ!, કેમ કરિશ હું, બાળ માહરાં, કેમ કરીને, જીવી
શક્યે?, હવે, હરી! આ ઘડી, કંઈ શું નડી, મને કો, જન્મ ત-
ણિ ખડિ, પાપ જપાંદડી, આ સમે હડી, કશી?, 'બુજી છાતડી;
અરે બાપડી, મા'રિ બેનડી, છોડિ નાંખડી, કુખમાં પડી, કોણ
કાપડી, કર્ણ પાંદડી, કરાવી કડી, આપથે હવે!; દૈવ! આ,—

૧ તપેલો. ૨ અમૃતની આણુ જેવી વાણી. ૩ નેતરની
લાકડી. ૪ પાંદડાંનો કચરો.

વારે થશે ક્યમ ? ; જોઉં, ફરિ ન વાછડી, માત્ર હાટડી, ખંડે ન
 ખોચડી, પહંગે ચડી, બિછાને પડી, હવે પાધડી, કોઈ રાતડી,
 સુવાનું નથી, કહું શું કથી, બચું આપથી, એમ પણ નથી;
 અહીં આવડી, ઝાડિ આ ૧વડી, થોર બોરડી, વડનિ છાંયડી,
 લક્ષ્મી લીમડી, વૃક્ષ વેલડી, બક્ષ શેલડી, દેખું ચોભડી, પણ જજ
 રડી, દેખિ દે' વડી, સિંહની; નાસુ ક્યહાં ? નવ, લાગ મળે, હા! હરે!
 તમારી, હોય ક્યા તો, આજ છૂટકો, હિંસ પશુથી, ધાશે, નહિ
 તો, જીવ માહરો, અંતરિયાળે, આંખા ગાળે, રડ્ય ઉતાળે, બ-
 ણતી ઝાળે, ઝડ જવાનો, એમ પુરાણી, શોક વિષે પડિ, રડી
 પડીને, ધડી ધડી નિજ, દેહ ગયાનો, ભો રાખીને, અંતઘડી
 પી,—ડા ચાખીને, કરે ચિંતવન; અરપર વન, વિષે જુએ છે,
 એવામાં પડિ, નજર તરખીની, દક્ષિણ પાસે, ગુફા એકપર; પ-
 ગવટ દેખી, મનુષ જાતનો, વાળ્યા ત્યાં તરખિ, ગયા ગુફા થડ,
 એક જ્યાં વડ, ગંભિર ભારે, વર્ષ બારસો, બ્યાશી ઉપર, ત્રેગુ
 માસ ત્રે,—વીસ દિવસનો; છાયા જેની, અગ્નીને પણ, શીતળ ક-
 રતા; એની પાસે, ગુફા મૂખમાં, તરખિ પેસીને, ચાલ્યા આગળ,
 અંધકાર કંઈ, માંહે પેખ્યો, આગળ દીકું, કંઈ અજવાળું, પા'ડ
 બખોલો,—માંધિ આવતું; એવી રીતે, કત્રાક એક લગિ, ચાલ્યા
 ચોપે, તારે દીકું, સુંદર વન જ્યાં, બાગ બગીચા, ઊંચાં નીચાં,
 વૃક્ષ અપારે, ફૂલ ફળાં મન,—વાંછિત સારે, મિષ્ટ પાણિનાં, ઝ-
 રણ અપારે, વહે નદીની, પેઠ; કિનારે, લીલી ભારે, ચાર ઉગે-

હી, રમણિક શોભા, કેરી થેલી, ચાર પાસ ડુંગર છે ઊંચા,
ચઢી ઉતરી શકે ન હુમ્મ્યા, નવ ચોરસ સમ ચોરસ ગહમાં, એવી
રીતે દીઠું સહુમાં, બાંર નિકળવા, બાંરે એકજ, પુરાણિએ તે
દીઠું છેકજ, ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂરવ, પશ્ચિમ. પ્રૌઠ પા'ડથી બાંધી
છે સિમ, કંઠક હરણ વનમાં દેખાયે, પાણિ પિયે એવે તૂણ
ખાએ, કાક કોકિલા, મોર છમીલા, શૂક રસીલા, હંસ હડીલા,
સારસ ઢીલા. અનેક પંખી, ડંખીલું પણ, જરા જનાવર, નજર
ન આવે, વાઘ નહીં જ્યાં, વરૂ કૂર વા, કે ન દીપડું, ચિત્રા
કેરી, ચિત્રામણમાં, પણ નવ બીતી, સિંહ નહીં કદિ, બી'ક કરે
જ્યાં, સર્પ નહીં નહિ, વીંછી કૂંછી, કાન ખજૂરા, ચાંચડ માંકડ,
દંશ મચ્છરો, ચાંચ-છરો નવ, શકે લગાવી; એવિ રીતના, મં-
ગળાકારી, જંગલમાં જઈ, ત્રણી પ્રવેશી, નદી વિષે જઈ, નાહિ
વોહને, નિર્મળ થઈને, ધરી વિભૂતી, *બતી દાયક, લાયક થઈને,
શિખા બાંધિ, ત્રણ, કરી આચમન. વિષ્ણુ કેરું, સ્મરણ કરીને,
આસનપરે દઢ, આસન વાળી, †યોગેશ્વરનું, ધ્યાન ધરીને, પ્રા-
ણાયામે, ઇન્દ્રિય રેનિયમન, કરી સવારે, સંધ્યાનો સં, -કલ્પ કરી
કરિ, કરી આચમન, ‡આવાહન દે, -વી ગાયત્રી, કેરું કરીને,
૪અંબુ પ્રાશન, ૫મર્જન થકિ પછિ, શુદ્ધ થઈ ૬અધ, -મર્ષણ
કરીને, જગત્ ૭સવીતા, દેવ દેવતા, આગળ નમી તજિ, અહં-

* આબાદાની-કલ્યાણ આપનારી (પુરાણી સંધ્યા આરંભેછે).

૧ પરમાત્મા. ૨ કબજે રાખવું. ૩ બોલાવવું. ૪ જળ પીવું.

૫ શુદ્ધ કરવું. ૬ પાપ નાશ કરવું. ૭ સૂર્ય-પેદા કરનાર.

મેવતા, અર્ધ્ય દઈને, *ઉપસ્થાન કરિ, ગાયત્રી, -હન જપ
 ત્રિધિવત, કરી, કરીને, નમસ્કાર પછિ, ત્રણ ઉઠીને, કૂળ વીણી-
 ને, જરારાગનીમાં, હોમ આપવા, એકા તે યજ્ઞ; તમ યતાં લગિ,
 ભક્ષ કરી, જળ, -પીને ચાહ્યા, આગળ મારગ, કંઈક શોધવા,
 જ્યહાં, ઘટા વૃક્ષની, છટા છોડની, જટા વડતણી, તટા ઝરણુની,
 દૃષ્ટ દેખતા, કષ્ટ વામતા, †હૃષ્ટ મન યતા અષ્ટ અંગથી; જળ
 તરંગથી, કંઈ રેવિહંગથી, રેઆલ રંગથી, પુષ્પ ઉભૃગથી; એમ જોઈ
 વળ્યા, પા'ડ તળ આળ્યા, બધે આયડ્યા, પાર નવ પડ્યા, ત્રણી
 બરેખડ્યા; મનુષ્ય નવ મળ્યું, ભાગ્ય આ બળ્યું, ભાવિ નવ કાળ્યું,
 પૂર્વેનું રાળ્યું, ઉગિ નીકાળ્યું; અરે! આયમ્યો, હવે રવી રાજ, પરંતુ
 કાજ, અરે મહારાજ! ન સીધું કાંઈ, હવે ક્યમ થાય? એમ
 કહી જાય, વડા જં, -ગલમાં રાતે, ચંદ્ર જણાતે, †વિરલ વિ-
 રલ કંઈ, તારા અળકે, હલકે હલકે, રાત્રી કેરો, અમલ જામિયો,
 કષ્ટ પામિયો, આઠાણ મનમાં; હું આ વનમાં, શી રીતે મુજ,
 રાત્રી કાઢિશ, †; મંદ મંદ આ, વાધ વહેછે: †સ્પંદ સ્પંદ મુજ,
 હૃદય કરે છે; અંતરનો આનંદ હરેછે; દેખું, વન પશુ-વંદ, કરે
 †આકંદ, ગાય કંઈ હંદ, હથે તે નંદ; બૂતના, ફંદ થકી મન,
 બિહું અતિથય; અહો! રૂપેરી વસ્ત્ર, ધર્પો જ્યમ સંસ્ત્ર, રાત્રિયે
 હોય, પત્ર તમ જોય; શાંતિ સહુ ઠામ, નહીં આરામ, માત્ર મુજ,

* આરાધના. †રાજ. ૧ પક્ષી. ૨ વાદળાં. ૩ ભમરો.

૪ છૂટા છૂટા. ૫ ધડક ધડક. ૬ રોળાં. ૭ રડવું.

અંતર મધ્યે; અહો!, ચંદ્ર આ ચઢ્યો. ગગનમાં અડ્યો, અ
 ગનનો દડો, હોય જ્યમ વડો; સુધાનો ઘડો, દૃષ્ટિયે પડ્યો; દેખ
 આ વડો, મેલીનો છડો, રાસિ રાસડો; ચંદ્રનું તેજ, પૃથિવિપર,
 પડિને કેવું, શોભે છે આ, દિનકર જાણ્યે, શીતળતા ધરિ, ફરી,
 જાગિયો, પાણે નિહાળું, મનુષ, અરે! નહિ, ૧અનુસ તાણું એ, વૃક્ષ
 દિસે છે, ભ્રાંતિ શાંતિ મા, નરી હરિ લે છે, બાવિ વાત તે, બધે
 બને છે, પરમેશ્વરતો, મૂળ કને છે, વિદ્ય માત્ર સહુ, જન્મ મા-
 રે છે. વૃક્ષ રૂંડું આ, દીસે, કંઈ વિશ્રામ, રાત આ કામ. ધરીને
 હામ, કંઈ હરિ નામ; એમ હરિરામ, વિરામ્યા તત્ર, વૃક્ષતા
 છત્ર, નિચે તત્ર, દૂર હાજતું, માણસ જેવું, પ્રાણી દીડું, સ્થીર
 ઠરેલું, ચંદ્ર તણા પર, -કાશ થકી હરિ, -રામ નિહાળી, તક્ષણ
 ઉઘા, મૌઠ કૌતુકી; કાણ હશે એ, ભૂત પ્રેત વા, રાક્ષસ કે વૈ,-
 તાજ ભેરવો, ખવી હશે કે. કોઈ પિશાચી, નારી જેવી, બાસ
 થાય છે, હશે ડાકણી, સુરી શાકણી, કોઈ ભૂતડી, અરે *મનુજ
 આકૃતી, નારિ સમ કૃતિ, હોય જો ભૂત, વાત અહિં તૂત, તદા કો
 હશે, દેવિ દાનવી, પરી કોઈ નવી, નોંચ એ ખવી; વરસ ચૌદ
 ની, દિસે છે નાર, રહ્યો છે ડૂમાર, દેહમાં સાર; ધરી અવતાર,
 અહીં આ વાર, આવી જગ, દંબ જેમ ત્યમ, કાંતી વાળી, ધણી
 રૂપાળી, આંખ વિષે કોકી છે કાળી, ગૌર કાંતિની ચંદ્રમુખીને,
 જોઈ વત્તિ મુજ રહે ન ખાળી, ખરે વિધાતાએ નિરમ્યો છે, વર્ણ
 સ્વર્ણને ગાળી ગાળી, શુભ સાડિ છે શરિર ઉપર થું, જોજ ને-

ત્રથી ન્યાળી ન્યાળી, મળે ન કાંતી, કો માનવિમાં, જોતાં સરવે
 ટાળી ટાળી, જાણે કોણ ઉપરથી રૂડી, કદી હોય હૃદયામાં પાળી;
 પાસ જઈ પણ હોય યોગણી, થકે મને તે નાખે બાળી, કોણ
 હશે એ કેમ જાણિએ, એ તો જાણે શ્રી વનમાળી, પણ હું
 બાળી, બાળા બાળી, શાંતી વાળી, ધીર ધરૂંધું, પાસ જઈ જ-
 રિ; દેખિ, દેખિ મુખચંદ, અરે મતિ મંદ, કરે આકુંદ, કમળતાં વૃંદ;
 હાસ્ય પણ મંદ, સ્નેહનો કુંદ, દંત જોહમાં, *કુંદ કળિસમા, રહ્યા
 શોભિને, નિરખતાં નીજ, દાડિમી બીજ, કાંતિ શી ચીજ ?
 એમ ગણિ ગૂઢ, છોડમાં મૂઢ, થયાં રહિ સદ્ય, ગદૂં શું ગદ્ય; ના-
 સિકા નેત્ર, કામનું ક્ષેત્ર, દેખિને મનુ, વૃદ્ધ પણ ધણું, છતાં પણ
 ચળે, યુવામાં પળે, અરે શી કળે, વિધાતા કહે, કર્મો એ કુંભ,
 શુંબની શુંબ, સમા, વજ્રર, છાતીપર, કોમળ દે' પર, જીએ,
 કટી કેસરી, કાંચિ ધૂધરી; દેખતાં કહુ, મેઘ મંડળે, જેમ વીજ-
 ણિ, વૃક્ષ છાયમાં, કામની કળી, કરણ માંદડી, ચરણ ધૂધરી,
 નખ શિખે કરી, ભૂષણે બરી, શીશ ગોફણો, કામનો કણો, બાંધ
 ચાંદલો, કામિને બલો, કર્ણમાં દૂલ, કામનું કૂળ, નાસિકા મોતિ,
 કામની જ્યોતિ, કંઠમાં હાર, રહ્યો જ્યમ માર, મૂલ્ય કાપડી,
 હસ્ત ખેરખી, કામની સખી, સ્વાર્ણ કંકણો, રહ્યાં હસ્તમાં, વપુ
 સમસ્તમાં, કામ જ્યમ રહ્યો, વરણને જોઈ, શરણ મુનિ ધાય;
 કામની લા'ય, કોક સુંદરી, કામ રસ ઝરી, મદનથી બરી, જેમ

કોઈ પરી, જોઈ ફરિ ફરિ, આંખ રહે ડરી, આરની છરી, ઉગામ
 જરી, ગજે લઈ ધરી, પણ જઈ ડરી, ખી'ક મન ધરી, વન વિષે
 ફરી; હથે કોઈ દેવિ, એમ કદિ હોય, પાપ તો સોય, થાય, આં-
 તરમાં મેં જો, કીધા ઘાટો, સદ્ય ઉચાટો, થાયે તેના, હવે જઈ
 હું, પાસ જરા પણ, પૂછું તો સહિ, કોણ તૂં અહીં, એમ વિચારી,
 ગયા પુરાણી, ખી'તા ખી'તા, સુંદરિ પાસે, વદ્યા વાણિ મન,
 ધીરજ આણી, કહે કામ કિંકરી, વાત તું ખરી, કોણ નાગરી ?
 અરે ખેચરી, મોહની છરી, ખોલ તું જરી, આવી ક્યમ અત્ર !
 છત્ર સે, -વક જન ધરતા, તે છોડોને, દાસિ, લાખ કેં કોડ, રહે
 કર્ણેડ; ખોડવણ, બને તને તે, કેમ તજીને, આવી આ સ્થ-
 ન ? કહે કુમારી, સુતા, કોણ રાયની ? પિતા તાહરો, જનેતા
 તેમ, કોણ તુજ દેશ, યુવાનો વેથ, ધરી પરદેશ, -સેવના શીદ,
 કરે ? મન હરે, હરણનાં કેમ ? ધરી શું નેમ, પ્રેમથી, તપ
 કરવાને, પૂર્વ તણાં પ્રાશ્નિત બળવાને, દેવગોક સાથે હજવાને,
 દુઃખ સહી, સનમૂખ સૂર્યની, ગંગામાં નહિ, શિવ કળવાને, હેત
 થકી ધરિ વેત ધર્મનો, કર્મ તણા ઢગલા ઢળવાને, અથવા દુખથી
 કે બહુ બયથી, દુષ્ટ જનોથી દુર પળવાને, શા માટે દું, શિયી
 સમી મૂકોમળ બાળા, અત્ર વસેછે ? શંકા મનમાં, મોટી છે તે,
 સદ્ય મટાડી, કહે મને તજિ, લાજ, સુધરવા કાજ, શાંતિનું સાજ,
 જરૂર તો આજ, તને મળશેજ, એમ સુણિ વદી, સુંદરી, રહેા,
 રહેા દ્વિજરાજ ! વિરામો આજ, થજે મહારાજ, પડ્યું શું કાજ,
 પૂછવા તારું, એમ પૂછતી, નથી હું, પણ કહ્યું હું, પ્રમ્મ તમા-

રા, કેરા ઉત્તર, વાત અન્યથા, દીસેછે બધિ, કહેા મને પણ,
 કોણ, તમે કિરપાળ, આવિયા હાલ, શેાકનું સાલ, બાગવા માટ;
 પડીછું અત્ર, દુઃખનું છત્ર, ધરીને, વાત કરીને, પામું નિર્વતી,
 એવું પાસે, કોઈ નથિ મુજ; પણ દીસોછો, તમે પુરાણી, હરિરામ
 શું ? ! આ સુણતાંમાં, હર્ષ અમકયો, અમકિ પુરાણી, બોલ્યા
 બાળા, કેમ કરી તે, મને ઓળખ્યો ? હજી તને હું. શક્યો, નહો
 ઓળખી, શાંતિની સખી, કહે ઝટ કોણ ? કોણ સુંદરી, કોણ
 તુજ નામ, કહે તજિ મામ, લહે વિધામ, તને નહિ નામ,—મા-
 ત્ર મુજ થકો, હવે બય, તજજે સંશય. સુણી, કહે સુંદરી, પુરાણી
 જરી, જીએ મુજ બણી, ધ્યાનને ધરી, વિચારો મતી, કરો
 સ્થિર ગતી, પિછાણો રતી, નામ ગુણવતી, પુત્રિ મંત્રિની, પિતા
 સંપતી, કરી સહુ જતી, અહો યદ્દ છતી, કંઈ વીનતી, તમે ક્યમ
 અત્ર, ગયા'તા તત્ર; ઓળખી પછી; અહો દીકરી ! ગુણી મુ-
 ણુવતી, તારિ શી ગતી. કેમ કરિ અત્ર, આવિ તું કહે, મને
 બહુ, સંશય આવ્યા; હું નિકળી ઘેરથી, રહ્યો માર્ગમાં, રાતમાં
 ચોર, થયે ધનધોરે, લૂટિને ગયા, બટકતા રહ્યા, રાયકો ગયો, અને
 હું રહ્યો, પછિથી, જંગલ મધ્ય બટકતો મં.

૨૭

પુષ્પિતાગ્રા.

ગુણવતી કહેછે.—

હરિરામ ! સુણી કયા અમારી, ક્યમ ખજશે જતું નેત્રમાંથી વારી;
 પડતી નથિ આપદા વિચારી, જન જતી શું સહે પછો વિચારી, ૨૮
 ધર થકિ તમને વિદાય દેને, નથિ સુખિ કોઈ થયાં પછીયિ રૈ'ને;
 તૂપ મુખ કરિ ચાડિ ચાડિયાએ, કહ્યું, હરિરામ અવંતિ દેશ જાએ. ૨૯

સુણિ નૃપ, મુજ તાત કેદ કર્વા, પછિ ધરનારે સહીત વિત હરવા;
 મન કરિ દડ, મોકલ્યા સિપાઈ, કહ્યું પરધાન ન જાય કેં છુપાઈ. ૩૦
 પકડિ મુણવતી ઘસેડિ લાવે, ધર કર્ણેજ ૧ જમીન દોરત, જાઓ;
 નહિ ધર મુજ તાત તે સમામાં, નિરખી, અમે તતકાળ ત્રાસ પામ્યા. ૩૧
 કરધરિ ચળકાટ વાળિ રેતેગો, કુદિ કુદિ સ્વાર થતોજ બારિ બેગો;
 કંઈક મુખ કરે વડા હુંકારા, ૩૨ બટ ૪ બટ બાગિ કરે કમાડ ચુરા. ૩૨
 કંઈક ચઢિ ગયા જાનિ પાસે, ધુનિ ધુનિ જાતિ અમારિ ધક્કિ ત્રાસે;
 કંઈક ધનુષ-ધારિ તીર તાકે, કંઈ ઉછળી ઉછળી જરા ન થાકે. ૩૩
 હય બહુ હહણે, કરે ઉછાળા, કંઈ પડમે થઈ જાય પુષ્ટ પાળા;
 કંઈ ધરિ કરે પાવડા કુદાગી, મુજ ધર ઓટલિની વિદારિ પાળી. ૩૪
 કંઈક ધર-ક'રે કરે ધડાકા, કંઈક કરે પગથારમાં ફડાકા;
 ખડ ખડ ખડ નેવ જાપરાથી, ઝટ હડસેલિ કરે બગાડ સાથી. ૩૫
 ક્યમ હરિ! બનશે, થશે થું મા'રે, ક્યમ કરિ સંકટ માંહિ જીવ ધારે;
 નયિ કહિં મુજ તાતતો જણાતા, બનિ ગઈ પેણિ સમાન મા'રિ માતા ૩૬.
 જ્યમ ત્યમ કરિ ખોદિ નાખિ પાયો, ધર પડવા નર આ કરે ઉપાયો;
 ધડ ધડ કંઈ દાદરે ચઢતા, હરિ! હરિ! ઝાલિ જશે, નથી ડરંતા. ૩૭
 અહિ અમ કુણ સા'ય હાય! કરશે, પકડિ સિપાઈ બળેયિ હાય ધરશે;
 પશુ સુણિ પછિ મેઘ જેવિ વાણિ, ઉછળિ વઘો બટ ૪ કુણ સિંહ તાણી ૩૮.
 મુજ પિત્ર સહ મૈત્રિ તેનિ જાણી, જરિક અમે હરિરામ! ધીર આણી;
 બળ થકિ વઢ્યો, 'વિનાશ માટે.-નવ ધરશે કોઈ શસ્ત્ર, જીવ સાટે'. ૩૯
 ઝટ પટ ખસિ મે'લ મૂકિ દોડો. નહિતર આશ જિબાનિ ઝટ છોડો'.

૧ ભાંય બરાબર. ૨ તરવાર ૩ ઝટ ૪ મોકલ.

૫ એક સરદાર-પ્રધાનનો મિત્ર.

સુણિ વચન કંઠક વીર કંપ્યા, કંઠક તજી બળ-બૂમ તતે જંપ્યા. ૪૦
 પણ નર દસવીસ પોદ પૂરા, નવ ડરિયા બળવાન સાચ શૂરા;
 'ચલ ચલ અહિંથી, ન ભાલ ભૂલી, નિકળિ જશે તુજ ફુંદમાંથિ થૂલી.' ૪૧
 કટુ સુણિ પછિ વેણુ કૃષ્ણસિંહે, તલપ તકાસિ રૂકરીની સામિ સિંહે;
 કરથિ ઝટ કંપા પ્રહાર ભાલો, હૃદય થકી રેઝધિરોધ પૂર આલ્યો. ૪૨
 મુરછિત થઈ ભૂમિમાં પડ્યો તે, ઝટપટ કાપર નાસિ જાય પોતે;
 કંઠક થઈ અપાઝપી પરંતુ, પછિ થકિ ભાગિ ગયું સહુ ડરંતુ. ૪૩
 દસવિસ જન આપિ મારિ સાથે, નિરભય રીત થકી ઉતારિ હાથે;
 ધર થકિ મુજને વિદાય કોધી, ઝડપથિ વાટ અબંતિ ફેરિ લીધી. ૪૪
 નિકળતિ વખતે વદ્યા પિતાજી, મળિયું ફરી દિકરી યજ્ઞે તું રાજી;
 નવ કંઠ ધરતી દિલે ઉચ્ચારો; હરિ મરજી સમ યાય સર્વ ધારો. ૪૫
 વિપરિત જગ-વાયુ આ વહેછે, સુખ દુખ કાળ કૃતીયિ પ્રાણી લેછે
 નથિ અતુરછ માનવીની તેમાં, નર નટવા, હરિ સૂત્રધાર જેમાં. ૪૬
 ધરિ ખુબ પય માંજ સાવધાની, જઈ ધર ભોગવ આપ રાજધાની;
 અહિં ક્યમ અનથે ન તે હું જાણું, હરિ ગમતું, ગમતું બધે ગણાણું. ૪૭

અધ્યાય દ્વિતીયો.

દોહરો.

લાલાજી હો ભક્ષમાં, નાર નગર સરદાર;

કામદાર અમિતના, પ્રતીણ પાટીદાર.

૧

બોધ બેશ બળવતને, ચઢતી પડતો થાય;

૧ હાથીની ૨ લોહીનો આધ.

આપદ વાદળ ચઢિ ચઢી, આવે ને વળિ જાય.	૨
સુખનો સ્વાદ અખાડિને, દેખાડે દુખ ખાડ;	
પલંગમાં પોઢાડિને, પાડે ઊપર પા'ડ.	૩
એ કરણી છે દૈવની, દૈવ કરે તે થાય;	
હલકા 'હાય' કરી મરે, ધીરો નવ અમુગ્રાય.	૪
ગુણવતિ કરી વિદાય તવ, રાજાએ ધરિ ખાર—	
કૃણુ સિંહને, મંત્રિને, કેદ કર્યા તે વાર.	૫
ગુણવતિને ઝટ પકડવા, સ્વાર મોકલ્યા વીશ;	
પણ પરમેશ્વર કૃતિ થકી, ચઢિયા ઉલટી દીશ.	૬
રખડી, ધરે પાછા ગયા, ચાર દિવસ પછિ સ્વાર;	
રાજા પછિ નિશ્ચિંત થઈ, ન કરે કશો વિચાર.	૭
હરિભટને ગુણવતિ કહે, અમે પડ્યાં પછિ પંથ;	
જેમ બન્યું તમ ઝપટથી, થાક વેડિ અત્યંત.	૮
*મહિ—માતા મેલી અને, પડ્યાં વિકટ વનમાંય;	
આગળ જતાં મારગે, વિપ્ન થયું નહિ કાંય.	૯
દિન બીજે ઝાડી વિંધે મનુષ મળ્યું પચ્ચાસ;	
તીરે ચઢાવી તાકતા, હું મન પામી વાસ.	૧૦
શૂરવીર મુજ સાથિઓ, કાયા ગણી તૂણ માત્ર;	
તાણી તેગ તુટી પડ્યા, ગૂંધાં કુંભનાં ગાત્ર.	૧૧
બીજ ભરાતા પણ ગયા, પચાસના પાંસેક;	
ઝગડો જોઈ મન ધારિયું, બાજિ ન પો'એ ઢેક.	૧૨
આના વાળા ચાર જણ, સાચ્યા આડી વાટ;	

● મહી નદી.

જેમ તેમ કરિ કુખ થકી, દોડ્યા મારે માર.	૧૩
ભીલ તણો ભો ઠાળિયો, ભટક્યા આખો દીન;	
પાછળનાની ખમરે નવ, મળી, થઈ મન ખીન.	૧૪
આયમિયો રવિ ગાડિમાં, પાસે પ્રોટા પહાડ:	
કર્યા ભોલ તે થળ વિષે, દેખી આગળ આડ.	૧૫
ચાક્યા દોડી દીન બંધો, વણ આધે બધિ વાઢ;	
ભાતું મેં મુજ આપિયું, દૂર કર્યો ઉચ્ચાર.	૧૬
પણ રહેછે દૈવ ત્યાં, આમિ ન રાખે લેશ;	
કુટ્ટો વાઘ એક ખો થકી. પકડ્યો ભેદો બેશ.	૧૭
તણ ભાગ્યા તે તણુ નર, મ્યાનો તણ વનમાંય;	
હું પડો કરિ બંધ ને, થર થર ધૂળું ત્યાં.	૧૮
મનુષ્ય ધસડી કેસરિ ગયો, ચાલ્યો ઊભી વાઢ;	
મેં પછિ ત્યાંથી નાસવા, મનમાં ઘડિયો ઘાટ.	૧૯
સૂઝ પડી નહિ ક્યાં જવું, જ્યાં આયે નહિ વાઢ;	
જ્યાં નરે ચોર ગમારનો, જરા ન કાવે લાગ.	૨૦
પણ પછિ પરમેશ્વર તણા, શિરપર નાખી ભાર;	
મેં મા'રું સાથે લઈ, સદ્ય કર્યો સંચાર.	૨૧
અંધારે અથડાઈને, ભયથી થઈ બેભાન;	
આ સ્થળમાં આવી પડી. ધરો પરાણે પ્રાણ.	૨૨
તમને દેખી દૂરથી, માણસની થઈ ભાંત;	
ચોર હશે એમ જાણિને, બેસી રહિ થઈ શાંત.	૨૩
પણ પરમેશ્વર છેક નથિ કૂર, જાણ્યું મેં ઊર;	
તમને દેખી માહરા, મુખપર આળ્યું નૂર.	૨૪

- હોત તમે નહિ આ સમે, શી મા'રી ગતિ થાત ?
 ચાર ધડી પછિ દેહથી, પ્રાણ-વાયુ વહિ જાત. ૨૫
- સો'ર કરેછ શિયાળિયાં, ઉચરે છે બહુ મોર;
 જોર ધરી વરુ આરડો, વિચરે છે જન મોર. ૨૬
- ક્યાં વલ્લભિપુર વન ક્યાં, ક્યાં અવંતી દેશ :
 ક્યાં પિતા, પતિ-ધર ક્યાં, ક્યાં હું રખડું વિદેશ ! ૨૭
- નૃપ કુળે શું કર્યું હશે ! માર્યો હશે વજ્ર !
 ધર મુજ ખોદિ ઉજડ કરી, હાય ! હરીભટ વીર ! ૨૮
- માત મા'રિની શી ગતી ! દૈવ ! આવડો દંડ—
 વાંક વિના જરિ આપતાં, શે ન વિચાર્યું પંડ ? ૨૯
- એમ કહી રડિ ગુણવતી, ખજો ન આણ્યું નાર;
 રડતી બાળ રહે નહીં, દીધી વિધ વિધ ધીર. ૩૦
- હૈયું રહ્યું ન હાથમાં. છોટે મૂખ રૂદન,—
 વનમાં વનિતા આચર્યું, કહ્યું ન માને મન. ૩૧
- વનમાં વનપયુ બોલતાં, બંધ ગયાં થઈ સદા;
 પડ્યા નિકજો પા'ડથી, કામિનિયે કરિ હદા. ૩૨
- હરિભટ બાળા હેતથી, ચાંપી હૃદયા સાય;
 ધારણુ દીધી ધીર-નર, સમજાવી ભલિ ભાત. ૩૩
- જંગલમાં રડ્યા થકી, નહિ તુજ સીધે કાજ;
 કોક સાંભળી આવશે, ફોગટ ખોલશ લાજ. ૩૪
- ચૂપ થઈ સંતાઈને, કાઢ રાત ધરિ હામ;
 તજ સહુ ફિકર વિપત બધી, હરિ જશે ધનરયામ. ૩૫

કંઠાવ.

તજ ફિકર કહે હરિરામ, દુઃખ તુજ હરિ લેશે ધનશ્યામ,
 હરીધન શ્યામ, ષરમ સુખ-ધામ, કામ કરશેજ, લલિત સુખ
 સે'જ; કેમ પણ, ગુણવતિ મારી, અતિ દુખકારી, ભૂખ થકી
 છે, -રાત રાતમાં, થઈ હશે તું, તૃષા થકી કૃશ, કંઠ તાહરો, નિ-
 શ્ચય હોશે, તે માટે લે, ફણો મિષ્ટ મેં, વીણેલાં આ, દ્રાક્ષ લી-
 લિ, કેરિયો ગરેલી, સાખો પાકી, ચાખ, ચાખ રાખણાં, મિષ્ટ
 છે ધણાં, અને અંજીર, ધીર ધરિ, બક્ષણ કર પછિ, ચાલ ગ્ર-
 રણ એા, વહે નિર્મળાં, નીર થકી પી, પાણિ, તરસ હરનાર, શાંતિ
 કરનાર; સુણી લે સાર, વાર તુજ, જગદીશ્વર કરનાર, ધરિશ નહિ
 બી'ક, ઠીક ઠે. -કાણે કરિ મન, ફળ બક્ષણ કર, દુખ ન ક્ષણ ધર,
 જગ-રક્ષણ વિશ્વાસ રાખવો, લક્ષણ એ ધીરનું, મહાવીરનું,
 સ્મરણ કર. ગમે તેમ કરિ, લેશ તને નવ, નડે આપદા, એવી
 રીતે. ઉજ્જયિનીમાં, પો'આડીને, જઈશ પછી હું, ઘેર, તાત
 તારાની લાવી, ખપર કહિશ પછિ, એવી રીતે, શાતા દાયક,
 સાતા જનતે, બ્રાતા પેઠે, દાતા સુખનો, વચન વદીને, ફળ ખ-
 વરાવી, પાણિ પાઈ નિજ, અંમવચ્ચ બાળાને આપ્યું; કરો પ-
 ચારી, વૃક્ષ નિચે, નિર્ભય મન રાખી; ઊંઘ બાળકી, હું તુજરક્ષણ,
 માટ જગતો, રહિશ, દિવસમાં સુષ્ણ, વદી બાળકી, નહોં હરિ-
 રામ, મને વિશ્વામ, ઊંઘથી મળે; ચુક્ષ કદિ બળે, રાત બહિ
 ગઈ, શિયળ કદિ થઈ, તોય મુજ ચિત, ભમણતા ધરે, કહ્યું
 ન મન કરે; કરિશ કેમ હું, જઈશ શી રિતે ? તમે હરિરામ
 તાત કે બ્રાત, ગુરુ સુખદાત, બહુી તમ હાય; એમ મુખ, બોલે

જેવે, સિંહ તણી ગર્જના મેઘ સમ, સાંભળિ તેવે; ચમકી
 બાળક બાળ, પડી અતિ કાળ. જાણિયું કાળ, આવિયો હાલ;
 તરૂંની કોટ, દહનિ દોટ, બાઝિ પડિ બાંગ; ધરી સંભાળ, વદા
 હરિરામ, બાળકી આમ, ત્રાસ કેમ ધરે, સિંહ જો ફરે, બા'ર પ-
 ર,-વતની પેલી, પાસ, ધરિ ઉદ્ધાસ, રહે મુજ પાસ, બ્યહાં સુ-
 ધિ તા'રી, પાસ હરિરામ, તને નહિ નામ, કશો બય; જીવ
 જતા લગિ, ગુણવતિ મા'રી, આંગળિ તા'રી, પિડાય તો કદિ,
 બ્રાહ્મણ નહિ મુજ,-બાપ, જગતનું પાપ, દેવનો શાપ, ધરે,
 શિરપર શાણી હું; એમ કહિ નિજ, હૃદય સાથ આં,-પી બાળાને,
 ધીરજ આપી; આસ પાસ તરૂં દેવ, જીએ તતજેવ, એટલે
 પડી, દજિ પા'ડમાં. દૂર ઝાડમાં, બપોલો થકી, હેરિયાં પડે, દિ-
 વાનાં જમ; તેમ દે,-ખીને બોલ્યા, બી'શ નહીં ગુણ-વતી,
 ધીરજ ધરે રતી, ઠામ કરે મતી, દેખ આ અતી,-નવાઈ; જો તું
 પેલું, પા'ડ વિષેથી, દીપ તણું અજ,-વાણું આવતું; ગુફા હશે
 ત્યાં, મનુષ જાત કો,-છતું ખરેખરું, ઠામ ફાવતું; તું કે' તો હું,
 જાઉં ત્યાં, કરું, નક્કિ કોણ છે? શાનું છે અજવાણું વારું,
 મનુષ કોઈ કે, ભૂત, દેવ કોઈ, રાક્ષસ કે પછિ, ચોર તણું સ્થળ?
 છે માણસ કે, નથી? જોઉં હું, જો તું બેસે, આ ઠેકાણે, જરા
 વાર ધરિ, ધીર એકલી; તે સુણિને પછિ, બાળક સુંદરિ, વદી,
 નહીં નહિ બદ્ધ! કરે કદિ ગદ્દ, હોય જો, રાક્ષસ તે સ્થળ; બક્ષ
 કરે પળ,-વાર માંહિ કદિ, ભૂત હોય તો; ચોર સો'ર નવ, કરે
 પરંતુ, હરે કદી વી,-ફરે, દ્રવ્ય આપણું, પાસ મુજ ઘણું, દામને
 માઠ, ધડે કદિ ઘાટ, થાય ઉચ્ચાટ, માઠ નવ, જાણો તે સ્થળ,

કંઈક હશે છળ; દળ વાદળ દુઃ-ખનું, પડતિમાં પડે; વધારે નડે,
 માટ આપડે, બુદ્ધિમળ વડે, વિચારો, કારજ કરવું, કૂદિ ન પડવું;
 મતીમાન મહારાજ, કહું શું આજ, ન જાયો ત્યાંજ; એમ સુણિ,
 બદા વરપીઞ્ચર, આઈ ધિરજ ધર, પરમેશ્વર પર, દઢ નિશ્ચય કરે;
 તને, દુઃખ-રેદધિ માંહ, વિજન વન જ્યાંય, છોડિને પછી, દયા
 ધરિ હી, મેળખો મને, થવા સૂખ તને; તમે ફરિ કદી, દુઃખ
 રોડેદધી, વિષે નિજ, મદદ આપવા, કષ્ટ કપિવા, શાંતિ વ્યાપવા,
 ચમત્કાર કરે, નારે કાર્યના, કર્તા એ કદિ દિવો ખતાવી, દજ,
 ખોટું ઝમ દટ હોય તો, આ સમયે નવ, બની આપડા, ખેસી
 રે'વું, કાયર સમ નવ, ખી'ક તણી શંકા રાખીને, જવું છુપાઈ;
 મરણ કદાપિ, ઈચ્છરણવમાં કે, ચરણ ઉજડમાં, જંગલમાં કે,
 ગલી કંચિમાં, હસમ ભૂમિ આ, -વાસ વિષે કે, કારાગૃહના, વાસ
 વિષયમાં, પાતાલે કે પર્વત વચ્ચે, વૃક્ષ શિખર કે ખડ ભૂમીમાં, કદી
 ન છોડે; એકવાર વે'-જૂં કે મોડું, વતું ઘોડું, જીવીને પછિ, મરણ
 શરણ જન, -ને થાવાનું, નિશ્ચય છે તો, શા માટે ડરિ, હરી તણી
 રમ-ના નવ જોવી? માટે સુંદરિ, ચાલ, માહરી સાથ તને નહિ
 હાથ, અરાડે કોઈ, ડાંગ લે જોઈ, રહું નહિ જોઈ, પડું પચ્ચાસ,
 સખસને, પૂરો એકજ, ચૂરો છેક કે, રી રણ વચ્ચે, જઈ મૂંસમે,
 ગાથું ના છરો, નહીં, સાંગ તરવાર, ન ખરછિ કટાર, કરે મુજ
 હાર, નહીં ખંધૂક, ટૂંકડી ધસે, ડરું નહિ કથે, ન તિર તિરકસે,
 ચરણ મુજ ખસે, અરીપર ધસે, હાથ આ; હૂં બ્રાહ્મણ રણ, -ધી-

૧ દુઃખરૂપી સમુદ્ર. ૨ સમુદ્ર. ૩ ભાગ્ય. ૪ સમુદ્ર.

૫ સાત માળનો મહેલ.

ર, ફરસિધર વીર, સમો, ક્યમ કહું, માહરે મૂન? અરી સનમૂ-
ખ, સર્વ દેખાય; મણિય નવ મને, બ્રહ્મ આપડો, કયા રાગડો,
માત્ર કરનાર, ધરૂં તરવાર, આદિ હથિયાર; કહી તુજ પાસ,
લાજ્યું મન માંહિ, આપની, વડાઈ માટે બોલું નહિ બહૂ, આ-
લ ચંચળા, ઊઠ, એમ કહિ ધરી, કરે ગુણવતી, કરી પછિ ગતી,
પા'ડની પાસ, ચાલતાં, ધીમિ ધીમિ. નજર ત્યાગતાં, વૃક્ષ ઝાડિ
અં-ધાર, નહીં આકાર, દૃષ્ટિએ પડે, કોક સ્થળ ખડે, ઝાંખરાં
પડે, કંટ પદ નડે, ચંદ્ર કિરણનાં, ઝાડ ડાળથી, હેરિયાં પડે, ત્યાહાં
થઈ, આલ્યો પ્રાણ, છાતિ ધમક ધમ થાય, ચરણ અથડાય,
ઝાડ થડમાંય, ઉભો રહી સુણે, શીય કદિ ધૂણે, ચમકિ કદિ ખ-
સે, લાજ મન ધસે: એમ કરિ, આગ્યા, પર્વત પાસ, ગુફા
આવાસ, વિષે *આબાસ, દેખિને આસ, ઉભો રહિ તત્ર, સુણે
કંઈ વાત, થાતિ કશિ હોય; પડ્યું નહિ કર્ણ, શબ્દ કે ધ્વની,
નહીં સંચાર, પ્રાણિ કોઈનો, ન દીડું કાંઈ, માત્ર અજ, -વાળા
વણ ત્યાં; બહુ બહુ કરી વિ.-સ્મય મન મધ્યે, એતે કેવિ ન-
વાઈ? દિસે પરકાશ, દીપ સમ આસ, નહીં †આબાસ, કોઈનો
જડે, પરંતુ જર્જો, ગુફામાં સોય, એમ કહિ સ્મરી, ‡સ્મર-અરી
નામ, ધર્મ પગ, આગળ જવા, ગુફા માર્ગમાં, પેઠા તો પછિ, વામ
હાથ બણિ, બીત કરેલી, જેમ કોરિને, તેમ, હાથ નવ ઊંચિ, લાંબિ
ખત્રીસ, હાથ લગિ, મધ્ય ભાગ તે, -હને બારણું એક, લોહનું છેક, પો'
નું તણ હાથ, ઉઘડવા માટ, સંચ કંઈ, કરેલ દાસે, જોઈ અતીશ, મે-
નત કરિ પણ, નહીં ઉઘડ્યું, બા'ર, ત્રણી તે વાર, ચાલિયા, આગળ

* પ્રકાશ, † ગણસારો. ‡ કામદેવના શત્રુ-મહાદેવ.

ખોમાં, અંધકારમાં, ચમકી ગુણવતિ, રહી. ન પાછળ ગઈ, ત્ર-
 ધી તવ, બોલ્યા વાણી, સાંભળ શાણી, ઓ પેલા દે, -આપ પા-
 ર ઉ, -જેશ ચંદ્રનો, કંઈક શિવાલય, સમું દિસેછે, મને, જાણને
 કને, કંઈ હું, નિશ્ચય તેનો; તે માટે તું, ચાલ ચાલ, બપ ટાળ
 ટાળ, સુખ હાલ હાલ, ભરિ કાળ કાળ, નજદીક યાપ; ગુણવ-
 તી ! ધિરજ મુજવતી, ધરીને—; એમ, કહે જોડે, મુણ્યો તે-
 ટે, સર્પ કુંડવાટ, ધમણ ન્યમ ધમે, તેમ તે સમે, પછાડી
 થતો; મુણી કાંપતો. સુંદરી દેહ; અરે હરિરામ ! કહે સુંદરી, હવે
 ક્યાં, જાવું કો'ને, પાછળ આવ્યો, સર્પ, મહા વિકરાળ, બરંતો
 કાળ, હોય ન્યમ કાળ, તેમ આ કાળ, ઝેરંતી ઝાળ, બાગતાં
 વાંત, થવાનું મોત; કહે હરિરામ, આવની આમ, મૂક તૂં દોટ,
 ચુકવશે ચોટ, દેવનો દેવ; મુણી એ રીત, વચન પછિ, બાળા
 બાલણ, અંધારે બે, ચુકા વિષે મર, -ણિયાં થઈને, ચાલ્યાં
 ઝટપટ, ઝટપટ ઝટપટ, ઘડી એક લગિ, ત્યારે દીકું, સુંદર એક-
 ત, -લાવ ચંદ્ર પર, -કાશ પડીને, શામે જાણે, હોય રૂપેરી, વસ્ત્ર
 પાથર્યું; વાચુ વણછે, શાન્ત બધું જળ, કદી માછલાં, કરે ઉછાળા,
 થાય ધખાકા, ભારે જળમાં, ચોપાસે પણ, શાંત શાંત સહુ ;
 શબ્દ ધૂડ ચી, -બડી કરે તે, માત્ર કર્ણમાં પડે, શિયાળાં રડે,
 પત્ર ખડખડે, કદી વા, -યરો વાપતો, એવા સ્થાનક, પાસ અરે-
 ખર, ખાસ એક દે, -વાલય જૂનું, કંઈક વરસનું, કોક ઠામ પડિ,
 ગયેલ થોડું, ધાસ લીલચી, શ્યામ થયેલું; ત્યાં, ઈર્ષા ઓટલે, ત્ર-
 ધો પછિ વણા, અહીં ગુણવતી ! વિરામો ઘડી, રાત્રિ વાંદ જતાં,
 મુરજ ઊગતાં, અંધિ બાગતાં, ઉજળું થતાં, પક્ષિ બાલતાં, પંથિ

આવતાં, આલિશું, આપણુ પંથે; એમ કહી કરિ, સ્વચ્છ ભીંત
એક, પાસ, ત્યાં બે, -સાડી બાળા, પોતે પણ તે, ઠામ ભેઈ
ચો, -પાથ, ધરો કરે ડાંગ, થઈ સા, -વધ પછિ બેઠા; મમ બય
ભૂમે, કોમળ બાળા, શિથિલ થઈને, પડી પ્રિયિયિ પર, આંખ
ઊંધથી, ગઈ મિચ્યાઈ; હોય તળાઈ, સાઠ સેરની, સારિ બિછાવી,
તે ઊપર પછિ, શયન કરે તો, -પણ નહિ નિદ્રા, તે જન ભૂપર,
જંગલ મધ્યે, બાઘ સર્પનો, ડર જ્યાં સંથે, હિંસ્ર પશુ જ્યાં,
આવે ગંથે, તેવા સ્થળમાં, શયન કરીને, નિદ્રાનું સુખ અનૂભ-
વેછે; ધન્ય ધન્ય છે, નિદ્રા દેવી ! સુખી થાય સહુ પુજને સેવી.

ધડી, એક જવ થઈ, રાત મધ્ય ગઈ, ડાંગ કરે લઈ, પુરા-
ણી, બેઠા બેઠા, ઝોકાં મારે, કુંઠક ખડખડે, ઝબકી હાલે,
ચોપાસે ગભરાતા ન્યાલે, કરી ખુંખારો હિંમત ધારે, ભેઈ
ગુણવતીને સંભાળે, એમ વખત જાયછે એટલે, શબ્દ સુણો
હરિરામ તેટલે, ગાયન કેરી, શરૂઆત જ્યમ, થાતી કો સ્થળ,
જે રસ્તેથી, ગુફા મારગે, આવ્યા'તા ભટ, તેજ ગુફાથી,
શબ્દ સાંભળ્યો, જૂદા જૂદા, સ્વરે જ્યમ તાલમ, હોય આપતા,
બેઈ સરોદા, સરિગમ પધનિસ, સનિધપ મગરિસ; ડાડાડા દિડ,
ડાડાડા સ્વર, ચઢે સતારે; કિટિ ધિમિ કિટિ ધિમિ, તૃકડ્ પુના
વૃકડ્ પુના, પડે થાપ નરધાં પર જ્યાં થુભ, રાગ રંગ આ, -
રંભ સુણીને, તરૂં તાણું અંતર લોભાયું. થઈ વૃત્તિ કે, કોણ
ગાય છે? મૂળ આપ ગાયનના શોખી, તેમાં રાતે, જંગલ મધ્યે,
મધ્ય રાત્રિએ, જ્યાં મનુજ નહિ, ત્યાં આવીને, ગાન તાન-
માં, બાન બૂલિ થુભ, તાન કોણ છે? એમ જાણવા, થયા કૌતુકી,

પણ ગુણવતિને, તણ અરણમાં, મધ્ય રાત્રિયે, જન્યું તે પણ,
 ઠીક ન લાગ્યું; દ્વિધા ચિત્તયો, ત્રસ્થી વિચારે; મનોવૃત્તિ પણ,
 રહી ન ખાળી, 'આવુંધું ઝટ, જરા જોઇને,' એમ કહી મન,
 ખાળા છોડી, સૂતી મૂકી, ગયા ગુફામાં; દ્વાર લોહનું, હવું ઉઘાડું;
 એક પાસ ત્રપિ, છુપાઈ ઊભા, જુએ તમાસો; દિવ્ય પુરુષ
 દસ, બાર, કામિની ચાર, અન્ય અગિયાર, સાગ્રિનો, રાગ
 તાલ સ્વર, જંત્ર વિણામાં, રૂડી રીતે, ગાઈ ઉતારે, નૃત્ય કરે
 ગતિ, યનગન યનગન, એક તાન થઈ, દેહ જાન જુલિ, વાદ્ય
 કરે ધરિ, કુન કુન કુન કૂન, કુન કુન કુન કૂન, કરે શબ્દ
 *સારાંગી બજો, ધરે પાય ભૂપર કમથી ગતિ,—ઠમક ઠમક
 ઘમ,—કાર થાય ધૂધરી શબ્દ જ્યમ, છનન નનન, કટિ,— કાંચિ
 ખણ ખણે. ખનનનનન, મુખ,—તાન આપતી, તનનનનન,
 એક,—તાલ સર્વજ્ઞો, વેત યકી કરે, પડે મૃદંગે, ધનનનનન, અણ,—
 કાર ઝાંઝનો, ઝનનનનન, થેઈ,—કાર થાય ત્યાં, યનનનનન,
 એમ,—જોઈ રહ્યા હરિ,—રામ, ભૂલિ નિજ, ઠામ રહ્યા
 કજ્જાક એક લગિ; કોણ હશે આ, લોક એમ મન,
 વિષે વિમાસે; ધરૂં ધરિ, નયિ, યક્ષ રાક્ષસો, કૂરે ભૂત
 વેતાલ નથી દા,—નયો એમ દડ ધારી હિમ્મત, આગળ જૈને,
 'જય જય જય મહારાજ! રાજ ગુરૂ આજ, આપને, દે છે
 આશિષ;' આ સુણતાં તતકાળ સ્તબ્ધ થઈ, ગઈ, સરવ મંડળી,
 સકથા નહિ કળો, કોણ આ, આળ્યો આ સ્થળ, રાત્રિ વિષે
 અતિ, ફર્ગમ વાટે, એમ વિચારી, વદ્યા, 'કોણ માનવી! કેમ

*સારાંગી—સારાઅંગવાળી સ્ત્રી, કિડમાં પેહેરવાનું એક બુપણ.

આ સમે, આવિયો અહીં, રહે જ્યાં સહી, વ્યાધ ને સર્પ, ૧
 મુણી તરવિ વદ્યા, અમોઘું ખલ્લ, પડ્યો કુખ મૂખ માંહિ
 ક્યમ કંડે, રખડું વન વિષે, ન જ્યાં જન દિસે, મુણીને શબ્દ,
 ગાન વાદ્યનો, હરિણ સમ, વિષય લોભી, નવ, ગણ્યું પ્રાણ
 સં, -કટ ઝટ આ સ્થળ, આવિ, ઉભો ધડિવાર, જોઈ મુખ સાર,
 દેવ સમ કાંતિ, ધરિ મન શાંતિ, કરી દુર બ્રાંતિ, રાખિ હિમ્મત,
 પડિ આગળ દીધો, આશીર્વાદ, હવે મહારાજ, કૃપા કરિ, કહો
 મને આ, મંડળ કો દે, -વનું, બાગ્ય મુજ ધણું, થયા મુજ,
 પાતકિને પણ, પવિત્ર દર્શન, આજ; મુણી પછિ, વદ્યો એક
 જન, - ખલ્લ ! તમારૂં નામ, ઠામ પણ કહો, જતા'તા ક્યહાં, અને
 શી રિતે, તજી નિજ માર્ગ, ઉવાટે ચડ્યા, રાત આયડ્યા,
 આવિ અહિ પડ્યા ? મુણી તરવિ કહે, નામ મહારાજ ! મા-
 હડે, હરીરામજી, વસું, વલ્લભીશે'ર, થયો ત્યાં કે'ર, પુત્રિ મંત્રિની,
 ગુણી ગુણવતી, મુકોમળ સતી, પતી જોહનો, ચતુર ગુણચંદ્ર,
 અવંતી પતી, -તણા મંત્રિનો, પુત્ર શુભ છતાં, વલ્લભીપતી, કુષ્ટ
 ખનિ અતી, ચલ્યો પરણવા, નાથ નિજ થવા, રાજ્યનો; ધરી
 ચોકિ પર, -ધાન ધેર, નવ, ધાત્ય ધેર કોઈ, આય, અતી અ-
 મુત્રાય, થાય ક્યમ હવે, એમ કરિ મને, તેડિને પાસ, કહું ઝટ
 જાઓ, અવંતીદેશ, અખર સહુ કરો, જઈ મંત્રિને, એમ મુણિ
 તરત, સાંઘ્ય પર સ્વાર, થઈ નીકળ્યો, મારગે પળ્યો; રાત
 એક ઠામ, હગિર વિભામ, -કર્ણ, ધનધોર, -થયું પછિ ડુંગર,
 આવિ લૂટીને, ખાંધીનેમને, મૂકી અહિં ખા'ર, પાસ ડુંગરની, છોડી
 ગયા, રહ્યો તે થકી, બટકો અહીં, માર્ગ નવ જણ્યો, ધણું

આયડ્યો; પરંતુ પછી, દૈવ યોગથી, શુદ્ધ માર્ગથી, પેસિ આ ઠામ,
 આવિયો અહીં, વાત મુજ કહી; કહો મહારાજ ! આપ કોણ ?
 જ્ઞાતા મન, મને ધણી; મુણિ, વાત આ રિતે, થઈ સર્વ આ,-
 તુર, કોઈ ચક્રૂર, ક્રોધમાં, ચિંતાતુર થઈ, કોઈ, બોલિયા, ત્રણિ!
 પછી ગુણવતી તાણું ક્યમ થયું ? કહો ઝટ કરી, ખમરે હોય તો;
 થળે નિઃશંક, અમે નથિ દેવ, અવંતી તણા, રાજ્ય મંત્રિના,
 અમે સહુ, જીયે સેવક; કારણ કાંઈ એકથી, રહ્યા ગુણચંદ્ર, આ-
 વિ આ ઠામ, હાજરે, નિદ્રાવશ પણ, બોલો હે ભૂ, -દેવ ! ક્યહાં
 ગુણવતી ? વાક્ય સાં-ભળતાં આ'વું, આનંદી મન, થઈ અ-
 તીશય, બોલ્યા બટ હરિ, -રામ, હરીની, કૃપા થકી તે, દૈવ યોગ-
 થી, ઘેર થકી ના, -ઠી'તી જાવા, પતી તણે નિજ, -ધેર; થઈ પણ,
 પેર ઉઝટી, બાધ ચોરથી, રહી રખડતી. અહીં આવિ તે, અ-
 કર્માત મજિ, મને, તેડિને કને ધિરજ મેં દીધ, સાથ પછિ લીધ,
 એમ મુખ, બોલ બોલતાં, ઝટ એક નર, ઘસે ખડો જઈ, ઊંધ
 થકી ગુણચંદ્ર જગાડી, વાત કહી હરિરામ બહની; સાંભળતાં
 ગુણચંદ્ર આવિને, ઝટ ઝોળખિને, હરીરામને, વાતચીત કરિ,
 વલો, 'અરે ! ગુણવતી, મૂર્તિ શાંતિનો, દશા તાહરી, આ'વિ
 ક્યમ, કરી હરીએ; પણ આ એક બ, -નાથ અભયમ, ખરેખરો
 છે; હરીરામ પણ, મંત્રિ પુત્રને, પૂર્ણ પિછાણી, ચાર પુરુષને,
 સાથ લઈને, કરી કાકડા, હાય ધરોને, ચાલ્યા ચોંપે, આગળ
 જઈ હરિ, -રામ કહે આ, ઠામ, વિરામો તમે, કેમકે, બાળક બા-
 બા, ગભરાશે ધણિ, પ્રથમ જાગિ ઊં, -ધથી, દેખિ તમ દેહ, એમ
 કહિ મયા, જ્યાં ગુણવતી, લીધતી હતી, પાસ જઈ કહે, મે'ન

ગુણવતી, જાગિ જો રતી, બામ્બની રતી, થઈ છે છતી, બતાવું
પતી, - તાહરો. સુણતાંમાં આ, બોલ, અંકિ અટ, બેઠી થઈને,
કહે અરે હરિ, - રામ ! જઈશું મ્હાં, ચલાશે કેમ કુમે મુજ દેહ;
'મે'ન યા, સાવધ સહુ તજ, ફિકર,' કહે હરિરામ, કુઃખ તુજ,
હરિ લેશે ધન શ્યામ ઈં. ૩૬

શાર્દૂલ વિક્રિંડિત.

યાયા સાવધ, બાળકી! કુખ તણી દોરી તુટી અર્ધથી,
શાંતીને રવિ ઊગશે અટ હવે, છે પાસ તા'રો પતી;
'મિત્રા ધીરજ આપવા નવ વદો વાણી, પુરાણી, જરી,'
શા'ણી એમ જણાણિ શાંત, મનમાં શોકાગ્નિ બારે બારી. ૩૭
બોલ્યા ત્યાં હરિરામ, આમ કહિતા, જો! જો! ગુફાની બણી, -
રાખીને વિશ્વવાસ ખાસ મનમાં, દેખાડું તા'રો ધણી;
આબ્યા સેવક ચાર એમ વદતાં, પાપે પડ્યા પાસ જો,
ઊઠાડી ગુણવંતિ બાળિ ગ્રહિને હાથે, અતી આશ દૈ. ૩૮
ભ્રાંતીથી અતિ બાળ ચિત્ત બડકી, આશ્ચર્ય પામી ધણું,
આતે કેવિ નવાઈ! સ્વપ્ન સરખું, બાસે મને, શું બાણું?
આ મારો હરિરામ અન્ય પણ આ છે ચાર તે કોણે છે?
આબ્યા સેવક ૩૫ ધારિ હમણાં વિશ્વેશ જાણે પડે. ૩૯
એવા સંશય ધારતી મન વિષે, બાળા ગુફામાં ગઈ;
દેખી મૂર્ચ સમાન તેજ બનિતા, સાશ્વર્ય આંખી થઈ;
આ શું ડુંગર કોરિને ધરે કર્યું, રૂપે બર્યું, રાજતું!
રે'વાનું વન મધ્ય શાંત થઈને, શાણે નથી છાજતું! ૪૦
ઓપાસેયિ સુમંધ પૂરે પસર્યો, શી રોશની શોભતી!

આ'વું આ ધર દેખિ થાપ વનમાં, ના ગમ જો'ની મતી !
 સ્તંભો રમ જડીતછે સ્ફટિકના, કે તેજનાં બિંબછે,
 દીવા આ અગણીત કે ધુમટમાં, આકાશિ નક્ષત્ર છે ? ૪૧
 ભીંતો આરસ પા'ણીની, નહિ નહી, કાચે કરીછે કરી,
 જાગૂં કે હજિ સ્વપ્ન, તે ન પરખું, બ્રાંતી મનેછે બરી;
 રેડાં સ્વર્ણ કમાડથી સનમુખે છે બંધ એ ઓરડા,
 પાંખો જો નહિ હોય આ ગરુડની, તો એહ પંખાવડા. ૪૨
 જોવાને રમણીકતા જીણવતી ચા'તી હતી તે સમે,
 આવ્યો ત્યાં ગુણચંદ્ર દાદર ચઢી, નીચેયિ ઉલ્લાસમે;
 બોલાવ્યા હરિરામને, મનવિષે આશ્ચર્ય પામી ધણું,
 પ્યારીના બહિ નેહથી નિરખિને બોલ્યો કશું ના ક્ષણું. ૪૩
 તે વારે હરિરામ મામ તજિને બોલ્યા, સુણો રાજવી !
 દૈવ કેવિ કૃપા અમો ઉપર આ વેળે જીજ્ઞાસા દાખવી !!
 ડૂબ્યા'તા દુષ્પ-ખાડિમાં, પણ પછી દેખાડિ આ કામને,
 મા'રૂં ને ગુણવંતિનૂજ સહસા તેણે કયું કામને. ૪૪
 ક્યાંથી આ વનમાં તમે? ધર રૂડું આ ઈંદ્રના મે'લ થું,—
 કોણે વિંધ્યવિષે હથે નિરમિયું! જાણી શકું ના કશું;
 ડાહ્યો માણસ આ અચ્ચાનક સુણી, દેખો પછી દૃષ્ટિથી,
 વાહ્યો જાય જરૂર, મંત્રિ સુત! જે છૂટ્યો મહા કષ્ટથી. ૪૫
 બોલ્યો ત્યાં ગુણચંદ્ર, બહિ બઝણ! સર્વે તમારી કથા,
 ધારે દૈવ બને સદૈવ ત્યમ તે, એમાં ન માનો વૃથા;
 મૂકવા દુષ્પ-વારિના વમળથી ચુકું ન હું *ચંદને,

* મોતીચંદ-ગુણવતિનો આપ.

કિંતુ *આપદ પામિ હું પણ રહ્યો ધારી ગતી મંદને. ૪૬
 રાજ ઉજ્જનનો સુવીરવરમા ધર્માર્થમાં પૂર છે,
 તેનાએ પણ શત્રુ તે યજ વિષે દીસે ધણા કૂરછે,
 તેઓએ નૃપને ભમાવિ મુજશું અંધાવિને વેરને,
 કીધાંતો પરપંચ પ્રાણ હરવા મારો ધરી ઝેરને. ૪૭
 તેમાંથી સદ્ભાગ્યથી બચિ ગયો સંતાપને આ સ્થળે,
 બેઠો છું બળવાન તોય હમણાં, કો'નીકણું શી કળે!
 માટે એ દિન યાક આપ બટણ! જાળે અવંતી તમે,
 રાજ સાહ્ય જરૂર ધર્મ કરશે, સંતાપ નેથી શમે. ૪૮
 રાત્રી ક્ષેપ રહીછ થોડિ, બટણ, થાકેલ માટે તમે,
 વીરમો પળવાર, બાર અમનો ઓછો કરો આ સમે;
 બારેછે ઉપકાર, મંત્રિ બચશે, તે તો તમારા વડે,
 એવું બોલિ દિવાનખાનું તજિને માહે ગયો ઓરડે. ૪૯
 સૂતા ગાદિ કરી પુરાણિ વિરમ્બા નિદ્રા બરી નેત્રમાં,
 સ્વામી સાથ ગઈ પછી યુણ્ણવતી એ શાંતિના ક્ષેત્રમાં;
 બેઠ્યો બાવ થકી પતી; યુણ્ણવતી! બારે પડી આપદા!
 પ્યારી ધીરજ રાખજો મન વિષે સર્વે જશે થૈ અદા. ૫૦
 દીસેછે તુજ ગાત્ર આ શિથિલ શે? શૂંશૂં થયું વાટમાં ?
 કેવું કષ્ટ પડ્યું કહે મુજ કને, રે'તી ન ઉઝ્યાટમાં;
 આજે દેખિ તને પ્રિયા હરખમાં ગાંડો ગયો છું બની,
 શોચેછે અતુર તું કેમ હમણાં, તું છે હવે શા વની? ૫૧
 બોલી સુંદરિ, સર્વ શોક શમિયો, પામી તમોને પતી,

* આપદા.-આ-પદ(સ્થિતિ)

આશા આ વનમાંહિ પ્રાણપતિને જોવા મને ના હતી;
 માનંછું કુળ અંત, કંથ! ખનવા આ શુકન રૂડા થયા,
 અંતે આપ વિતી કહી વરણવી બન્ને હરીની દયા. ૫૨
 આકાશી કદિ ચંદ્ર અમૃત ઝરે, તેણે ન શાંતી કરી,
 રકિતૂ આ ગુણચંદ્ર ચંદ્ર વદને શાંતી ભલી છે બારી;
 ઝેલો છે જડ સ્વામિ જસાત વિસનો, ચૈતન્ય પઆ એકનો,
 બેમાં અંતરે સ્વામિ! પેખું સખજો ઝાળીસ હજ્જરનો. ૫૩

છપા.

એ રીતે ગદ્ય રાત, વાતમાં સઘળી વીતી,
 પૂરો થતાં પ્રભાત, ઉઘ્યાં દંપતિ ધરિ પ્રીતિ;
 શૌચાદિક આચરી, સ્નાન કરિ હરિ સંભાર્યા,
 હરિભટ ત્યાં તતજેવ, આવિ ઊભા પર બાર્યા;
 મહારાજ! સ્નાન સંધ્યા કરી, પ્રથમ જમો પરિવ્રજશા,
 દ્વિજવર કેરી આશીર્વાદી, ઝટ મટશે રાહ-દશા. ૫૪

એમ કહી ગુણચંદ્ર, પુરાણિ સંતોષી,
 પરિજનને દહ અબ, જમ્યો પોતે નિર્દોષી;
 ગુણપતિ કેરી સાથ, મિષ્ટતા બાસિ વધારે,
 સુખતિ વણ કુણ સ્વાદ, કહો સંસારિ સુધારે;
 પછિ પુરાણિને આનંદથી, બાગ બતાવ્યો માંહણી,
 સ્વાભાવિક સર તેમાં બહું. જે મધ્યે એક બંગલો. ૫૫

૧ પરમેશ્વર—હરીભટ. ૨ પણ. ૩ ચંદ્રમા. ૪ સત્યાવીસ-
 નક્ષત્ર. ૫ ગુણચંદ્ર. ૬ એક સ્ત્રીનો સ્વામી. ૭ યોજન. ૮ કેદ-
 ખાનું. ૯ પોષ્ય વર્ગ.

કેવળ કામ બિહારે થકી નિર્માણ કરેલો,
 લીલો, પીળો, શ્યામ, નીલ મહિં રંગ બરેલો;
 ફરવા, કરવા સેલ, પૂલ, હોડી, પણ જેમાં,
 સુખ સાધનમાં મણા નહીં રાખેલી તેમાં;
 એક સેરે વહી પર્વત થકી, સરવરમાં રહિ સંચરે,
 પછિ જાય બિજા પર્વત લગી, પાણી પા'ડ વિષે બરે. ૫૬

એ શોભા જોઈને, થયા ભટ વિસ્મય બારે,
 ઉચ્ચાર્યા, કે શુભચંદ્ર ! કર્યું આ કુણ કરનારે ?
 પ્રાચીન મરખું કામ, હામ આપણ છે તેવું,
 જાણું નહિ મન મંત્રિ ! ઇંદ્રપુર આથી કેવું;
 શી વૃક્ષ વેલિ રણિઆમણી, ચોપાસ હંચા શા પર્વતો ?
 નહિ મનુજ, દનુજ, પશુ, રાક્ષસો, પિશાચનો લાગે પતો. ૫૭

મંત્રી સુત તવ કહે, પુરાણી કા'ણિ સુણી છે,
 યયાતિએ આ હામ, રચી લીલા માણીછે;
 કૃત યુગનું એ કામ, નામ ન બને માનવથી,
 જ્યાં નહિ વર્ષા, વાયુ, શીત, અગ્ની, બધ મનથી;
 નહિ અજ તણી પણ આપદા, મન-વાંછિત ફૂલ ફળ મળે;
 જ્યાં વૃક્ષ છાલ કોમળ ઘણી, જોઈ કોઈ *દૂકુલ ન લે. ૫૮

એવી રીત વિનોદ થકી દિન એક રહીને,
 થયા ભટજિ તૈયાર જવા ઉજ્જવેણ ફરીને;
 આપિ ભામિયો એક પુરાણી વિદાય કરતાં,
 ગુણવતિ આવી કહે, વિપ્ર કરન્ને સત્વરતા;

કે' ભટલ રે'ને પતિ કને, બાગ્ય તારૂં તો છે વડું,
તુજ માત પિતાની ખમર હું, લેખ આવતાં નહિ ખડું. ૫૬

કહે પછી ગુણચંદ્ર, પુરાણી દુઃખ ન સે'શો.
મળે કોઇ મારગે, હામ આ કહિ નવ દેશો;
દામ બાતુ કિકઠાક કરી સંભાળી લેજો,
મુજ હયાતિની વાત, તાત મા'રાને કે'જો;
પણ બીજો કોઇ જાણે નહોં, એ રીતે કરિ વર્તજો,
પાછા વળતાં અહિં આવજો, આ રસ્તે રહે સર્તજો. ૬૦

દોહરો

પળ્યા પુરાણી પંથમાં, સમરી નરહરિ નામ;
વિચારતા મન વારતા, વીતી જેહ તમામ. ૬૧

અધ્યાય ૭ મો.

ચોપાઈ.

લાલભાઈ પછિ બોલ્યાવાણ, સાંબળજો કવિ ચતુરસુજણ;
ગુફા-ગૃહિ આવ્યો ગુણચંદ્ર, રહ્યો ત્યાં બોગવિ સુખચંદ્ર. ૧
પણ કારણ પૂરું નવ કહ્યું, શાયિ વેર નૃપ સાથે થયું;
શી શીખામણ નૃપને દીધ, શત્રુએ, તે કરો પ્રસિદ્ધ. ૨
શી રીતે નાસી નીકળ્યો, હામ કેમ કોઈએ નવ કળ્યો;
કોણે *સદન બતાવ્યું સાર, એ માને કોનો હુપકાર. ૩

એ સધળું વિસ્તારી કહો, આહે તો દિન આજિસ રહેા;
આખી કાવ્યામૃતનો સ્વાદ, કરિશું હરનિશ તમને યાદ. ૪

વસંતતિલકા.

આ પ્રથમ સાંભળિ કવી અતિ હર્ષ પામી,
બોલ્યા સરસ્વતિ તણે ૧૫૬ શીર નામી;
ઉન્નજેણમાં નૃપતિ છે, શુભ વીરવર્મા,
શાભે સભા નૃપનિ જેમ ભલી રસુધર્મા. ૫
તે વિક્રમાધિપતિ-વંશજ પુણ્ય-શાળી,
જેણે કઈંક જનનાં દિધ કષ્ટ ટાળી;
રાણી કરી ખટ ન પુત્ર પરંતુ જાણો,
તેથી કરી નૃપ ધણું મનમાં દુઝાણો. ૬
કીધાં કઈંક વૃત, દાન ધણાંક દીધાં,
તીર્થે જઈ અવિમળ તીરથ પાન પીધાં;
વિપ્રોનિ પાસ જપ જપ ધણા કરાવ્યા,
૪ પ્રારબ્ધ સંચિત અનુગ્રહ કે મુકાવ્યા. ૭
વંચાવિ જોઈ બધિ પકર્મ-વિપાક પોથી,
ક્યાંહી જડ્યો ન સુત, જોયું સમગ્ર ગ્રોધી;
૬ પુત્રેષ્ટિ યાગ ભલિ રીત પુરો કરાવ્યો,
પેટે સુપુત્ર પટરાણી તણે ન આળ્યો. ૮
અંતે વિચારિ હરિનું કરવું નરેશ,

૧ ચરણ. ૨ ઈંદ્રની સભા. ૩ નિર્મળ. ૪ કરવા માંડેલી ક્રિયા.
૫ પૂર્વ જન્મનાં કૃત કર્મ તથા તેના વિપાક જાણવાનો એક ગ્રંથ.
૬ એક જાતનો યજ્ઞ.

થાકી રહ્યો સુતનિ લાલચ છોડિ લેશ;
 જાતે દિને ૧ મહિષયે પછિ પુત્ર જાપો,
 રાજા તણે સદન હર્ષ ન જાય માપો. ૯
 ઉજ્જૈણ રાજ્ય કરતા સુણિ થંભ ઊભો,
 રત્નમીથ-લાત મન દુર્જનસિંહ દૂબ્યો;
 રાજા મુખેયિ મુજ હાથ થવાનિ ગાદી,
 એ આશ ભપ-ભઝની પડિ હાલમાંદી. ૧૦
 દુષ્ટે વિચાર્યું નૃપ-સૂત વિનાશ થાયા,
 ઊભૂપાધિપત્ય નિજ હાથ વિષે કમાવા;
 રાજે ૪૨ માપતિ જ્યહાં લગિ માનવીને,
 કો' શ્રી કરાય નર ! હુજાર પમાન-વીને ? ૧૧
 આલ્યું ન કાંઈ ૧ અપકાર ચઢ્યો ધણેરો,
 જોતાં થયો નૃપતિ બાળક ૭ બાર કેરો;
 વિદ્યા ભણ્યો વિવિધ કાવ્ય રસાળ કોડે,
 તોયે ન હામ હજિ દુર્જનસિંહ છોડે. ૧૨
 રાજાનિ સાથ મળિને બહુ હેત દાખે,
 પોતા તણા હૃદયમાં પણ પાળિ રાખે;
 બોલાવિ બાળ-નપ નામ થકી સુવર્મા,
 કાકો હસે ઉપરથી, દિલ દુષ્ટ-કર્મા. ૧૩
 ચાહે કંઈક પરપંચ ન લાગ કાવે,
 જાએ ઉજાણિ લઈને પણ ઘેર આવે;

૧ પઠરાણી. ૨ રાજાનો બાઈ. ૩ રાજ્યપદ. ૪ વિષય.
 ૫ માન વગરનાએ. ૬ ભંડું. ૭ બારવર્ષનો.

- રાજાનિ સાથ મળતો રહિ મૂળ કાપું,
એવું અહિ પણ ચુકે નવ તેનું દાપું. ૧૪
- વીત્યા દિનો ૧અનધ માધ પછીયિ આઠ્યો,
પો'અયો વસંત ત્રરુનો જગમાં વધાવો;
રૂઠી ચતુર્દશિ તણું શિવરાત્રિ કેરું,
૧ઉત્કૃષ્ટ વૃત્ત કરવા નૃપ ચિત્ત ધાર્યું. ૧૫
- દા'ડો ધડીક તણુ ચાર રત્નો પછાડી,
જવા બહાર નૃપ-મૂત થયો અગાડી;
ઘોડી સવારિ લખને નદિ પાર આલ્યો,
યોગી તણી મઠિ વિષે રુચિ રાખિ મા'લ્યો. ૧૬
- છે બાગ સુંદર ત્યહાં, વન ઝાડિ વાળું,
પ્રાચીન દે'રુ શિવજી તણું છે રૂપાળું;
બાવો રહેછ અબધૂત ૩જઠા-વિશાળ,
માગી અર્ધ નગરમાં, પડિ રે' ત્રિકાળ. ૧૭
- ધૂણી ધિકે દિવસ રાત્રિ મઠી સમીપ,
છે વાવ જૂનિ બહુ પ્રાચિન એક ૪નીપ;
તે'વાર હોય તવ દર્શન ભેંક જાય,
કોઈ ઉજાણિ કરિ મેળવવા મઝાય. ૧૮
- સૂર્યાસ્તથી પ્રથમ લોક વળેછ પાછા,
બી' વાપ, ચોર, ડરથી જન જોહ કાચા;
આ પાર સિદ્ધવડ બેરવનાથ સામા,
તેના કરે કથનિ વૈમ ભરેલી પવામા. ૧૯

એ સ્થાનમાં નૃપતિનો સુત સંચરીને,
 ખેડો હતો પ્રથમ ખાગ વિષે ફરીને;
 એ વાતને કપટિ દુર્જનસિંહ જાણી,
 જોલ્યો વિચારિ નિજ માણસ પાસ આણી. ૨૦
 જનઓ અહીંથી જણ ખે હમણાં ત્વરાથી,
 સેકો ત્યાં નૃપ તનૂજ કથી કળાથી;
 હું મોકલું પછિ ચાળિસ સ્વાર પૂઠે,
 તે થૈં લુટાડ તમને બલિ રીત લૂટે. ૨૧
 યાજ્ઞે તમે કપટથી નૃપ પક્ષે કરો,
 ધાજ્ઞે જ્યહાં મન ગમે ફરિ ખૂબ કરો;
 સંગ્રામ એમ બનતાં, રીતમ બાપતાંમાં,
 રોજિ ધણુંક નૃપ-સૂત મરી જતાંમાં. ૨૨
 દેજિ પછી ખખરે ઝડૂ તમો અમોને,
 'ચોરે ક્યો છ બહુ કે'ર,' લુટ્યા તમોને;
 એ રીત કાર્ય બનશે, મળશે ધનામ,
 શોકે કરી નૃપ જશે પછિથી રેવધામ. ૨૩
 ગાદીપતી થઇશ, કામ તમારું થાશે,
 આજે કર્યાનું કુળ તે પછિ સૌ જણાશે;
 આ વાણિ સાંભળિ અને નર દુષ્ટ ધાયા,
 રાજા તણા ઉતનુજ પાસ જઈ બરાયા. ૨૪
 દેખાડિ ગમ્મત કથી, સુત હેળવીને,
 અંધારૂ કીધ મળવા કુળ વેરવીને;

ક્રીધા વિદાય પછિ ફુર્જનસિંહ બ્રાતે,
 આળીસ સ્વાર પલટી નિજ વેશ રાતે. ૨૫
 છે દૈવની કૃતે જીઓ અદભૂત કેવી,
 ધાર્યૂ કરે પલકમાં ધુળધાણિ એવી;
 રાતે પ્રધાન-મુત સ્વાર થઇ જતો'તો,
 દૈવાલયેથિ ફરિને ધર આવતો'તો. ૨૬
 તેણે દિડા નગરે ખા'રે સવાર જતા,
 ઘોડા કુદાવિ નદિની દિશ દોડતા'તા;
 પો'ઓ પછાડિ રૂઝવા કુણુ કૂણુ એછે,
 રાતે સ્થલાં રખડતા જઈ શું જીએ છે. ૨૭
 ખે ચાર ખૂમ કરિ, કોઈ ખડું રહ્યું ના,
 કોણે ન નામ તમ કામ કશું કહ્યું ના;
 ક્ષિપ્રા લગી જઈ પછી મન શંક ધારી,
 મૂંઝો વિચારિ નગરી બાણિ અથ મારી. ૨૮
 વેલો ગયો ઘર, લિધા કંઈ સ્વાર સાથે,
 પાછો ફર્યો ઝડપથી ભરિ ખાણુ બાથે;
 ક્ષિપ્રા તણા તટવિષે જઈ આધું બાળ્યું,
 પાણી વહે ઉછળવાયિ તરંગ વાળું. ૨૯
 વાયૂ હતો ઉપ્રબળ શબ્દ ન કાન લાગે,
 નામદં દંદ ધરિ થૈ ભયભીત બાગે;
 બોલ્યા નદી ઉતરિને અઠિ ભિખડોને,
 જવું સ્થલાંજિ, ગુણચંદ્ર કહો અમોને. ૩૦

૧ મુણચંદ્ર. ૨ સમજવા-જાણવા. ૩ જખરો.

એવે મઠી તરફથી પડિ બૂમ કાને,
 સર્વે લિધા તરફ તે સમન્નવિ સાને;
 બોલ્યો પછીયિ ગુણચંદ્ર, કહે સખાઓ!
 કાંઈક છે હુલડ ત્યાં, ધરિ ધીર ધાઓ. ૩૧
 ચાલ્યા સવારે સઘળા મઠિ પાસે આબ્યા,
 દોડો, રહો, ખખરેદાર, વદી ઠરાવ્યા;
 જાએ ન કોઈ નિકળી, પકડો બધાને,
 માને ન તો ખરેછિનો ઝટ મારિ ધાને. ૩૨
 દેખી હુંટારું, ગુણચંદ્ર તણા સવારે,
 બાગ્યા બયેયિ જવ સેથ જગાડિ વારે;
 અર્ધા કંઈક પકડી, જકડી કરેથી,
 ઊભા કર્યા, દુરે ધર્યા, રણ મોખરેથી. ૩૩
 *ભૂપાત્મજાત મઠિ આગળ પુજતો'તો,
 દેખી અંને વજિરે સૂત ત્વરાયિ પો'ત્યો;
 પૂછ્યું અરે નૃપતિ! આ ક્યમ છે સુવર્મા!
 શું આ બધું હુલડ! કોણ હતા ન-શર્મા!
 તે કે', હતા જન હુંટારૂં, ન જાણું તેને,
 માર્યા સવારે મુજ લાયક વીર બેને;
 આબ્યા મને પકડવા તવ બાગિ છૂટ્યો,
 તું હોત ના, તવ હતો મુજ કાળ ખૂટ્યો. ૩૪
 આ વાત થાય અહિયાં નૃપ-સૂત પાસે,
 બીજા સવારે સહુ સાવધ આસપાસે;

● રાજાનો પુત્ર (સુવર્મા).

ચોરો ગયા ચડપ દુર્જનસિંહ વાસે,
 ધારેલું પાર પડવા મન જે વિમાસે. ૩૬
 ચોરે જઈ કહિ હકીકત સૌ ગણીને,
 પામ્યો ૧વિષાદ ૨વિષની વિષયા સુણીને;
 ડૂબ્યો જરાક દિલગીરિ તણા દધીમાં,
 હોયો ન દુષ્ટજન હિમ્મત ત્યાં સુધીમાં. ૩૭
 કીંતો ઠરાવ મનમાં ઝટ ઉઠિ ચાલ્યો,
 અસ્તવાર સાથ સઘળો કરિ મંત્ર મા'લ્યો;
 રાજ તણા બવનમાં ઉપજ્યો જવાને,
 રાજ હતો સહ પુરાણિ દિવાન-ખાને. ૩૮
 વાંચેછ બાગવત પંચમ રામનાથ,
 અધ્યાય ઓગણિસમો મન રાખિ હાથ;
 પૃથ્વી તણો પરિધ, મંડળ ઈર કેર,
 સૂર્યદિ સંક્રમણ તેમ બીજાં ધણેર. ૩૯
 પૂછેછ રાય પરિપ્રશ્ન, પુરાણિ બાવા!
 છે એક સંશય ચહું તમને સુણાવા;
 થાતાં *મુહૂર્ત રવિનો રથ આઠસો ને—

૧એદ. ૨ વિષની વિષયા.—એક રાજએ કોઈને વિષ દે-
 વાનો હુકમ કર્યો. ત્યારે તેના બદલામાં રાજની છોડી વિષયા
 હતી તે દીધી-પરણાવી. (પુરાણમાં કથા છે).

*एवंमुहूर्तेनचतुस्त्रिंशलक्षयोजनान्यष्टशताधिकानिसौ
 रोरथस्त्रयीमयोसौचतसृषुपरिवर्त्ततेपुरीषु॥ ૧૩॥ ૨૯ વનવ

- એવિસ લાખ લગિ યોજન જાય જોને. ૪૦
 તો રેકોટિ સાર્ધ નવ યોજન લાખ એક,
 ચાત્રે રવી દિવસ રાત્રી મળીજ છેક;
 એ વાત તો ગણિતથી નથિ સિદ્ધ થાતી,
 તો ભૂલ વ્યાસ તણિ કેમ નથી લખાતી? ૪૧
 બોલ્યા સુણી તવ પુરાણિ પ્રવીણ વાણી,
 રાજાજિ પ્રમ્મ બહુ વાર લગી વખાણી;
 મા'રાજ ! વ્યાસ તણિ વાણિ વિચિત્ર દીસે,
 એનું કથામૃત નરો વિરલાજ પીશે. ૪૨
- પોતે પ્રવિણ પણ જ્યોતિષમાં મનાતા,
 સિદ્ધાંત સિદ્ધ ત્રણિ વ્યાસજિના ગણાતા;
 શાસ્ત્રો વિષે ગણિતની ગતિ સૂક્ષ્મ જાણો,
 શું માનવી સમજશે કદિ હોય શાણો. ૪૩
 વારું પુરાણિ, પણ પ્રમ્મ બિન્ને કરુંધું,
 વાણી તમારિ પછિથી મનમાં ધરુંધું;
 મેરે તજી ન રવિ જાય, ફેરે સદાય,
 પ્યામ્યોત્તરાયણ તણા રવિ કેમ થાય? ૪૪
 કે' પ્રામનાય, નૃપતે ! કિક પ્રમ્મ જોખ્યો,
 એવે મુણે ઉમહિપ ! દુર્જનસિંહ બોલ્યો;

કોટયણકર્પચાશલક્ષાણેચયોજનાનાંમાનસોત્તરગિરિપ્ર-
 વર્તનસ્યોપદિશાંતિ ૪૦. (ભાગવત)

૧ દક્ષિણાયન અને ઉત્તરાયણ. ૨ પુરાણી રાજાનો કથા
 વાંચનાર. ૩ રાજા.

છે આપણો કુંવર યોગિ તણી મઠીમાં,
 તે કોક ફુટ નર કેરિ ચલ્યો હડીમાં. ૪૫
 મેં મોકલ્યાં મનુષ્ય રક્ષણ તેનું થાવા,
 હું થૈ ત્યારે હમણાં નિકળ્યો છું જાવા;
 છે ફુટ લોક તહિં પચ્ચિસ ત્રીસ પૂરા,
 આસા દિયો નૃપતિ તો, હણું ફુટ શૂરા. ૪૬
 આ સાંભળી નૃપ કુદ્યો ચમકી પધરાથી,
 વૈરાગ્ય ભક્તિ વિસર્પી મનથી ત્વરાથી;
 ભૂલી ગયો 'જગતની બધી ખોટી જાળ,'
 'મા'રું તમારું' થયું દાખલ હાત હાલ. ૪૭
 રસાનાબ્ધિ બાગવત જ્ઞાનનું પાણિ ઊડયું,
 સંસાર-રનેહ-દરિયા મહિં ચિત્ત બૂડયું;
 હે! શૂં કહેછ ! હજિ સૂધિ નથી સુવર્મા—
 આબ્યો ! હું જાણું કંઈ ખેલ કરેછ ઘરમાં. ૪૮
 જા, ઝડ જા, ઝડપ, દુર્જનસિંહ દોડ,
 ફુટો તણાં શિર કોડક કોડિ તોડ;
 પૂછીશ ના તું મુજને, મુજ હેાય પ્યારો,—
 સામેલ ફુટ સહજો, તવ તર્ત મારો. ૪૯
 સેનાપતિ કરિ ત્યાર કરોનિ સાથે,
 જો હેાય કેં જરૂર તો બમથા ન બાંતે;
 દુર્જ—મા'રાજ ! સ્વાર તણિ વારે વિદાય કીધી,
 પો'થી હથે ઝડપથી, પણ લાજ લીધી. ૫૦

ચિંતા નથી સુત તણો પણ વાળ વાંકો—
 થાવા તણી; સકળ શોક ઉપાડિ નાખો;
 'હું જલહું,' કહિ ગયો નૃપ-ભ્રાત બા'ર,
 બીજા સવાર વગના કરિને તયાર. ૫૧
 પો'ર્યો ત્યહાં જલદિથી, તવ રચાવતા'તા,
 સામા મળ્યા નદિનિ પેલિ તટે ખડા'તા;
 સંગ્રામ તર્ત શરુ દુર્જનસિંહ કીધો,
 બે ચાર મારિ રનર-નાયક, ભોગ લીધો. ૫૨
 છોડી દિધા સકળ કેદિ, થયા ઉવધારે,
 સંગ્રામ થાવ બલિ ભાત ન કોઇ હરિ;
 શૂરાં મનુષ્ય ગુણચંદ્ર તણાં ધવાયાં,
 બે ચાર તો નદિનિ વેળુ વિષે દટાયાં. ૫૩
 નાઠો નિહાળિ નિજ પક્ષ ધણો ભરાયો,
 ગ્રાડી વિષે ઋનૃપતિ-નંદન જો ભરાયો;
 લીધે પછીયિ ગુણચંદ્ર બનાવિ કેદ,
 પામી શક્ત્યા મહિપના સુતનો ન મિદ. ૫૪
 ખોળ્યો ધણુંક પણ તે કહિંએ જાઓ ના,
 ખૂમોયિ ત્રાસે ધરિ બાહર નીકળ્યો ના;
 આ ગરબડાટ લડવાડ વિષે ભરાયો,
 એ જાણી પડુજ મનમાં હરએ ભરાયો. ૫૫

૧ ગુણચંદ્ર વગેરે. ૨ મુખ્ય પોદા. ૩ દુર્જનસિંહના
 પક્ષમાં છૂટેલા કેદીઓ મળવાથી વધારે થયા. ૪ રાજાનો
 પુત્ર-સુવર્ગી. ૫ દુર્જનસિંહ.

આલ્યો પછીયિ સમ્રાજું લઈ ભૂપ પાસે,
બહિર એક જણવી મનમાં ઉઠાસે;
સેનાપતી કબજામાં દધ સર્વ કેદી,
ત્યાંની હકીકત બધી નૃપને નિવેદી.

૫૬

મનહરછંદ.

બાઈની સગાઈ ભૂપ કેરી ત્યાં જણાઈ કેવી,
કરી સરસાઈ કેવી આપની બડાઈની,
સુણો લાલબાઈ! નર ફુટની ફુટાઈ કહું,
કરી તેણે નૃપ પાસે વાત જે લડાઈની;
કહું શું મારાજ! ગુણચંદ્ર કેરું કાજ, એજ—
શત્રુ સહસાજ, વાત વડું ન વડાઈની,
ધારી તેણે ઊર, કરી ફોજમાં ફિતુર, બાજ—
ગયો જાણિ દૂર, કરી વાત ત્યાં ચડાઈની.
શત્રુ કેરી શીખવણી માની મનમાંહે ધણી,
યવા રાજ્ય કેરો ધણી મનમાં એ ચાહ્યછે;
પ્રમળ છે આપ તેનો, રાજ્યમાં ન જોડો જેનો,
હોય જાણે *હાય એનો, એમ સમજાય છે;
લેઈ સ્વારે વીસ ચાર, મઠીમાં કર્યો સંચાર,
પાછળથી થોડી વારે વારે જો જણાય છે;
મારી કાઠી વારે શું બિચારી કરે બહુ પાસ,
'એકનું આસડ બે' જગતમાં મનાય છે.
ગયો હું તેવારે મારી હારે તેણે જીવ કરી,

૫૭

૫૮

મારવાને મને બારે બાલા શા ઉઠાવ્યા છે!
 તીરનો *સમીર ધીર વીરને અધીર કરે,
 તીર એવા તાણિ મારી ફૂંતેગમાં અફાવ્યા છે;
 કોણ જાણે ક્યાંથી વીણી વીણીને સવાર લાગે,
 મારે મારી આરપાર જતા મેં નિહાવ્યા છે;
 શૂરવીર તોય હું તે કૂચી કાચર બન્યો,
 રાયની કૃપાધિ પણ અંત પડતાવ્યા છે.

૫૯

બાળની સંભાળ શું હું લેઉં? તે ન બાળ લાગી,
 ત્રાળ લાગી કાળજમાં બાળને ન પેખતાં,
 બૂમ પાડીને અગાડી ત્રાડમાં જોળાવ્યો ખૂબ,
 વાડી મેં ઉખાડી, દોડી જોયું સર્વ દેખતાં;
 ગપો ગબરાઈ, બાઈ! ધીર ન ધરાઈ પાઈ—
 બારે, અધીરાઈ થઈ બાળક ન લેખતાં;
 થયો ઉત્પાત, ઘાત! વાત શું વિસ્તારી મહું,
 બાળકની ઘાત, એમાં નથી મીનમેખ ત્યાં.

૬૦

સાંભળતાં રાયકેરી કાચમાં રેડાયું તેલ,
 મહીપર મહીપ પડ્યો ઉચારી હાય હાય!
 સાથે લાગી આવી જાણે ઈસીમ આ સંસાર કેરી,
 પ્રલયના અગનીની કેમ રે! ઓ'લાય લાય;
 ધીરજ દેવાને ધીર વીર પણ ધાઈ પડ્યા,
 એકદમ આમ શોક કરો ન મરાય રાય!
 કોણ કે'છે બાળકનું બેથક મરણ થયું?

* વાયુ. † તરવાર. ‡ પ્રલયકાળ.

જડનો નથી તો જાણો વખતે *મિથ્યાય થાય. ૬૧
 જેમ તેમ કરીને શમાવી રાય-મૂરછાને,
 સાવધ થતાંમાં નૃપ ઉઠીપો પોકારીને,
 ક્યહાં ગુણચંદ્ર મંદ, પાપનું પ્રચંડ વૃંદ,
 જાઓ, એને ઝટ નાખો દુષ્ટને વિદારિને;
 બાપ એનો આપના પ્રતાપથી હુલડ કરે,
 માટે એને કરો કેદ ધીર કોઈ ધારીને;
 ઝટ જાઓ ગુણચંદ્ર જીવતો ન ક્ષણું રહે,
 વીંટી આ દેખાડિ કહો સેન અધિકારીને. ૬૨

દોહરા.

જા ઝટ દુર્જન સિંહ તું, શયની કરો તપાસ;
 શોકાતુર થઈ નૃપ રહ્યો, છોડી બોગ વિલાસ. ૬૩
 કેદ કરી ગુણચંદ્રને, સૌખ્યો જોણી વાર;
 તે સમયે તેણે કર્યો, મનમાં એક વિચાર. ૬૪
 દુર્જન દુર્જનસિંહ છે, સિંહ સમો છે કૂર;
 બરમાવી નૃપ માહરો, સથે પ્રાણ જરૂર. ૬૫
 સેના પતિયે તેહને, પૂછ્યો સહુ વૃત્તાંત;
 વિસ્તારી વર્ણન કરી, બાગી તેની બ્રાંત. ૬૬
 દુર્જનતા દુર્જનતણી, હતિ સહુને જાહેર;
 રાજવણુ સહુ જાણતા, છાનું તેનું વેર. ૬૭
 સેનાપતિ કહે નિચંદ્રને, શોક ન કરતો લેશ;
 જીવ બચાવિશ તાહરો, શું કરશે નર નેશ. ૬૮

* પુત્રના મોતની વાત વખતે ખોટીએ પડે! † ગુણચંદ્રને.

પૂત્ર મુઓ નયિ રાયનો, ગયો કહિંક સંતાઈ;	
જડશે તો તુજ વધ કરી, નૃપ મરશે પસ્તાઈ.	૬૯
માટે ધીરજ રાખજે, કુષ્ટ તણાં કુળ કુષ્ટ;	
એક પલક લગિ હરખિને, પાપિ થતા છો પુષ્ટ.	૭૦
એમ કરેછે વાત ત્યાં, આઘો એક સિપાઈ;	
દેખાડી નૃપ મુદ્રિકા, કહ્યું વચન કુપ્પદાઈ.	૭૧
પરાજિતો, ગુણચંદ્રની ધાત કરો તતકાળ;	
શત્રુ પક્ષમાં મળિ અંને, બંધોબાળનો કાળ.	૭૨
જો એ મારા હુકમમાં, ફેર પડે લવલેય;	
શિર તેનું કાપીશ હું, આપો હુકમ નરેશ.	૭૩
એમ કહી જનસુદ ગયો, વદ્યો સૈનપતિ વૃદ્ધ;	
ધીરજ સંપતિથી થજે, શાણા હવે સમૃદ્ધ.	૭૪
તું કે'તો 'તો તે થયું, પણ મુણ મુજ એક વાત;	
ગુમ વેશથી આ સન્ને. જા અહિંથી ગઉ સાત.	૭૫
ત્યાં એક મા'રો મિત્ર છે, વિષ્ણુ રામ છે નામ;	
પત્રી મા'રી આપજે, કરશે તા'રું કામ.	૭૬
ગુમ વાસમાં આવશે, તારી સાથે તેહ;	
નયિ એને પરવાર ઘર, નયિ સંસારી રનેહ.	૭૭
પ્રમાણીક, ધાર્મીક છે, સાની ને ગુણવાન;	
તુજ માટે તે આપશે, માગિશ તો કદિ પ્રાણ.	૭૮
તુજ સુખ માટે હું કરિશ, વખતે વખત પ્રયાસ;	
ગુપ્તપત્ર પડિ તંત્રિમાં, દિશ નવ થઈશ ઉદાસ.	૭૯

- ખમર તાહરી કા'વજે, વિખયુરામની સાથ; ૮૦
 જોઇએ તે મંગાવજે, આપિશ તેને હાથ.
 પણ જા ઝટ; રાજા કને કદિશ ઘટે હું તેમ;
 રંચ ન રાખિશ મનવિષે, મુજ પાંતીનો વે'મ. ૮૧
 ગુણચંદ્ર કહે નિપુણનર! શું કહું હું આ ઠાર;
 કેવળ બદલો વાળવા, વંદન કરું હજાર. ૮૨
 એમ કહી બાવો બની, ગયો કહેલો ઠામ;
 દિન બીજે ત્યાંથી પાળ્યો, સાથે વિખયુરામ. ૮૩
 કેક દિને પછિ રખડતાં, એ ગુફા ચઢિ હાથ;
 વિખયુરામ સહાયથી, તેડાવ્યો સહુ સાથ. ૮૪
 નૃપ નવ જાણે વાત તે, જાણે નહીં વજર;
 પુત્ર ખેડિના જીવતા, મૃત જાણે સહુ વીર. ૮૫
 એમ રહ્યો ગુણચંદ્ર ત્યાં, રાજા રીત ધરી નિત્ય;
 જાગ્ય સહુનું સહુ પાસછે, જ્યાં જાય ત્યાં ખસીત. ૮૬
 લાલાભાઈ સહુ વરણવી, પૂછી જોજો રીત;
 કો' બીજું શું કહું હવે, રીતો જોયી ચીત. ૮૭

અધ્યાય ૮ મો.

દ્રુતવિસંખિત વૃત્ત.

મુલ્કિ સભા કાવ-કાવ્ય ખુશી બની, પુરિ કયા મુણવા હરિરામની;—
 કવિ તણો વિનતી કરિને કહું, પછિ કવો હરોરામનું શું થયું! ૧

૧ મરો ગએલો.

કવિ કહે અમિનાતિ પટેલજી! રસિક કાવ્ય તણા શુભ શેઠજી!
 ૧ વિદુષ વાડવ! ને વડુ-મંડળી! કહુ કયા હરિરામ તણી બલી. ૨
 બટજી ચાલિ અવંતિ ગયા યદા, તહિં દિઠું વિપરીત અધૂં તદા;
 ૩ નૃપતિ દંપતિ સંપતિ છોડિને, બળિ જવા નિકળેલ હતાં વને.
 નગર લોક જતા નદિ તેડમાં, કંઠક કામિનિ લે શિથુ કેડમાં;
 ૪ સકળ લોક દિસે અતિ શોકમાં, એવિકળ પેઠ બસે નરે લોકમાં.
 ગુણિજનો ગમગીન અધાદિસે, વજિરે મંડળિ કો ન પુરી વિષે;
 ક્યમ હશે? હરિરામ વિચારતા, પુછિ જઈ જનમાં પછિ વારતા. ૫
 ૬ નરે વડો અમ ભૂપ બળી મરે, અધિક શોક પ્રજા મનમાં ધરે;
 પરવ પહેાળિ તણું સુખકારિ તે, બનિ ગયું દુઃખકારક આ રિતે. ૬
 સુણિ વડો હરિરામ પુરાણિજી, પડી ગડા મુજ સંથવની બિજી;
 ક્યમ મરે નૃપ ધાર્મિક આ રિતે, નિજ પ્રજા જનનો હિતકારિ તે. ૭
 તવ કહે નરે તે, બટજી! સુણો, અધું કહું તવ કાળ જશે ધણો;
 પણ સુણો મનને ચિરે રાખિને, દધશ સારે અવો મુખ બાખિને. ૮
 નૃપતિનો દેહધુઆળક મારવા, નૃપનું છવ શિરે નિજ ધારવા;
 કરિ પ્રપંચ ગયો ઝરજની થતે, નૃપતિ-સોદર દુર્જનસિંહ તે. ૯
 નદિનિ સામિ તટે મઢિ આગળે, નૃપ તણો સુત શું કરવા મળે?
 પણ નસીઅ થકી જઈ ત્યાં અઢ્યો, નૃપતિ-બ્રાતનિ દષ્ટિ વિષે પડ્યો. ૧૦
 બહુ સવારે હુડાસું વકારિયા, વજિરેના સુતથી પણ હારિયા;

૧ વિદ્વાન બ્રાહ્મણો! ૨ વીરવર્મા અને તેની પટરાણી.
 ૩ માંડા. ૪ રસ્તે હરિરામને જે મળ્યો તે. ૫ રાજા બળવા
 નીકળ્યો ત્યારે હોળીનો દિવસ હતો. ૬ સુવર્મા. ૭ રાતને વખતે.
 ૮ રાજાનો સગો ભાઈ. ૯ મુણચંદ્રથી.

બધ ત્યાં ગુણ્યંદ્ર ગુણીજને, સખાણિ સા'ય કરી નૃપ બાળને. ૧૧
 અધિક માણસ દુર્જનસિંહ લે, બધ જાણો ગુણ્યંદ્ર વિરદ થૈ;
 સખાણ મંત્રિ તણો સુત હારિયો, પકડિ કેદિ પછિ ધારિયો. ૧૨
 નૃપ તણો સુત એ ગમડાટમાં, કહિંક નાસિ ગયો વડિ વાટમાં;
 નવ જાણો પછિ દુર્જનસિંહને, હરણુ-શો રણમાં નર-સિંહને. ૧૩
 દુરજને નૃપને નૃપ બાળની, મરણુ વાન કહી તતકાળની;
 દુષણુ એ ગુણ્યંદ્ર વિષે ધરયું, મરણુ નિશ્ચય મંત્રિ સુતે કરયું. ૧૪
 સુણિ કયા નિજ બાળ વિનાશની, થઈ દશા નૃપતીતણિ ત્રાસની;
 દિલગિરી સહ ક્રોધ હૃદ વસ્યો, વજિરના સુતને 'અહિ-શો ડસ્યો. ૧૫
 મરણુ તેનું કર્યું પળ વારમાં, વણુ વિચાર કર્યું વસિ ખારમાં;
 સુરખ થૈ જન ને સહસા કરે, રનૃપ સમો પછિ પસાઈને મરે. ૧૬
 વજિર પુત્ર ઊવિદારિ ભુમી પતી, મનથી દૂર કરી ભુમિ સંપતી;
 કંઈક દીન પછીથિ વહી ગયા, તિરથ તપર ઈસૈનપતી થયા. ૧૭
 બધ રજા નિકાળ્યો નર વૃદ્ધ તે, તિરથને કરવા પેસુ-સમૃદ્ધ તે;
 કંઈક કોસ પચાસ લગી ગયો, નૃપતિ બાળક ત્યાં નજરે પડ્યો. ૧૮
 પુછ્યું અરે બધ! તૂં અહિં શું રહ્યો? ઉજ્જનમાં અતિ કે'ર થઈ ગયો;
 તુજ વિના નૃપ શોક વિષે વસે, તુજ વિના તુજ માત મરી જશે. ૧૯
 કચમ કરી અહિંયાં કથ આલિયો? ક્યમ કહે 'નૃપ સૂનુ! રિસાલિયો?
 ચમ હવે નિજ ઉજ્જન આજિયે, નૃપતિને અદકૂં સુખ આલિયે. ૨૦
 પડિ રહી પછિ તીરથ જાતરા, સુત લઈ ઝટ ઈસૈનપ સંચર્યા;

૧સાપ પેઠે. ૨ વીરવર્માની પેઠે. ૩મારીને. ૪જગ-
 જીવન નામે સેનાપતિ—ગુણ્યંદ્રને નસાડનારો ૫ પુરુષક
 દ્રવ્ય સાથે બધને. ૬રાજાનો પુત્ર સુવર્મા! ૭સેનાપતિ.

ઉતરિયા જઈ ઉજ્જવિની વિષે, નૃપ મહેલ તમે પડતી રિનિયે. ૨૧
 ગઈ વધામણિ જે સુત આપિયો, મન વિષે નૃપ તે નવ લાવિયો;
 પગ ફરી સુણતાં ચમકી ધસ્યો, ઉતરતાં પગ દાદરથી ખસ્યો. ૨૨
 ખસિ ગયો નવ હાનિ થઈ કશી, પછિ ગયો સુત પાસ પિતા ધસી;
 હરખથી હૃદયા સહ દાખિયો, જનુનિને પણ પુત્ર ખતાવિયો. ૨૩
 નૃપ કહે મુજ સૈનપ ! વૃક્ષ હો ! સુખિ સદૈવ ચિરંજિવ થૈ રહેા;
 અધિક શૂં અરૂં તમને અહીં, અરૂં રાજ્ય તમારું કરો સહી. ૨૪
 નમિ અને પછિ સૈનપતી વદ્યો, બુમિપ ! કેવળ આપ કૃપાજ દ્યો;
 તમ સમા નૃપની યદિ છે *ક્ષમા, પછિ શિ રાજ્ય તણી અમને તમારપ
 બહુ તપો થુબ રાજ્ય સુવર્મનું, નિત્ય કરો પ્રતિપાલન ધર્મનું;
 નૃપ હવે નિજ હૂકમ દીજિયે, તિરથ સંચરિ †તીરથ પીજિયે. ૨૬
 નૃપ કહે તણુ ચાર દિન રહો, પછિયિ મારગ તીરથનો બહો;
 નગર લોક જમાઝૂં મહીપતી, કંઈક દાન કર્યો સુતની વતી. ૨૭

સોરઠા.

તીરથ ફરવા માટ, સેનાપતિ પછિ સંચર્યો,
 રાય તણ ઉચ્ચાટ, સુત સાથે સુખિયો થયો. ૨૮
 પૂછી પછિ અધિ વાત, દીકરા ! ક્યમ જાતો રહ્યો;
 આ દુર્જન મુજ બ્રાત, તેને કેમ ન તું મળ્યો. ૨૯
 બોલ્યો બાળક બોલ, તાત કહું શી વાત હું;
 બાઈનો રામે ડોળ, થતૂ છે એ આપણો. ૩૦
 ઘડવા મારો ઘાટ, મન ધારી જન મોકલ્યા;
 ટળત ન આજ ઉચ્ચાટ, હોત વનિર-સુત ના મળ્યો. ૩૧

૧ સંધ્યાકાળે. * ક્ષમા-પૃથ્વી. † તીર્થનું પવિત્ર જગ.

મા'રો કરી ખચાવ, આજિયેક ડુમારા થકી, ગુણચંદ્રે સહિ ધાવ, આશ્યો નગર ભણી મને.	૩૨
પણ એ દુર્જન દુષ્ટ, સામો સેત લઈ માથો; પાપી બનિને પુષ્ટ, વઢવા માટે વીર્યો.	૩૩
કેદી છોડી દીધ, ગુણચંદ્રે જે પકડિયા; ગુણચંદ્રે બહુ કીધ, રાજ્યદ્રોહિ એછે અલ્યા.	૩૪
રાજ સુત મુજ સાથ, આવુંધું લઈ નગરમાં; શાને ભીડે બાથ, મિત્ર સાથ મૂરખ સમો.	૩૫
તોય ન માન્યું કે'ણ, મારો મારો મુખ કહે; એ પાપી દુખ દેણ, તોપે બાંધિ વિદારવો.	૩૬
આખરે ધણો જમાવ, દુર્જનસિંહ તણો રહ્યો; તોપણ કર્યો ખચાવ, ગુણચંદ્રે આખરે લગી.	૩૭
અંતે હાર્યો †તેજ, પકડીને કેદી કર્યો; મારત મુજને સે'જ, જે હું હોત ન નાસિયો.	૩૮
પણ હું ગયો સંતાઈ, વગડામાં ખેસી રહ્યો; ઘેર ગયા દુખદાઈ, આલ્યો ત્યાં મદિ તરફ હું.	૩૯
પણ વાટે કોઈ ભીડ, ઊંટ ઉપર ખેસી જતો; દેખી મુજને, દીક્ર-આભૂષણ લેવા ફર્યું.	૪૦
પકડિ મને નિજ સાથ, આવ્યો તે નિજ ગામમાં; ડુંગરમાં ભણિ બાત, અહિંથી તે બહુ દૂર છે.	૪૧
મુજ આભૂષણ લઈ, કાઢી મૂક્યો'તો મને; બાહર ખેઠો રોઈ, આવ્યો ભીડ તદા કને.	૪૨

§ ધાતક—મારી નાખનારો. † ગુણચંદ્ર.

કેમ રડજી ? ઓ બાળ ! નહિ તુજ ભૂષણ આપિયે;
 મેં કહ્યું મુજ સંભાળ, લેશે કુણ ! થું ખાઈશ હું ? ૪૩
 કેમ કરી ધર જાઉં, મારગ મુજને ના જડે;
 પગ પંથે કમ થઉં, દૂર ઘણુંક જણાય છે. ૪૪
 એવે નાયક એક, ભીલ તણે દીઠો મને;
 ઘરમાં રાખ્યો છક, મુત સમ મનમાં લેખિને. ૪૫
 નિત્યે કરું વિચાર, ઉજ્જન શે'ર સિધાવવા;
 નાયક રાખી પ્યાર, પણ મુજને સંતોષતો. ૪૬
 રાજ બીજ છે બાળ, બાળક પણ મા'રે નથી;
 કરે આની સંભાળ, એવું તે સ્ત્રીને કહે. ૪૭
 પણ અંતે એક દીન, બા'ર ફરતાં માર્ગમાં;
 જતા જગજીવંત, સેનાપતિ મેં પેખિયા. ૪૮
 મેં તવ મારી હાક, વાક સુણી વિસ્મય થયા;
 રહ્યા ન ખાયા થાક, લેઈ મને પાછા વળ્યા. ૪૯
 નાયકનો ઉપકાર, માનીને સંતોષિને;
 સૈન તણો સરદાર, ઉજ્જનમાં આવ્યો અહીં. ૫૦
 એ રીતે હે તાત ! દુર્જન કેરા કપટથી;
 ગતિ મુજ થઈ દુખ દાત, તેને ભાન તમે કહો. ૫૧

ચણાકુળ છંદ.

ભરજી સુણી મન વિસ્મય પામી, લાયક નરને કહે શિરનામી;
 પણ નૃપતી શિદ બળી મરેછે, એ મુજ મનમાં સંશય રે'છે. ૫૨
 નર બોલ્યો જરિ ધીરજ રાખો, વાત પુરી સુણિને પછિ બાખો;
 મુત તણી સુણિ વીતક વાણી, નૃપને નેણ અનસ ઉભરાણી. ૫૩
 દુર્જનસિંહ કેદ કરિ લીધો, કૃતજ્ઞતા કરિ મનમાં બીધો;

પસ્તાપો ગુણચંદ્ર હણીને, દિલગિર થઇ મુખ્ય 'હાય!' બહાણીને. ૫૪
 અરે! કર્યું મેં સાહસ કેવું, પાપ પ્રચંડ મટે નહિ એવું;
 માની દુર્જન વચન ફસાપો, શત્રુ તણા મુખ્ય થકી હસાપો. ૫૫
 જોણે મારો બાળ બચાવ્યો, દુશ્મન કટક ઉપર જઇ ધાપો;
 ઝટ તેનું મેં માથું કપાવ્યું, ધિક્ક મને મેં નામ લજાવ્યું. ૫૬
 કામ કર્યું સહસા ન રૂપાળું, નામ ધર્યું નિષ્ફળ મહિપાળું;
 કામ નર્યું ગુણનું રદ કીધું, સાહસ ઝેર ચહો મન પીધું. ૫૭
 પુત્ર શોક અદકો મુજ કેવો, પ્રધાનને પમુ મનમાં તેવો;
 આત્મ સમાન જગત ગણવાનું, શાસ્ત્ર કહે પશુ મેં નવ માન્યું ૫૮
 કોડ દામ ખરચું કદિ કોડે, સૈન સમારિ બધું લઉં જોડે;
 જાઉં ફરું જંગમી બધિ જાતે, બાળ જડે રંગુણીની કોઈ વાતે. ૫૯
 પણ મિથ્યા ઉપણ શીદ વિચારું, કામ ફજ કરિ દેહ ન ધારું;
 કૃતદ્રતા સમ પાતક શું છે! શૂં કહિયે પ્રભુ બ્યારે પૂછે. ૬૦
 આ જુદગિ ઝટ જાતિ રહેશે, અંત હિસાબ ધરેચર લેશે;
 પાપિ સમા પમુજ શું તવ કે'શે, ડંડ પ્રચંડ વ્યમાધિપ દેશે. ૬૧
 દ્રવ્ય ધર્યું અગણીત ખજાને, આણ મહાજન મારી માને;
 પ્રધાનને કરિ પુત્ર વનાને, શું સુતનું સુખ આ મન માને? ૬૨
 એમ પુરો પસ્તાઈ બિચારો, દુષ્મિત થયો અમ નરપતિ સારો;
 સુત સુખરસને ગણિયો ખારો, પ્રાણ ન તેણે માન્યો ખારો. ૬૩
 ધર્મ શાસ્ત્રની કરી સભાને, પાપ આપનું નાખ્યું કાને;
 પ્રાયશ્ચિત્ત દિયો ધરિ ધ્યાને, ઓપનિત કરો દ્વિજ મુજ સરખાને. ૬૪

૧૫૪વી. રંગુણચંદ્રની. ઉપતિસા. ૪પ્રમુ. પમારા સરખા.
 ૬૫મરાજા. ૭૫વિત્ર.

જિવિત ગણું તૂણવત સંસારે, પણ યમ-પુરથી કોણ ઉગારે!
 જ્યેથિ ન જમનો આલે દાવો, એવું પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવો. ૬૫
 ધર્મશાસ્ત્ર એક વદ્યો વિચારો, દુર્જનસિંહ તણો હિતકારી;
 શાસ્ત્ર કહે નૃપ! ઉપાય આ'વો, 'ચિતા વિષે પડિ જિવિત ગુમાવો'. ૬૬
 તો કૃતદ્રતા પાતક ટળશે, સદા કરેલાં સુકૃત કૃણશે;
 જમ પણ દૂર રહી મન ડરશે, નહિતર પાપ-શિખર શિર ખરશે. ૬૭
 પણ મા'રાજ અમો ક્યમ કહિયે, આપ ગયા પછિ ક્યાં જમ રહિયે;
 તમો વિના કુખ અદકું સહિયે, શોક-ભાર શિરપર ક્યમ વહિયે. ૬૮
 નૃપ ભાલ્યો, દિવ્વ! પાતિક મા'રે, જાપ એયિતો સહુથી સાંરે;
 મૃત્યુ તણી ચિંતા નવ ધારે, જે આખર તો નથિ મટનારે. ૬૯
 આજ મર્યો કદિ પાતિક સંચી, કેમ જાણ્યું કાલે જલ્લં વંચી;
 ખે દિન વે'લું મોડું મરવું, પાપ-ભરતિયું શાને ભરવું. ૭૦
 એમ સભા બરખાસ કરોને, નૃપ મરવાનો નિશ્ચય ધરોને;
 સામગ્રી પચિ તત્પર કીધી, છોડિ પ્રધાન શિખામણ દીધી. ૭૧
 ક્ષમા તમે કરજો મુજ અન્યા, નાની મેં રંડાવી રક્ત્યા;
 અનર્થ એ નથિ નાનો સનો, કર્મ ભાગ કો મળિયો રજૂનો. ૭૨
 રાજકાજ સાવધ થઈ કરજો, દુષ્ટજનોથી દુર રહિ ડરજો;
 મુજ બાળકને છેલ ન દેશો, મરતાં 'હાં' 'ના' મને ન કે'શો. ૭૩
 કે' પ્રધાન અવરિત ના કરશો, ભૂપ! માનિ દિવ્વનું ના મરશો;
 બીજું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીયું, પાપ પુજ શિર પાય ધરીયું. ૭૪
 સર્વ બનેછે કર્મ પ્રમાણે, જન્મ મરણ શિદ્ધ જન શિર તાણે!
 હશે દોરિ ડગેની ત્યાં સૂધી, એમ આપની થઈ તવ બુદ્ધિ. ૭૫
 નૃપ ભાલ્યો ગુણચંદ્ર વિના જો, જીવું તો મુજ પૂર્વજ બાળો;

૧ ગુણવતી. ૨ પૂર્વની. ૩ ગુણચંદ્રની આયુષ્ય-દોરી.

શિવ આગળ જળ લીધું કરમાં, નહિં ગુણચંદ્ર, નહીં વિરવરમા. ૭૬
 પ્રધાન તવ નિરુપાય થયો છે, સમાચાર શેરમાં કહ્યો છે;
 ચિતા પાસ વિધિ સર્વ સજે છે, નૃપ વિરવર્મા પ્રાણ તન્ને છે. ૭૭
 આ મુણતાં બટજી ઝટ દોડ્યા, આંટિ બરાઈ યાત પગ ખોડા;
 દૂર બીડ કરિ બૂમ કરી છે, 'શાય મરે નહિ જો સુખ પ્રીછે'. ૭૮
 સાંભળિ ખોલ પુરાણી મુખથી, માર્ગ મળ્યો બટજીને સુખથી;
 લોક થયા વિસ્મય, મહિં પૂછે, કોણ મનુષ્ય આ, કારણ શું છે? ૭૯
 બટ હરિરામ ગયા નૃપ પાસે, બ્યહાં ક્યાં જન વદન ઉદાસે;
 ચાર પાસ કર ધરિ હથિયારો, ઉભા સિપાઈ લઈ તરવારો. ૮૦
 'કે સ્વાર પણ શસ્ત્ર ધરોને, શાંત રહ્યા દિલગિર મુખ કરિને;
 ક્યતા રચી મંડપ મઠિ જાણી, તલ સરસવ આદિકથી બરાણી. ૮૨
 રાજ આદિ ઝટ સળગે એવા, પદાર્થ તેમાં બરિયા તેવા;
 કાજ સુખડાં શુભ વિધિ સીંચી, ઉપર અડાળી કીધી નીચી. ૮૧
 પુષ્પહાર તોરણ લટકે છે, જાણે સ્વર્ગનું વિમાન એ છે;
 ચિતા થકી ઉત્તર દિશ રાજ, પાસ રહો રાણી ધરિ માત્રા. ૮૩
 ખાન્નાણુ શિર ખોડાં કરિ પાસે, શયને બ્યમ ભૂતડાં તપાસે;
 તેમ ચિતા પૂજન વિધિ કરતા, જેમ તેમ કરિ ધનને હરતા. ૮૪
 દાન અનેક પ્રકાર કરાવે, ચિતા વિષે ચંદન છંટાવે;
 મંત્રિ ઉભા મુખ નીચું કરિને, 'શોક-લહન હૃદયામાં ધરિને. ૮૫
 પાછળ પરિજન રાજ કેરું, મરણ તુલ્ય દુખ દળથી ઘેરયું;
 રાજ ઉભા થઈ પડે છે, વળિર જઈ તવ કર પકડે છે. ૮૬
 રહો રહો કાણુ નૃપ સુખકારી, માણસ કોક વદેછ પુકારી;

'રાય! ન મરશો, ધીરજ ધારો,' મર્મ તેહનો મંન ઉતારો. ૭૮
 એવે હરિભટ પાસે આવી, 'ચિરંજીવ રાજા!' મુખ કા'વી;
 આશીર્વાદ સહને દીધો. રાજાએ કરમાં વસુ લીધો. ૮૮
 હ્યો મા'રાજા! ઉચ્ચરિયો નૃપતી, 'મુમૂર્ષુને આશિષ નથિ ઘટતી;
 ભટજિ કહે સુણિયે નૃપવીરા, મરવાને બનિયે ન અધીરા. ૮૯
 આ પ્રસંગ મુજ રંગ રહ્યો છે, શોક શત્રુનો ભંગ થયો છે;
 કેમ મરોછો નૃપ! જરિ ખેલો, સત્ય બધું નિજ અંતર ખોલો. ૯૦
 રાજા કે' મેં પુત્ર હણ્યો છે, દ્વિજ પ્રાપ્તિત આમ બણ્યો છે;
 તમ પ્રધાન-જનમાતૃ હણ્યો મેં, પાપ ખાડ ન વિચારિ ખણ્યો મેં. ૯૧
 એજ મરણનું કારણ મા'રું, ઝટ કે'વાનું કહો તમારું;
 ભટજી કે' નવ યાશો દુખિયા, મળશે ગુણચંદ્ર થશે સુખિયા. ૯૨

તોટકે વૃત્ત.

મળશે ગુણચંદ્ર થશે સુખિયા, સુણિ લોક વદ્યા, *હરિ છે નકિ આ;
 ઉચ્ચર્યો પછિ મંત્રિ કહો ભટજી! વણ સ્વર્ગ ક્યાહાં ગુણચંદ્ર હજી ? ૯૩
 હરિરામ વદ્યા ક્યામ ખોટું કહું ? ગુણચંદ્ર વિના ક્યામ રાજા રહું!
 ગુણચંદ્ર તણો દઉં પત્ર કરે, નૃપ મંત્રિજી જો કહિ ધોર ધરે. ૯૪
 કહિ એમ દિધો કર પત્ર પત્રે, — પરધાન તણે, નૃપ કે' કશું છે !
 અતિ મંત્રિ દિધે હરખી વદિયો, દ્વિજ સત્ય વદે, જરિ ધ્યાન દિયો. ૯૫
 નૃપ છે ગુણચંદ્ર સુખી વનમાં, ધરશો નહિ શોક હવે મનમાં;
 નવ હર્ષ તણો તપ પાર રહ્યો, નવ જન્મ કરી શરુઆત થયો. ૯૬
 કરિ પૂજન હોળિ તણું ફરિને, ખુશિ યે અગતી પછિ ત્યાં ધરિને;
 શરુ વાદ્ય કરી ધર સર્વ ગવા, હરિરામ થકી સુખિ સર્વ થયા. ૯૭

૧ મરવાને તકપર. *હરિભટ—પરમેશ્વર.

સનમાન થયું હરિરામ તાણું, પુછિ વાત બધી વિસર્પા ન ક્ષાણું;
કહ્યું કારણ મૂળયિ માંડિ બધું, 'શિવભાનુ ચહે ગુણચંદ્ર વધૂ'. ૯૮
સુણિ કે' નૃપ, 'કાલ પ્રયાણ કરો, મદ ફુટ તણો સહસાજ હરો;
વરમંત્રિ સગ્ને સહુ સેન લઈ,' રજનો પછિ રંગ વિગેજ ગઈ. ૯૯
દોહરો.

૧૨વિ-સુત-શત્રુ-પિતા-ગૃહે, ૨અગ-બ્રાતા-રયિ જાય;
લાજાજી હરિરામનો, કયા શર તવ થાય. ૧૦૦

અધ્યાય ૯ મો.

ઉપમતિવૃત્ત.

સતારમાં મંગળવાર ફેરા, પૂજી રખીને નમિ ત્રૈલોક્ય ફેરા,
સભા ભરી જોમ બહો સુવર્મા, મધ્યે વિરાજ્યો નૃપ વીરવર્મા. ૧
બંદી વદેછે જશ બૂમ પાડો; આશીષ દેછે દ્વિજ રાગ કાઢી;
આવી નમે છે કહ વીર પાયે; વારાંગના નર્તન પાસ થાયે. ૨
શસ્ત્રો ઉઘાડાં જબટ ધારિ રાયે; શાસ્ત્રો ઉઘાડાં કરિ બદ્ધ વાંચે
પ્રધાનને ભૂપતિ કેંક કે'છે, પાસે રહી મંત્રિ નમી સુણે છે. ૩
એવે સમે ત્યાં હરિરામ આત્રી, આશીષ જયા કરથી ખતાવી.—

૧સૂર્યનો પુત્ર કર્ણ, તેનો શત્રુ અર્જુન, તેનો પિતા ઇંદ્ર,
તેનું ધર-પુરી પૂર્વદિશામાં છે, માટે પૂર્વમાં. ૨ અગ-ગરડ,
તેનો બાહ અરુણ-સૂર્યનો સારથી છે, માટે રયો સૂર્ય, તે
પૂર્વ દિશામાં જાય મતલબ કે સૂર્યોદય થાય ત્યારે. ૩ ઇંદ્રની સભા
અને એ ઉપરથી વીરવર્મા ઇંદ્ર જોવા શામે છે, એમ જા-
ણવું. ૪ યોદ્ધ. ૫ વિદ્વાન.

૧શતાયુરેતુ પ્રથિત-પ્રતાપ ! પાસે ગયા એમ ઉચારિ આપ. ૪

કટાવ.

નિજ પાસ પેખિ હરિરામ, નૃપ વદ્યા પાસ રહિ આમ, તમે
હરિરામ, ખતાવા ઠામ, ન્યહાં ગુણચંદ્ર, જાઓ ઝટ, સેના સાથે,
ખખર માહરી, કહે જઈ તે, 'સાહસ કીધું, કામ અમોઝે, પણ
તે સીધું, હરી કૃપાથી, સર્વ ખન્યું તો, રોષ વિસારી, દોષ-કોષને, દૂર
વિડારી, સંતોષ ધરી જ્યા, -મોશ રાખિને, હાથ થકી સાથે લઈ સેના,
ગુરવીર દટ હિમ્મતવાળા, પાળા તેમજ સ્વાર લઈને, નોખત ઉપર,
ગેડિ દઈને, મુખે સંચરો, કસો લડાઈ, *વલ્લભીશથી, પુરી
રીશથી, માર મારિ મેં, -દાન કરીને, વેર લઈને, ઘેર આ-
વળે;' એ રીતે જઈ, તમે કહેા ભટ. જાઓ હવે ઝટ. પ્ર-
ધાન પણ આવે છે સાથે, સૈન લઈને, એમ કહીને વિદાય
કીધા, હરીરામને. સ્મરી શ્યામને, ગામ થકી પછિ, પંથે પ-
ડ્યા, કહીં ન ખડ્યા, વાટ ઉવાટે, નવ આગડ્યા, બૂલા
પડિને નહિ રખડ્યા, વૃથા વાટમાં નહિ રડવડ્યા, સીધા
આત્રી ત્યાં જઈ અડ્યા, હડ્યા દોડી, વતી થોડી, કીધા
વણુ પણ, વિંધ્યાદ્રીની, ગુફા પાસ જઈ, સૈન ઠર્યું સહુ;
હરીરામ જઈ, આગળ પોતે, સમાચાર સહુ, વદ્યા તે મુખી,
હર્ષ થકી ધુણી, તર્ન, ઉડી ગુણચંદ્ર, થયો તૈયાર, ન લાગી
વાર, લઈ અસ્વાર, ધરી શિર બાર, સેન્યનો, આલ્યો ઝટ
પર; દિવસ દોડમાં, દોડ કરીને, પો'આ વલ્લભિ, પૂર,
ઘેરિ નગ્રને, પડ્યા નર, વીર ધીર ધરિ; જાણિ વાત

૧ હે ભારે પ્રતાપી રાજા ! તું સો વર્ષનો હતો. ૨ દોષના બંડાર.

૩ સંતોષ. ૪ ક્ષમા. *વલ્લભીપુરનો રાજા-શીલભાનું.

વલ્લભી, તણો નરપતી, ક્રોધ કરિ અતી, દૂર કરિ મતી,
 મતિ ન ધરિ રતી, ઊપજ્યો; સૈન્ય લઈને, ગેડિ દઇને,
 ફુંદનિ ઊપર, અઘ્યા, અમકતી આજ તણા *તોખાર ઉપર, હય
 કરે ઘણો હહણાટ, ગાડિ ગગડાટ, ધજા ફૂડાટ, શસ્ત્ર ખખડા
 ટ, રથો ધધડાટ, કંઠક ખખડાટ કાયરો કરે, અંત સંચરે સેન-
 ની પૂક, ધીર નર વીર આગળે ધસી, કમરને કરસી, મન થકી
 હસી, હાય ધરિ રસી અશ્વની, જાય કુદાવી, અશ્વ આગળે,
 બાહર પડિયા, દરવાજાની; પાછળ પાળા કુંક, ધરી કર તેગ, કેડ-
 માં કટાર ખોચો, ખડા વાળિને, ખડા નવ રહ્યા, ગયા પણ વહ્યા;
 હસતી મસ્તી વાન હજારો ખા'ર નીકળ્યા; પાછળ રથ કું લાખ,
 ધજા દે સાખ શૂરની; ક્ષત્રી નર રણધીર સાય લઈ છેવટ આ-
 વ્યો વલ્લભીશ, પછિ આગળ આવી કહે, ક્યહાં એ મૂઠ, પ્રેઠ
 પામર મુજ સાથે આગ્યો લડવા! દીપ લઈને કૂપ વિષે પોતે
 જઈ પડવા; કોણ એહ ગુણચંદ્ર? મંદમતિ જાણે નહિ પરતાપ
 માહરો, તાપ જરા દેખશે ભાગિ તવ જશે. એમ વદતાંમાં વાય-
 ક, લાયક નર ગુણચંદ્ર, આવિ નૃપ પાસ કહે, ઓ મૂઠ! થયો
 તૂં જૂઠ વર્ષ ખેતાળિસ કેરો, તોપણ લગિરે લાજ ન આવી!! રા-
 જ્ય ગુમાવી રહિશ રખડતો; કહે, કેમ પરધાન કેદ કરિ, વેર ધરી
 અમ સાય રહ્યો નિઃશંક? રંક તું થઈશ, લહિશ મુજ હાય થકી
 પરિપૂરણ શિક્ષા, નિક્ષા ઘરઘર કરિશ ભરિશ પછિ ઉદર તાહરું;
 ધિક ધિક નૃપ નામ લખવણ! કેમ ગજ વણ કે'ર કર્યો? ન-
 હિ ધર્મ ધર્યો, હરિથી ન ઝૂંચ્યો, શું ધાસ કર્યો, પશુ પેઠ કર્યો!!

પણ હવે આવિ તુજ બન્યું; ધાસ મુખ ધાલિ, આવિ પગ ચા-
 લિ, હાલ નમ્ય, નહિકર કર તુજ બાંધિ પકડી લેઈ શું. સુણી
 આ વચન બાણ, વલ્લભીપતી નવ વદ્યો, પરંતુ તરત બરછિનો
 ધાવ કર્યો ગુણચંદ્ર ઉપર, બચિ ગયો ચપળ પરધાન પુત્ર, પછિ
 સાધિ સૂત્ર, કરે ધનુષ્ય ચઢાવી, બાણ મુખ્યાં દસવીસ, ચીસ દઈ
 નાઠા કે જન; મર્યો અજબ ત્યાં ધંધ, ગંધ શોણિતની ચાલી,
 ખૂમ થાય, રણતૂર વાય, નર ધીર ધાય, નહિ શર માય, ન ધ-
 રી રખાય, સહિ ધાય કાય, પરલોક જાય, જશ બેદિ ગાય; પુજિ
 જાય કાય, જન કે કપાય, નવ પાણિ પાય, અથડાય પાય, શબ્દ
 કે વટાય, ધુળમાં દટાય; સડુડાટ બાણ આવતું છાતિમાં અડે,
 પૃથિવિ પર પડે વીર કે; વાગે બરછી ક્રમ્ય. પડે બહુ ખૂમ, રડે
 જન કોઈ, સાંભળે કોણ? રૂધિરમાં વચ્ચ બોળિને તરત પેહ્યો
 હોય તેમ સહુ થયા; મર્યો બહુ જંગ, આખરે ભંગ થયો નર-
 પતી, કરોને ગતી, પળ્યો રણમાંય, સૈન્ય પણ ત્યાંધિ ગયું વેરાઈ,
 પડ્યું ભંગાણ, ચાઢ્યું લૂટાણ, છેવટે પછી પકડિયો રાજ, કરીને
 કેદ, કહે નિરવેદ, વેદના અનૂભવો ખુમ. ગયો પછી ગુણચંદ્ર,
 જ્યહાં નિજ ચસુરે, કા'ડિ કેદથી, કહે નવ કરશો ચિંતા કથી,
 રહો મુખ હથી, કર્યો છે કેદ કુષ્ટ નૃપ સેના મધ્યે; હવે કહો મુ-
 જ કાર્ય; સુણી પછી મોતિચંદ પરધાન કહે, ગુણચંદ્ર! લક્ષ સા-
 બાશ! કર્યું અતિ સાહસ બારે કામ; હવે હરિરામ પુરાણી આ-
 ણિ અત્ર, મોકલો રાયની પાસ, કરો દરખાસ, સરત કશિ મા-
 ન્ય કરે તો; એમ કહી હરિરામ, તેડિને પાસ, શીખ દઈ ખાસ,
 મોકલ્યા ત્યાં, વલ્લભીપતી અતિ લાજિ, નીચું મુખ કરી, કર્યો
 કેદમાં; પુરાણી જઈ ત્યાં જવ ઉભા, પછી નિજ પાસ પેખિ

હરિરામ, નૃપ વદ્યા પાસ રહિ આમ. ઈ—

૫

શિખરિણી.

પુરાણી! શી વાણી કુખરે સુણાવા મુજ કને —

તમે આત્મા? લાભ્યા ખખર કરશે શું કુળ મને;

પડ્યો કારાગ્રેહે અધિક નિજ દેહે કુખિ થવા,

પરસ્થાનિ, સ્નેહે કુખ કુણ ન સેહે વિલપવા. ૬

ખનાબૂં ના હોતે જગત મિથુની તેહ પ્રમુખે,

સ્ત્રિ ખાણીનું પાણી શિદ ધણું વખાણી નર પિએ?

પરંતુ પ્રાણીમાં કુંઈક રમદ મૂક્યો નરહરે,

(તેથી) ઉઝાણી ધાણીમાં કચડઈ નરો કુંઈક મરે. ૭

૪ સુરા જેવી આંખો, વદન પમદ-ગંધી કમળ-શું,

મધૂ જેવી વાણી, કુચ કઠિણ એ તાડકળ શું?

કહો એમાં શું છે નર-પમદ શકે જે નવ કરી,

ત્રિયા આંખે અંગે ભટજિ! નયિ કો'શું મદભરી? ૮

પદારો પાવામાં, જપ તપ વધારો જીગતિથી,

સુધારો કાયાને, વમ નિયમ ધારો સુમતિથી;

ન ધારો માયાનો સ્પર્શ, વસુધા રોજ ભટકો,

લુધા દરોધો વાયૂ, તરુણિ મનથી રોધિ ન શકો. ૯

૧ સ્ત્રી પુરૂષનાં જોડાં વાળું. ૨ કામ-મદ. ૩ સંસારરૂપી
અજાણી ધાણી. ૪ દારૂ જેવી લાલ. ૫ કસ્તૂરીના જેવી
સુવાસવાળું. ૬ કેફ-પુરૂષને કેફ ચડાવે એવું. ૭ પાવાગઢની
ચુકામાં. ૮ મિથ્યા. ૯ રોધવું-અટકાવવું. ધાસ અટ-
કાવો-પ્રાણાયામ કરો.

વહે લોહી દેહે અરધું પણ તે યોષિત તણું,
 થયા મોટા ધાવી સ્તનયિ રેપય માગો ધણું ઘણું;
 રહ્યા સંગે સ્ત્રીની હરિભટ ! ઝશિયા વાણિ મધુરી,
 વિસાઈ શી રીતે તરુણિ, જ્યમ ભક્તી કરું નરી? ૧૦
 વિસાઈંઝૂં જવાણી, પણ તરુણિ શાણી મન હરે,
 ન જોઈ હું કાંતી, પણ મહત બાંતી મન ભરે;
 તિરસ્કારે વાર ! પણ મન ન મા'ઈ સ્થિર રહે,
 કહો કે હું માટે, જ્યમ મન ઉવાટે નવ વહે. ૧૧
 બુઝાવો દેવાને ચિત-અપજને, સાનિ નરને,
 સુઝી આસી ધુક્તી કઈંક વરષે પેસૃષ્ટિ કરને;
 બનાવી તે બાળા, દેશ્વર-દહન-જ્વાળા જીગતિથી,
 કરે બાળી પ્રહલે જપ તપ બુઝાવે જીગતિથી. ૧૨
 ભલો ભૂલે યોગી ભવ-ભવનમાં ને જઈ ભણ્યો,
 ન લોભાયો એવા હજિ નથિ સુર્યો વિપ્ર ! મન લ્યો;
 'પરા રે' કાંતાથી, ધરિ ધરી મહા યોગ કપરા,
 વર્ષા તે વામાને, ૧૦નવરિ ગણિને તેજ ૧૧નવરા. ૧૩
 ૧૨સુવામાં, ખાવામાં, વસન ધરવામાં. નવનવાં,

૧ સ્ત્રી. ૨ કુધ. ૩ સ્ત્રી પાસેથી. ૪ સ્ત્રીની મધુરવાણી.
 ૫ જ્વલા. ૬ કામરૂપી અગ્નિની ઝાળ. ૭ મોક્ષ-સારીચાલ.
 ૮ સંસારરૂપી ધરમાં. ૯ દુર. ૧૦ વહુ. ૧૧ વર. ૧૨ સુવામ
 ઈમાં ન વામા સંભારે-સ્ત્રીને ન સંભારે તે વિરલા. અથવા
 હે ભટ ! બધા કામમાં અને નવામાં નવા પદાથ ગ્રહણ
 કરવામાં હરિ સંભારે તે વિરલા. અથવા હે વામા ! તું સુ,
 તું આ, ઈ રીતે વામાને ન સંભારે તે વિરલા.

પિવામાં, લેવામાં, બુધણુ ધરવામાં, અવનવાં;
 મિ'વામાં, જોવામાં, ગ્રહણુ કરવામાં, નર બસા,
 નવામા સંભારે હરિભટ જનો તેજ વિરલા. ૧૪
 નિહાણિ બાળીને રહિ હૃદય જળી ઊછળતી,
 ન તે પોતા કેરી, નહિ રેસ તણી આશ કૃપતી;
 બળાત્કારે જ્યારે ગુણવતિ સતી શૂં મતિ કરી,
 કરી કાયા મારે ગુણવતિ, રંગતી ને મતિ હરી. ૧૫
 પુરાણી! રાણીને તજી, પરતણી આણિ પ્રમદા,
 વખાણી આણીને નરકનિ, સુધાને કરિ અદા;
 કમાણી માણો મૈ નૃપતિ મટિને બંધન પડ્યો,
 અપાણી પાણીમાં ઉમર મુજ, હૂં આખર રડ્યો. ૧૬
 પુરો હૂં પસ્તાયો, મુજ થકિ લજ્જયો મુજ પિતા,
 વૃથા હૂં બંધાયો નૃપતિ થઇ ધાયો પર-સુતા;
 નકારો કે'વાયો, અવગુણિ ગણાયો જગતમાં,
 રહું ક્યાં સંતાયો, બહુ રહિ સતાયો સ્વમતમાં. ૧૭
 ટળી મા'રી માઝા, ક્યમ કરિ હું રાજ્ય થઇ શકું,
 શુરા થયુ પાસે હરિભટ! હવે શી રિત ટકું;
 બુરો લાગે પૂરો ભવ, કરું પુરો તે ડભવ બજી,
 વિચારીને ચારી જગતનિ વિસારી મન સજી. ૧૮
 કરો જે આહિ તે નથિ મન હવે આ વિષયમાં,
 ન ભૂમી બામામાં, સુત વસુ રથો હાથિ હયમાં;
 જનહો ઝાઝા નીરે વિમળ જળ જ્યાં જન-હવિ વહે,

૧ દોરડીથી બંધાયલી. ૨ ચાલવાની શક્તિ. ૩ શીવ.
 ૪ સ્નાન કરીને.

- અહૂં હૂં ત્યાં રે'વા, વદ વજિર તા'રો ક્યમ કહે. ૧૬
 પુરાણી ત્યાં વાણી, દહ અતિ દિલાસો, પછિ વધો,
 ૧મહીપાતા! શાતા! ધરિ સુખ લહે દોષ નવ દોષ;
 અહેછે એ મંત્રી. 'ભુમિપતિ રહે રાજ્ય કરવા,
 ફરી કોની પત્ની દિલ નવ અહે હાથ ધરવા'. ૨૦
 'નથી રાજ સાથે અદકિ રિપુતા ચિત્ત અમને,'
 ગણેછે તે સર્વે નૃપતિ શિરથી નામિ તમને;
 મિત્રકારો સંપત્તિ, દિલગિરિ ન વતી દિલ ધરો,
 રનિયંત્રી મંત્રીને નવ કદિ શકો જો મન કરો. ૨૧
 રાજા—વખાને પેઠીને નહિ હું ઝઘન-ખાને પડિ રહું,
 સખાને દેખાને ળથુકરે સરખાને બહુ બિહું;
 શિખાને ત્યાગીને થહું હરિ-રખાને શરણ હું,
 બનીને સત્યાસી ભવ-રસ-લુખાને નવ અહું. ૨૨
 સુણીને આ વાણી દહ, કહિ પુરાણી વજિરને,
 મુકાબો રાજ કેદયિ, પછિ કહે મંત્રિ વરને;
 જીજીહૂં હૂં રાજ સહ અરણ્યમાં આધુણ્ય જવા,
 કરેલાં પાપોનો તપથકિ રુડો નિઝકય થવા. ૨૩
 ગયા એવું બોલી વન ભટજિ ને શીલ નૃપતી,
 ભજીને કર્યાને પત્મનઘ યહ પામ્યા સદગતી;
 થયો વંશ ગાદીપતિ પછિ શિલાદિત્ય નૃપતી,
 કર્યા જેણે રાજ કંઈક વશમાં મંત્રિ બળથી. ૨૪

૧ હે રાજાનું. ૨ વજિરને કેદ ન કરી શકાય. ૩ પૈસા ભરવાનું
 ધર-મેલેલ. ૪ બંડ. ૫ નિષ્પાપ.

રહ્યો થોડા દા'ડા ધસુરે ધર તે ચંદ્ર ગુણનો,
 ગયો થોડે દા'ડે અનુભવ'કરી શાંતિ સુખનો;
 બધાં સેના સાથે ગુણવતિ પ્રિયાને નવ તણ,
 અવંતીમાં પો'ર્યો, નૃપનય તણા સદ્ગુણ સળ. ૨૫
 ગયો સામો રાજા બહુ કરિ પ્રવેશ્યો પુરવિષે,
 નિહાળીને મંત્રી-સુત, નગર સૌ હર્ષિત દિસે;
 સુવર્મા જે ભય્યો મન મુદિત યે મંત્રિ-સુતને,
 મને તેં બગાર્યો, પણ મળ્યું ન તેનું કૃણ તને. ૨૬
 હવે પ્યારા મારા, દુરજન તણો વેત કરિયે,
 બિજા સૌ દુષ્ટોનો પકડિ પકડી ઘાટ ઘડિયે;
 વધો મંત્રી-સૂત, વદ નહિ સુવર્મા વદનથી;
 પ્રતાપી પૂરાને નિજ બળ તણો કેં મદ નથી. ૨૭
 દોહરા.

શાતા સહુને મન થઈ, સુખી થયો મહિપાળ;
 રાજાએ નરે દુષ્ટની, કરવા માંડી ભાળ. ૨૮
 દુર્જન સિંહ રેકુષીતની, નૃપ કરતો'તો ધાત;
 ગુણચંદ્રે ઉગારિયો, રાજા કરિને શાંત. ૨૯
 જન્મ લગી કેદી કર્યો, રાયે દુર્જન સિંહ;
 લોહ તણા પિંજર વિષે, જન્મ કરે કોઈ સિંહ. ૩૦
 સુવર્મને ગાદી દઈ પ્રધાનને કરિ મુખ્ય;
 તપ કરવા રાજા ગયો, થવા અખંડિત સૂખ. ૩૧
 ગુણવતિને ગુણચંદ્રને, સખગો વાધ્યો રનેહ;

દેવતિ ધર્મે વર્તતાં, દુખી થયાં નહિ દેહ. ૩૨

લાજભાષ્યે! કહિ કથા, હરિભટની સુખદાત;

સંશય હોય ચતુર નર, તો પૂછો કહું વાત. ૩૩

ચોપાઈ.

કહે લાજભાઈ સુણજી કવી, વણિક વધૂની શી ગત હવી?

તજિ નાથે વણવાંદે બાળ, કોણે કરિ તેની સંભાળ. ૩૪

વાત એટલી પૂરી કહેા, તો સંશય બીજી નથિ રહો;

આ સુણિને કવિ બોલ્યા વાણ, ધન્ય ધન્યછે ચતુર સુજાણ ૩૫

કથા એનિ પડતી રહિ ગઈ, સ્મરણ માહેરે તે નવ રહી;

તમે મને સંભારી દીધ, કહું વાત તેની પરસિદ્ધ. ૩૬

ગુણવતિ બાપ ઘેર જવ ગઈ, દુખિયારી ઘર ખેસી રહી;

ખાપ અધ્ય નવ ઊંઘે રાત, શેષે મન નવ થાય નિરાંત. ૩૭

સ્મરણ કરે જગદીશ્વર તાણું, હરીનામ વિસરે નવ ક્ષણું;

આખરે સા'ય કરી જગદીશ, સ્વપ્ન વણિકને દીધું ઇશ. ૩૮

સ્વપ્નામાં બચકારક રૂપ, બતાવિયું યમનું બચભૂપ;

કહું વણિકને મૂરખા કેમ, -સતિ પ્રમદા પર આણે વે'મ. ૩૯

રાજ કરે એને નમિ પાય, જ્યોતિ જિવ તારો નવ બાય;

નહિતર એ મરશે દુખ થકી, દંડ દંધશ તો તુજને નકી. ૪૦

સ્વપ્ન થયાં તણ લાગટ એમ, વણિક તણો તવ તૂટ્યો વે'મ;

મનમાં બહુ પસ્તાવો કીધ, ગયો સ્વપ્ન ઘરે તે બલિ વીધ. ૪૧

વાત કહી સ્વપ્નાંતર તણી, કરિ પસ્તાવો પોતે ધણી,

નત્ર થઈને કરિ વીનતી, કાચા કાન થકી બમિ મતી. ૪૨

પણ અપરાધ ક્ષમા કીજિએ, કૂરપણું મન નવ કીજિએ;

એ સુણિ સરવે હરખ્યાં તર્ત, ગુણવતિનાં સહુ ફળિયાં વર્ત. ૪૩
 રહ્યો ત્યાહાં દસદિન થઈ શાંત, સ્નેહ વધાર્યો પૂરી પાંત;
 નારોને તેડી ધર ગયો, પત્ની સહ પછિ સુખિયો થયો. ૪૪

દોહરા.

ધંધરભાઈ હરિભાઈ સુત, ગુણગ્ને ધરિને ભાવ;
 જ્ઞાન વધે, નીતી વધે, ગ્રંથ તણો પરભાવ. ૪૫
 લાલભાઈ । સુણતાં કથા રસિક જન્મે રીઝાય;
 દ્વેષી જન દેખી બળે, ખાર ધરી ખીજાય. ૪૬
 પર પત્નીનો સ્પર્શ તો કર્યો નથી તલમાવ;
 ભાવકરી મનથી જાળ્યા, પણ દુખ પામ્યા ગાવ. ૪૭
 વીરવર્દન નૃપતી પટે, સાહસ કરશે કામ;
 અંતે તે પરતાઈન, જનમાં ખોશે મામ. ૪૮
 ધીર ધરી ગુણવતિ પટે, રહે પલિપ્રત રાખિ;
 તો દુખ તેનું ભાગશે, ધંધર દેશે સાખિ. ૪૯
 છળ પ્રપંચ કરિ દુષ્ટજન, છેતરશે એક વાર;
 અંતે પણ ફળ ચાખશે, ખાંતે થશે ખવાર. ૫૦
 મોતા વક્તા શુભ લહો, ક્ષમા કરો મુજ ખોડ;
 નિર્ભય-સુત કહે સકળ જન, બોલો જય રણછોડ. ૫૧
 સંવત ^૫ શરે ગુણ ^૩ ભાર્ગવ ^૧ ભૂ, જ્યેષ્ઠ ^{૧૬} શુદ્ધ તિથિ ^{૧૮} ૧૮;
 મંગળવારે માંગલિક, પૂરો કર્યો પ્રયત્ન. ૫૨

ગ્રંથ કર્તા વિષે.

બટ ટોલકે દિવ્ય કવિ કલા માલિક છોટાલાલ;
ખાલ ખ્યાલ સમ આ લખે, વાંચો ધરિને વા'લ, ૧

ઉપેન્દ્રવજ્ર.

ન સાદરામાં, ન સમાદરામાં, ન પાદરામાં, ન દયાદરામાં;
લસુંદરાની ન વસુંદરામાં, પરંતુ છે વાસ અમ્લીદરામાં. ૨
ડાંગે વશ્યા કશપને કદાપિ, *અડાળળ લોક કહે તથાપિ;
સાતી થકી ટોળકિઆ અમોધું, ભટ્ટાવટંકી પણ જ્ઞાન અમોધું. ૩
યજ્ઞુર ભણ્યા તેથી હજૂ ન હાર્યા, માધ્યંધિની અધ્યયની અમારા;
દ્વિજન્ત જનની ગુજરાત વસ્તી, સંસારના જંગલનો ત્રવાસી. ૪

ગ્રંથ શ્રોતા વિષે.

છપ્પા.

વડુમાં થયા વિવેકિ વસનદા દાજી જ્ઞેતે,
પુત્ર તેમના પ્રસિધ પ્રાગદા ખાપા પોતે;
કીધાં કામ વિશાળ હાકમઈ રૂડી કીધી,
માહાલ તણો અધિકાર આમર આખી લીધી;
પછિ પુત્ર તેમના પ્રાક્રમી, હરીભાઈ હાકમ થયા,
જશ નિર્મળ ક્રૂળ દીપાવિને, વૈકુંઠે પછિ સંચર્યા. ૧
સુત તેના સુખ-ધામ નામ ઈશ્વરભાઈ તેનું,
હાલ વરસ વીસમાં, વાન સુંદર છે રે'નું;
મરજદી મંદીર ઘેર નિજ સેવા કાળે,

ડાળથી નહિ ઉપજેલા.

પ્રાહ્મણ પૂજન કરે ધર્મ રૂડો જ્યાં રાજે;
જ્યાં નારે નગર સરદાર, સુત અમથાભઈ કેરા બહા,
રહે લાક્ષ્મીભાઈ શ્રીમંતના કામ-દાર જાણે કળા. ૨

સભા ભરી દિન એક અમોન પટેલે ખાંતે,
બેઠા ઇશ્વરભાઈ પાસ લાક્ષ્મી પોતે;
મા'જન મુન્યમ શેડ નામ દલપતભઈ ઘેઝા,
લક્ષ્મીચંદ લાયેક આવી પણ બેઠા પે'લા;
સહુ પટલ પ્રસિદ્ધ ગુણીજનો, વાડવ વિદ્યાવંત છે;
શુભ સભા સુણી આ ગ્રંથને. કે' ભારે મુલવંત છે. ૩
રેવાશંકર એક શ્લેષ કવિ પોતે કા'વે,
તે પછિ બોલી કાવ્ય સંકળ જનને સંભળાવે;
સુણતાં હરખ્યા ચિત્ત સભાસદ શાણા સરવે,
શિલ્પ દ્વિ અર્ધી કાવ્ય કવો વિરલા કાંક કવે;
એ કામ નિચે દાખલ કરિય, શાણાને સમજાવવા,
મૂરખ, જડ, અભણ, પશૂ સમા જનને સદા લગાવવા. ૪

અક્ષિ વિષે. (રેવાશંકર કૃત)

વસંતતિલકા.

૧ જોનારિ તું જગતમાં બહુ મૂલ તારું,
૨ જોએ વશ્યેયિ નહિ કોઈ કહે નહારું;
૩ કાળૂં કરે ન નર, નારિ કરે કદાપિ,

૧ હું સ્ત્રી જો!—દખનારી. ૨ બેની જોએ-સાથે.
૩ સ્ત્રી મેશ આંજો છે.

- તારાચિ વા'લિ નહિ કો મુજને તથાપિ. ૧
 તારા થકી અધિક રૂપ કહી શકૂં ના,
 ભૂદો પડી, તુજ વિના પણ હું ટકું ના;
 જો તું દૂષીત તન્નભાર કદાપિ થાયે,
 પામું આમાપ કુખ, આલિ શકે ન પાયે. ૨
 વાંચી શકું કરે ગ્રહી નહિ ગ્રંથ સારા,
 સાંચું રહે, નવ જડે, તુજ વીણ દારા !
 જતાં વિદેશ, વન કે ઘર-આંગણામાં,
 શોભાવ નારિ જ્યમ નાગ મણી ફણામાં. ૩
 તાગ બહૂ ગુણ લહું, શું વખાણું હાવે,
 જોશે તુ રૂપ હરિનાં મુજ મન બાવે;
 પ્રકિય દીન-કરથી તુજ નીપજી છે,
 મોટા કવી વરે તણા લખણો હજી છે. ૪
 છે તો અપાર ગુણ, વાંક જરા બતાવું,
 પ્યારી પરંતુ ગણિને ન તને સતાવું;
 ભાળે તું અન્ય અબળા ધણિને વગોવે,
 પામું હું કુઃખ કદિ તો કરિ શોક રોવે. ૫
 પાણી ખરૂં પણ તૃષા ન બુઝાવતી તું,
 થાકી અતી મુખ કુખે ભરિ આવતી તું;
 આણેછ પાણિ રતનાકરે જેવું ખારૂં,
 તોયે તને હું ક્ષણું વારજ ના વિસારૂં. ૬
 તારે મુખે મુખિ થતો, કુખિ તો કુખી તો,
 બ્રહ્મે ભવાબ્ધિ તરેવા કરમે લખી તો;

નેડી કરો †જીગલ, નાથ ! નમાવિ માયુ—
રેવો કહે, અમર, એ અભિલાષ જન્યુ.

ક. રે. રા.

પાઘડી વિષે—મનહર.

રંગીલી રૂપાળી પ્યારી, નર નેહ કરે ધારી,
કામ ન કરે ને કામ વેગાએ ન કામની;
નોક જેની નીહાળી કો નર કે નગર પતી,
વાહ વાહ વદે નજરે ચઢે તમામની;
ઉઘાડે અંગે જે પરગામ જવા પ્રીત ધરે,
ચોર મન ચળે કરે નજરે હરામની;
કહે રેવાંશંકર સુણો તમો લાલાજી ભાઈ,
નારી એ બતાવી આપો રમેઘ સમ રદામની. ૮
પ્રાહ્મણ વણીકને રૂપાળી યહ વરે તોય,
ગડદા મારીને પછિ *સોય વડે સાંધતા;
પેટલાદી કે પઠાણી સિંધી કે બલોચી જીએ,
અંગે અંગ આમળી આંટિયો પાડી બાંધતા;
દક્ષિણ દિશાના રાજેશ્રીને જેઈ રાજી યઈ,
છાંટી પાણી ફેરવી લાકડા પર લાધતા,
લેઉઆ વણુ લાડને લડાવીને કુલાવી રાએ,
એવા અન્ય મળે ન અનેક જોગ સાધતાં. ૯
મૂળ તો તપાસી જીલો કપાસ કેરા કૂળ યકી,

†એ. ૧પાર રૂપિયાની. ૨પૈસાની-વીજળી. 'રમેઘ સમદામની'
અમર્યાપૂર્તિ છે. *ટાંકણી. જીનીને લાગુ પાડતાં લોક-પાસ
એમ પદ્મછેદ કરેલા.

મૂલ બહુ આવે કૂળ ઉપજી ઊંચા થકી;
 પણ કોકે પીલી નાખી, વણ વાંકે વણી નાખી,
 સજડ કરી દીધી નીસરવાને ના શકી;
 અંગો અંગ વાળી નાખી લાગથો નીસરી આવી,
 ધારે 'ખરી' એવું નર 'કોમળ મુવાસકી';
 એટલામાં લાલભાઈ! આપની નજરે ચડી,
 લીધી દામ દેઘને છોડવી તેની ભાસકો. ૧૦
 એવી નારિયોની યારી કરી ભોગ વિના ભમ્યો,
 કવી રેવાશંકર કે' એવી નવ સાંપડી;
 કવી તણા કાવ્યની કિમ્મત જો કરી શકાય,
 એસો શીરપાવ ધરી આ વેળા ને આ ઘડી;
 જશ તો ગવાશે જગમાંહિ, આંહિ રે'શે નામ,
 દેશમાં વિદેશમાં કે'વાશે ધન્ય માવડી;
 કહે રેવાશંકર ઘડીના ચાર ભાગ કરી,
 કરીને એસો તો અર્થ કહું એનો પાઘડી. ૧૧
 ક. રે. ૨૧.

ગ્રંથકર્ત્તુરાશીર્વાદઃ

અષ્ટૌસંતુગૃહેષુ,યાન્નુદશધાસત્કીર્તિહંસા,સ્ત્રય--
 સ્તુષ્યન્ત્વન્યુપારમંતુ,વદનંષટ્શોભયંતુશ્રિયા;
 દ્વાવાસ્તાંપરિરક્ષકૌચ,નવભિઃપ્રાપ્નોતુચૈકોમુદં,
 નિત્યંચાત્રસમાગતોજનગણઃશ્રીપંચભિર્યુજ્યતામ્.૨

અર્થ.— ગ્રંથકર્તાનો આશીર્વાદ.

હે આ સભામાં આવેલા પુરુષો ! તમારાં ઘરમાં અષ્ટ
વસુ વાસો કરો, તમારી કીર્તિરૂપી હંસો દશે દિશામાં જાઓ,
શિવ, વિષ્ણુ અને બ્રહ્મા એ ત્રણ દેવ તમારા ઉપર તુષ્ય-
માન થાઓ, ખીન્ન ને અધ્યાત્મ, અધિભૂત, અને અધિદેવ,
એ ત્રણ તાપ વિરામ પામો, છ શાસ્ત્ર પોતાની કાંતિ વડે
તમારાં મુખને શોભાવો, અચની અને કુમાર એ બે દેવતા
વૈદ્ય તમારું રક્ષણ કરો, નવ પ્રકારની ભક્તિ વડે એક ને
પરમાત્મા તે પ્રસન્ન થાઓ, અને તમો સર્વને ધન, ધાન્ય,
પશુ, પુત્ર, તથા સો વર્ષનો આયુષ્ય એ પાંચ શ્રી પ્રાપ્ત થાઓ.

લઘુવૃત્તાંત ગ્રંથને માટે જાહેર ખબર.

દોહરો.

દિલમાં દુખ ઉપજ્યા થકી, મન કરવાને શાંત;

પહેલેથી છેલ્લે લગી, વાંચો લઘુવૃત્તાંત. ૧

ઉપરના દોહરામાં દાખલ કરેલી સૂચનાને સફળ કરે એવું
પુસ્તક ધણાં વર્ષ ઉપર રચીને આજ લગીમાં તેમાં સુધારો
વધારો કરીને પરિપક્વતામાં આણીને હવે તેને હું વિદ્વાનોની
સેવામાં મૂકવા આહુધું. પણ તે છપાવવામાં સહાયતા મળવી

જોઈએ, માટે આ જાહેર ખર્ચ દ્વારાએ વિનતિ કરું છું કે,
 એ પુસ્તકના જોએ અગાઉ ગ્રાહક થવા ઈચ્છતા હોય તેઓ
 મને પોતાનું નામ ઠામ, કેટલી નકલો પોતે રાખવાના છે,
 તે જણાવવાને તરફી લેશે, તો એ રીતે ૫૦૦ ગ્રાહક મળેથી
 ગ્રંથ છપાવવામાં આવશે. એ પુસ્તકમાં દૈહિક અને માન-
 સિક એ દુઃખના ભિદ બતાવી તે દુઃખ દૂર કરવાના સ્પષ્ટ
 માર્ગ લઘુરામ નામના પુરુષના વૃત્તાંતદ્વારા કહાણિ. અસ્તાન
 સ્ત્રીથી થતાં દુઃખ, એવી સ્ત્રીને સુધરવાના માર્ગ, નિર્ધનતા
 અને મરણ શોકનું નિવારણ, બાળવિવાહ, વિધવા, ત્રસ્ત
 વર્ણન, કાંસિયાનાં ફેલ, સન્મિત્ર, કવિતાનો ગમ્મત, ઉપદેશ
 વગેરે પાત્રોનાં કવિતામાં ચિત્ર આપ્યાં છે. ઠામ ઠામ શાં-
 તરસનાં પાત્ર ઢોળ્યાં છે; વાર્તારસમય, કવિતા વિવિધવૃત્તોમ-
 રસાંગકારથી મનને ખુશ કરે, ઉપદેશ દદ, જ્ઞાન સપ્રમાણ,
 અને પુસ્તક ઘણા જણથી પ્રશંસાનું પાત્ર થયેલું છે. બાધિ
 વાળો અમૃતસાગર (વૈદ્યકનો ગ્રંથ) શોધે, તો આધિની ઉપા-
 ધિ મટવા તે લઘુવૃત્તાંત સર્વથા યોગ્ય છે. પછી વરને વરની
 મા વખાણુ એવું હરે માટે બી'તા બી'તા ઉપરના બોલ બો-
 લી અટકું છું. ગ્રંથ બાર પેજ પૃષ્ઠ ૩૦૦ ને આશરેનો થશે.
 અગાઉ ગ્રાહક થનારને રૂ. ૧૧૧ ને છપાયા પછી રાખનારને
 રૂ. ૩૧ કીંમતે મળશે દશથી એાછી નકલ મગાવનારે પોષ્ટેજ
 આપવું પડશે. તેમજ દશથી જાહેર રાખનારને પોષ્ટેજ ન-
 હિ બેસતાં સેકડે ૨૦ વીથ ટકા કમીશન મળશે અગાઉ ગ્રાહક
 થનારે તા. ૩૧ મી ડિસેમ્બર સુધીમાં સમયા આપવી.

મુ. કાહાનવા. તાલુકે જંબુસર } છોટાલાલ નરભરામ.
 તા. ૧૦ આગષ્ટ સન ૧૮૭૯ } હાલ કાહાનવા તા. જંબુસરની
 સ. ગૂ નિશાળનો મહેતાજી.

